

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
ЦЕНТР СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

**НАУКА І ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Том IV

За редакцією:

Василь Льницький, Микола Галів

Київ – Дрогобич – Львів – Запоріжжя – Переяслав – Ужгород – Перемишль
2026

УДК 001+37](477)»364»(08)
ББК 74.04я43
Н 34

Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том IV / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2026. 274 с.

ISBN 978-617-554-489-1

Видання містить матеріали, що лягли в основу доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки». Молоді та досвідчені науковці висвітлюють актуальні питання в галузях гуманітарних, успільних наук та туризму. Матеріали стануть корисними для широкої наукової громадськості, викладачів, аспірантів, студентів, вчителів.

УДК 001+37](477)»364»(08)
ББК 74.04я43

Редакційна колегія:

д-р пед. н., проф. **М. Галів**; д-р філол. н., проф. **І. Зимомря**; канд. філол. н., доц. **І. Дмитрів** (відповідальний секретар); д-р іст. н., проф. **В. Ільницький**; д-р іст. н., проф. **Ю. Каганов**; д-р іст. н., проф. **Р. Сіромський**; д-р іст. н., проф. **В. Коцур**; д-р іст. н., проф. **І. Соляр**; д-р іст. н., проф. **С. Стемпень**.

Рецензенти:

д-р іст. н., проф. Лідія Лазурко

д-р педагогічних наук, проф. Олена Невмержицька

ISBN 978-617-554-489-1

© Автори, 2026
© В. Ільницький, 2026
© М. Галів, 2026
© Гельветика, 2026

ЗМІСТ

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Бенчук В., Резнік В. Застосування армійської авіації Сухопутних військ для забезпечення оточеного гарнізону Маріуполя в українській історіографії.....	7
Біла С. Методи і форми організації дослідницької діяльності учнів при вивченні історії російсько-української війни.....	11
Бойчин Р., Пиж М. Вивчення історії освіти у Дрогобичі (друга половина XIX – перша половина XX ст.) на уроках історії в закладах загальної середньої освіти: методичні аспекти	15
Бородійчук М.-М. Роль місцевого самоврядування у реінтеграції ветеранів: досвід громад Львівщини.....	24
Галів М. Розбудова університетів у ФРН (1960–1980-ті рр.): причини і результати.....	29
Горбачик О. Функціонування Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям (БАДОР) у 2024 році в умовах збройної ескалації на Близькому Сході.....	32
Гриценко, Г., Яцула Є-П. Науково-освітній вимір національної безпеки: український досвід воєнного часу та британська модель розвитку.....	37
Дашинич І. Державна підтримка українських біженців урядом Ізраїлю у 2022–2023 рр.	41
Дрогобицька О. Інформаційна травма населення України в контексті російсько-української війни.....	44
Дрогобицький І. Чинники постання свідомості спротиву: досвід руху Опору середини XX ст. у порівнянні із сьогоденням.....	47
Думич В. Міжнародна підтримка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах широкомасштабної агресії росії в Україну.....	50
Plnyskyi V., Hrynyk L., Haliv M. To the historiography of the issue of the activities of Hungarian intelligence and counterintelligence bodies in the occupied Ukrainian territories in 1941–1944.....	54
Козій М. Внесок Клера Омара Массера (1901–1998) у розвиток виконавства на маримбі в першій половині XX століття.....	58
Куцька О. Інформаційна складова російсько-української війни: феномен “зникнення та повернення” російських воєначальників у медіа просторі.....	63
Лебедєва Ю. Від державної установи до культурного осередку: будинок Федора Терещенка.....	67
Лозко Г. Сакральне значення Масляної й Колодія в громадах рідної віри.....	72

Лоскорич Р. Український визвольний рух на Дрогобиччині (1945–1952): джерелознавчий аспект.....	76
Медвідь О. Біженці та переміщені особи: історичні паралелі між першою світовою та російсько-українською війнами.....	82
Мицавка Ю. Наслідки Люблінської унії у працях польських істориків кінця ХІХ ст. – 1939 року.....	85
Ніколаєв С. Спогади Василя Горбового про арешти і ув'язнення німцями членів ОУН у 1941 р.	93
Онищак В. Гуманітарна катастрофа у результаті російської агресії проти України у висвітленні Die Zeit.....	96
Пащук Ю. Трансформація Системи вивчення та впровадження досвіду Збройних Сил України в умовах повномасштабної війни (2022–2026).....	103
Петришин Я. Ідеї націоналізму у програмах політичних партій Центрально-Східної Європи.....	107
Петрів О. Культурницька діяльність Творчого об'єднання «МУР».....	117
Свястин І. Соціально-економічні аспекти підприємницької активності українських мігрантів у Польщі в період російсько-української війни.....	119
Ситник Ю. Освіта як чинник подолання деформацій національної ідентичності українців Донеччини в умовах війни та післявоєнної реінтеграції.....	123
Телегуз І. Телегуз А. Деякі аспекти впливу сучасної російсько-української війни на топоніміку міст України.....	127
Трачук О., Лозко Г., Винниченко І. Отрошко Л. Розробка туристично-екскурсійної концепції в контексті повного відновлення українського Полісся.....	130
Фігурний Ю. Збереження історичної пам'яті й національної ідентичності українців у контексті викриття російських міфів історії України в умовах російсько-української війни.....	135
Харук А. Військово-технічна допомога країн-партнерів Україні в аспекті передачі винищувачів F-16: погляд часопису Air Forces Monthly.....	139
Ченчак Д. Проблема національної ідентичності у цивілізаційних викликах сьогодення.....	143
Шептицька Л., Новосад В. Інтелектуальна безпека в системі вищої освіти як ресурс національної стійкості та післявоєнної відбудови України.....	145
Шинкарик Ю. Методичні аспекти рецепції мілітарної тематики в сучасній українській літературі для дітей.....	148

СУСПІЛЬНІ НАУКИ. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА

Білокопитова М. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану: проблеми та рішення.....	152
Вавженчук С. Проблеми функціонування апеляційної палати НОІВ в механізмі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.....	156
Галик О. Застосування логопедичних методів і технік реабілітації українських ветеранів.....	159
Гук Н. Моральна самосвідомість юриста у вимірах етики професійної діяльності воєнного часу.....	164
Гук О. Проектна діяльність соціального педагога у повоєнний час.....	167
Корсак Р., Новописьменний А. Особливості скандинавської системи підготовки пауерліфтерів.....	171
Корсак Р., Новописьменний А. Методика Sbd-тренування як засіб підвищення змагального результату у класичному пауерліфтингу.....	177
Коханевич І. Шляхи підвищення іншомовної компетентності військовослужбовців у сучасних умовах.....	183
Красільнікова О. Soft skills як інструмент адаптації учасників освітнього процесу до безпекових викликів.....	189
Крохмаль Н. Чинники впливу на ринок праці в Україні: комплексний аналіз.....	193
Лех Г., Малиновська М. Екологічні фактори впливу на розвиток малого бізнесу.....	198
Литовченко Ю., Корсак Р. Проблеми та перспективи управління сервісом у spa-готелі.....	200
Максюта А., Корсак Р. Шляхи підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного бізнесу в умовах кризи.....	204
Найдич В. Неостойцизм як стратегія життєстійкості суб'єкта в умовах війни.....	208
Новописьменний А., Корсак Р. Застосування міофасціального релізу в тренувальному процесі пауерліфтерів.....	210
Нос В. Освітні програми з економіки в канадських університетах (кінець ХХ – початок ХХІ століття): огляд новітніх досліджень.....	216
Проць О. Розмежування військових і воєнних злочинів у національному законодавстві та міжнародному праві.....	220
Пушій О. Вплив романтизму на педагогічні погляди Костянтина Ушинського.....	224
Скибіцька Д. Роль волонтерського руху у суспільно-політичному просторі України в умовах воєнного стану на прикладі Полтавської області.....	227
Стецик Ю. Освітня допомога Канади у навчанні українських військовослужбовців в умовах сучасної російсько-української війни.....	231

Стецик Ю. Актуальні завдання підготовки пожежних працівників України в новітніх реаліях війни.....	234
Столяренко О., Погорецька О. Вплив психічного стану паролімпійців на їх успішність у спортивній діяльності.....	239
Турянця С., Корсак Р. Євроінтеграційні перспективи розвитку вітчизняного готельно-ресторанного бізнесу.....	243
Фурт А., Корсак Р. Інноваційні підходи до управління ресторанним бізнесом у цифрову епоху.....	247
Храбан Т., Храбан М. Від фізичної підготовки до психологічної витривалості: еволюція початкової загальновійськової підготовки як чинника національної безпеки.....	251
Черненко О., Мохнар Л., Жогло О. Реабілітаційні та рекреаційні технології як спосіб покращення функціонування організму.....	257
Шабалін А. Щодо створення суду ІР: деякі організаційні та правові питання.....	260
Шелюх О. Образ сина-добровольця в сучасній українській прозі (на прикладі книги Олени Чернінської «Лемберг: мамцю, ну не плач»).....	263
Відомості про авторів.....	267

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 355.469:355.351(477.62)“2022”

Віталій БЕНЧУК, Володимир РЄЗНІК
(Київ, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ АРМІЙСЬКОЇ АВІАЦІЇ СУХОПУНИХ ВІЙСЬК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОТОЧЕНОГО ГАРНІЗОНУ МАРІУПОЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Ситуація для Сил оборони України в оточеному Маріуполі з кожним днем погіршувалася. Противник мав значну перевагу в живій силі, озброєнні та техніці, а також панував у повітрі і мав вогневу перевагу. Запаси боєприпасів та медикаментів швидко вичерпувалися, поранені терміново потребували медичної допомоги, бракувало засобів зв'язку та високоточного західного озброєння для ураження як наземних, так і повітряних цілей. Це значно погіршувало стійкість оборони та морально-психологічний стан військових і цивільних осіб, які перебували під їх захистом, зокрема в підземних спорудах металургійного заводу «Азовсталь». Виходом із такої складної ситуації стало застосування армійської авіації сухопутних військ для підтримки оборонців міста.

Складність операції полягала в тому, що маршрут польоту проходив на дуже малих висотах, нижче рівня радіогоризонту (до кількох метрів), на глибину більше 100 км ворожої території. Українській розвідці вдалося відносно точно визначити позиції, зони спостереження та вогневого ураження ворожих засобів ППО, зокрема зенітних ракетно-гарматних комплексів «Панцирь» та зенітних ракетних комплексів (ЗРК) «Бук». Екіпажі мали використовувати складки рельєфу місцевості і летіти на великій швидкості. Ці заходи мали на меті ускладнити виявлення і знищення українських вертольотів засобами ППО противника.

Це питання детально розглянуто в публіцистичній праці Артема Шевченка «Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі», де, зокрема, розкриваються польоти в Маріуполь. Автор, спираючись на спогади учасників подій, зокрема бійців Головного управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МОУ),

описує складність польотів в оточеному місті та важливість кожної успішної місії для загальної оборони. Завдяки цій операції вдалося тримати оборону до кінця травня [8].

Михайло Жирохов також присвятив окрему працю цій темі, яка також публіцистичного характеру. У своїй роботі він зібрав всю доступну відкриту інформацію з різноманітних джерел – західної та вітчизняної преси, коментарів і заяв офіційних осіб, а також друкованих текстів. Автор детально проаналізував події в хронологічній послідовності. Цінність цієї роботи полягає в тому, що вона містить опис кожного польоту – дату вильоту, учасників (у межах відкритості інформації), вантаж, особливості виконання місії тощо. Окрім цього, він не оминув й невдалі спроби, зокрема після останнього успішного польоту 5 квітня, коли Сили оборони України кілька разів намагалися доставити вантаж, але через активну протидію з боку противника наступні місії виявилися неуспішними. Підсумовуючи, Жирохов цитує керівника ГУР МОУ Кирила Буданова, який вважає, що вона дозволила відтермінувати повне захоплення Маріуполя [4].

Проте детальний воєнно-історичний аналіз цього епізоду оборони Маріуполя провели у своїй праці Віталій Бенчук та Володимир Резнік. Досліджуючи організацію та виконання польотів вертольотів у оточений Маріуполь, автори не лише відтворили події у їх хронології, але й дійшли висновку, що ці події мали характер спеціальної повітряної операції, яка була проведена вперше в українській військовій історії та стала новою формою оперативного застосування авіації. Автори здійснили аналіз обстановки, яка склалася навколо військ, що обороняли Маріуполь та спонукали українське командування до пошуку шляхів підвищення стійкості військ, що оборонялись в оточеному місті, визначили сутність спеціальної повітряної операції та її зміст, особливості підготовки та ведення, результати тощо. За результатами дослідження також сформульовані пропозиції, зокрема й щодо створення спеціальних військових формувань для проведення таких операцій [1].

Згадані роботи наразі є єдиними спеціалізованими дослідженнями з цієї проблематики. Проте польоти армійської авіації сухопутних військ в оточений Маріуполь також розглядалися в інших працях як на тлі загальної картини оборони міста. Серед них варто відзначити праці Михайла Жирохова у співавторстві з Романом Пономаренком [3], Сергія Плохія [5], Андрія Харука у співав-

торстві з Михайлом Жироховим [7], колективну монографію авторського колективу науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України «Рік незламності: крах операції Z» [6], унікальний проєкт – «86 днів Маріуполя. Літопис оборони». У цих роботах підкреслюється важливість цієї операції, яка дозволила гарнізону продовжити опір противнику, доставити особовий склад, систему зв'язку Starlink, західне високоточне озброєння, медикаменти, провізію, а на зворотному шляху – евакуювати поранених [2].

Отже, одним із важливих аспектів, що значно вплинув на тривалу оборону маріупольського гарнізону, стало використання армійської авіації сухопутних військ для підтримки оборонців. Це дозволило значно зменшити вплив переважаючих сил противника та протидіяти чисельним атакам, що здійснювалися російською армією до кінця травня 2022 р. Питання застосування авіації для забезпечення оборони міста стали важливим напрямом досліджень таких авторів, як Михайло Жирохов, Артем Шевченко, Віталій Бенчук та Володимир Резнік, які детально висвітлюють роль авіаційної підтримки та її вплив на хід бойових дій. Водночас, автори вважають, що більш ґрунтовне дослідження можна буде провести по закінченні воєнних дій після відкриття доступу до документальних джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенчук В., Резнік В. Застосування армійської авіації сухопутних військ для забезпечення оточеного гарнізону Маріуполя у 2022 році. *Сторінки воєнної історії України*. № 2 (29), 2024. С. 208–219.
2. 86 днів Маріуполя. Літопис оборони. URL: <https://www.m86.ci-ty/#intro02> (дата звернення 21.08.2024).
3. Жирохов М., Пономаренко Р. Маріуполь у вогні, 2014–2022. Чернігів: Княжий Вал, 2022. 106 с.
4. Жирохов М. «Операція Азовсталь». Чернігів: «Княжий Град», 2024. 68 с.
5. Плохій С. Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 400 с.
6. Рік незламності: крах операції «Z»: монографія. / за загальною редакцією М. В. Ковалю. Київ: НУОУ, 2023. 320 с.

7. Харук А., Жирохов М. Бойова хроніка 2022 року. Київ: Видавництво РАЦЮ, 2024. 240 с.
8. Шевченко А. Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі. Київ: Yakaboo Publishing, 2023. 192 с.

Світлана БІЛА
(Дрогобич, Україна)

МЕТОДИ І ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Дослідницька діяльність є провідною формою організації освітнього процесу у Новій українській школі. Адже, саме самостійна науково-пошукова робота учнів забезпечує формування у них позитивної мотивації до навчання, інтелектуальної активності, інформаційної, логічної, аксіологічної компетентностей, а також історичного і критичного мислення [9, 35]. Особливо актуальними є організація наукових досліджень учнів у старшій школі, що зумовлене специфікою історії новітнього періоду та потенційними можливостями та пізнавальними потребами та інтересами самих школярів [1, 100; 8].

В умовах сучасної російсько-української війни учні випускних класів закономірно цікавляться подіями цієї новітньої трагедії, оскільки вони мимоволі є свідками злочинів російської федерації проти української нації, практично в кожній родині є воїни ЗСУ, в деяких сім'ях найближчі родичі загинули, потрапили в полон або пропали безвісти. Відтак, в учнів сформований стійкий інтерес до аналітичної та пошукової роботи [3, 5–7].

Напрями учнівських досліджень про російсько-українську війну можуть бути міждисциплінарного характеру і включати різноманітні аспекти: передумови російсько-української війни, що склалися у 1991–2013 роках; революція Гідності як чинник формування нової зовнішньо-політичної реальності; розгортання бойових дій на сході України у 2014–2021 роках як свідчення гібридної війни росії проти України; причини повномасштабного вторгнення та цілі росії 24 лютого 2022 року; міжнародний вимір війни: реакція ООН на відкриту агресію росії проти України; допомога європейських країн Україні під час російсько-української війни: політичні, економічні, соціальні аспекти; військова допомога НАТО Україні; хаос у міжнародній політиці як прямий наслідок агресії росії проти України; оборонні та наступальні опера-

ції ЗСУ; Герої російської української війни: біографічні дослідження, історичні портрети; повсякденне життя пересічних українців в умовах війни; моє життя і життя моїх однолітків в умовах війни: освіта, дозвілля, проблеми; внутрішньо переміщені особи та емігранти: порівняльні аспекти проблем адаптації і працевлаштування; волонтерський рух в Україні та закордоном: масштаби допомоги військовим та цивільним; російська пропаганда та фейки як інструмент сучасної війни; соціальні мережі та формування громадської думки про сучасну війну; проблеми формування медіаграмотності в умовах війни; знищення української культурної спадщини в умовах сучасної війни: факти і наслідки; образ війни у художніх кінофільмах, художній літературі та мистецтві; воєнні злочини росії проти України: факти і наслідки; міжнародні інструменти притягнення росії до відповідальності як країни-агресора [2, 278–279].

Дослідницьку діяльність учнів слід організовувати як на уроках так і в позаурочний час. Основними формами організації дослідницької діяльності учнів є уроки дослідницької спрямованості, уроки-практичні заняття, уроки-семінари, наукові факультативи та наукові історичні гуртки [6, 10]. На уроках семінарських заняттях учні мають змогу презентувати власні доповіді-презентації про події сучасної війни та наукові есе [11]. На уроках-практичних заняттях вчитель має змогу спонукати учнів до критичного аналізу офіційних урядових документів та міжнародних документів, контент-аналізу публікацій ЗМІ, порівняльних досліджень медіаматеріалів. Доцільно також організовувати критичний та порівняльний аналіз візуальних джерел, присвячених проблемі сучасної російсько-української війни, зокрема фотографій, плакатів, карикатур, мемів, тощо. Ефективним прийомом є дослідницька робота учнів з історичними тематичними картами, самостійне укладання учнями інтерактивних карт бойових дій.

З метою дослідження діяльності військових, волонтерів, пожежників, представників силових структур, а також життєдіяльності та повсякдення пересічних людей під час сучасної російсько-української війни доцільно застосовувати метод усної історії, зокрема здійснювати наративні інтерв'ю [5].

Значний дослідницький потенціал має виконання старшокласниками інформаційних, дослідницьких, творчих, міждисциплінарних проєктів [4]. Результати проєктної діяльності учнів про су-

часну російсько-українську війну можуть бути різноманітні: мултимедійні презентації, наукові історичні есе, власні тематичні колекції мемів та карикатур, аналітичні огляди-звіти про художні фільми, пісні, поезію та інші твори мистецтва, відеоінтерв'ю, документальні мініфільми, вебсайти пам'яті про сучасних Героїв, шкільні музеї війни, створення інфографіки та цифрових карт, інтерактивні виставки, результати усно-історичних досліджень.

Отже, різноманітні форми і методи організації дослідницької діяльності учнів при вивченні подій сучасної російсько-української війни забезпечують розвиток в старшокласників критичного мислення, здатності відрізнити правдиву інформацію від фейкової, формують історичну пам'ять, науковий світогляд та пізнавальну активність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла С. Методичні засади організації науково-дослідницької діяльності учнів та студентів при аналізі письмових спогадів пересічних людей. *Молодь і ринок*. 2025. № 1 (233). С. 100–106.

2. Біла С. Я., Гриценко Г. З. Методи дослідницької та творчої діяльності учнів та студентів як інструменти формування історичної пам'яті при вивченні новітньої історії та громадянської освіти у закладах загальної середньої та фахової передвищої освіти. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20 березня 2025 р.* Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 276–281.

3. Біла С., Лозинська І. Методи формування історичної пам'яті в учнів старшої профільної школи про події російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 87. Том 1. С. 5–11.

4. Вітюк М. Використання методу проектів на уроках історії. *Науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. 2019. № 3, квітень. С. 54–55.

5. Горчакова А. «Усна історія», як засіб формування історичної пам'яті здобувачів освіти старших класів. URL: <https://genezum.org/library/usna-istoriya-yak-zasib-formuvannya-istorichnoi-pamyati-zdobuvachiv-osvity-starshyh-klasisv>

6. Костюк І. А. Практичні заняття з історії як засіб розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок учнів. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання*. 2014. № 1–2. С. 6–8.

7. Курлянчик О. Дослідницька та пошукова робота на заняттях історії. *Весняні наукові читання – 2021, LXIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. м. Суми, 15 березня 2021 року*. Суми, 2021. С. 45–50.

8. Малієнко Ю. Б. Дослідницька діяльність старшокласників на уроках історії. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nauk_praz/2011/2011_1_21.pdf 19

9. Мороз П. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України : метод. посіб. Київ : Пед. думка, 2012. 128 с.

10. Моцак С. Організація пошуково-дослідницької старшокласників з історії України в умовах позаурочної навчальної діяльності. *Педагогічні науки, теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 4–5 (14–15). С. 255–263.

11. Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович, В. М. Швирка. Старобільськ, 2015. 112 с.

Роман БОЙЧИН, Марія ПИЖ
(Дрогобич, Україна)

**ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ У ДРОГОБИЧІ
(друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) НА УРОКАХ
ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ:
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ**

Вивчення історії освіти Дрогобича слід будувати на чисельних дослідженнях Б. Добрянського [47], М. Галіва [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 46], У. Галів [29; 30], Я. Дробчак [31], К. Дубини [32; 33], В. Ільницького [34; 35; 52; 53], Н. Ірзи [36; 37], Б. Лазорака [48; 49], А. Огар [38; 39; 40; 49; 54], С. Оленича [41], О. Свійонтик [42], Н. Скотної [43], Ю. Стецика [44], Л. Хомич [51], І. Чави [45] та ін.

Матеріали до історії освіти Дрогобича можуть бути використані при вивченні курсу історії України у 9 – 11 класах загальноосвітньої школи I – III ступенів, зокрема при вивченні теми «Наш край». Однак, вважаємо, що найбільш повно цей матеріал можна використати при вивченні теми «Західноукраїнські землі в 1921 – 1939 рр.». Активне застосування історичних матеріалів, які стосуються освітніх процесів у Дрогобичі міжвоєнного періоду, при вивченні цієї теми дасть змогу учасникам педагогічного процесу більш глибоко зрозуміти особливості становища українських земель, зокрема Галичини, в умовах польського політичного режиму. Історичні дослідження згаданих авторів необхідно застосовувати й під час факультативних занять з історії рідного краю, зокрема з курсу історії Дрогобича, який запроваджено в школах міста з ініціативи відділу освіти виконавчих органів Дрогобицької міської ради.

Подавати навчальний матеріал з окресленої проблематики можна на таких типах уроку, як урок засвоєння нових знань, урок повторення та узагальнення інформації, комбінований тип уроку тощо. При цьому доцільно застосовувати проблемні, інтерактивні, вербально-діалогічні та інші методи навчання.

Зокрема, на уроці можна сформувані проблемну ситуацію, поставивши проблемне запитання: «Чому українська громадськість

Дрогобича, в законодавчих умовах Польщі, яка гарантувала вільний національно-культурний розвиток усіх національних меншин, була незадоволена існуючою системою середнього шкільництва у місті і все ж утворила свою україномовну гімназію?». Зрештою, під час уроку можна розгорнути диспут з приводу діяльності української громадськості, зокрема й на Дрогобиччині, у міжвоєнний період. Для цього слід поділити клас на дві групи: перша доведіть наявність усіх можливостей для навчання дітей різних національностей в державній середній школі Дрогобича, інша повинна аргументовано показати необхідність української середньою освітньої установи для мешканців міста. Крім того, користуючись одним із запропонованих І. Глічовим варіантів проблемного викладу [2, 52], можна під час практичного навчання діяти таким чином. Учитель викладає навчальний матеріал щодо встановлення німецького окупаційного режиму, перед цим поставивши учням завдання: «Під час моєї розповіді визначте, з яких типів навчальних закладів складалася система освіти в Генеральній губернії, зокрема й на Дрогобиччині у 1941 – 1944 рр». Після викладеного вчителем фактичного матеріалу теми, учні самостійно роблять висновки, складаючи структуру навчальних закладів (дошкільні заклади, народні школи, гімназії, фахові школи).

Інтерактивні методи навчання, як відомо, передбачають моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації [1, 51]. В умовах інтерактивного навчання можна використати такий метод – поділити клас на групи, наприклад гетерогенні. Кожна група має конкретне завдання: на основі наданих їй матеріалів щодо середніх шкіл Дрогобича у міжвоєнний період (тобто дипломної роботи), з'ясувати позитивні та негативні складові в системі освіти міста. Загалом, цю роботу можна проводити в рамках таких варіантів роботи груп як «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проект» та ін.

Використовуючи вербально-діалогічні методи навчання (бесіду, диспут тощо), слід підібрати питання до теми діалогу. В контексті окресленої теми під час бесід можна поставити такі питання: 1) якою була політика польських властей в освітній сфері? 2) проаналізуйте розвиток середнього шкільництва в Дрогобичі у 1921 – 1939 рр.; 3) розкрийте зміст та результати діяльності УПТ «Рідна школа»? 4) охарактеризуйте стан таких ділянок середньої

освіти Дрогобича як учительські семінарії та промислово-торгівельні школи; 5) назвіть найвідоміших представників дрогобицької інтелігенції, які працювали в системі середнього шкільництва; 6) перелічіть випускників середніх шкіл Дрогобича окремого періоду, які залишили найбільш помітний слід в історії.

Матеріали з історії освіти у Дрогобичі можна використати й у контексті роботи з джерелами, історичними документами на уроках історії. Слід підкреслити, що в процесі аналізу змісту документа або відповідно до конкретного завдання, поставленого вчителем, відбувається цілісний акт самостійного пізнання учнями якихось явищ або вирішення конкретної проблеми. Використання документів (у тому числі, матеріалів газетної періодики) на уроках історії дає змогу познайомити учнів із методами наукового дослідження в сучасній історичній науці, формує вміння самостійно вивчати, аналізувати і пояснювати факти. Учням, зокрема, можна запропонувати для розгляду розміщені у виданні «Дрогобиччина – земля Івана Франка» (Т. 1, Т. 4) спогади колишніх учнів польської та української гімназій Дрогобича. При цьому варто використовувати такий план роботи з джерелом: 1) прочитай назву документа. Встанови, хто його автор. Коли і де написаний цей документ? Де надрукований? Первинні відомості про документ запиши в зошит; 2) зорієнтуйся за назвою документа, з яким змістом матимеш справу; 3) з якою метою працюєш над документом, які завдання повинен виконувати?; 4) уважно прочитай текст документа; 5) з'ясуй незрозумілі поняття, значення окремих слів; 6) проаналізуй, чи зрозумів текст документа. Чи можеш виконати поставлені завдання? Усунь причини, які заважають тобі це зробити: прочитай ще раз документ, але повільніше і вголос; зроби олівцем позначки в процесі читання; зверни увагу на фрагмент тексту, які дають відповідь на запитання або мають до них прямий стосунок; 7) виконай поставлене завдання.

Отже, матеріали з історії освіти у Дрогобичі можуть бути використані при вивченні курсу історії України в 9 – 11 класах загальноосвітньої школи I – III ступенів, зокрема у 10-у класі при вивченні теми «Західноукраїнські землі в 1921 – 1939 рр.», а також під час факультативних занять з історії рідного краю (наприклад, історії Дрогобича). Згадані вище дослідження істориків слід застосовувати для фактологічної ілюстрації польської дискримінаційної політики в культурно-освітній сфері, а також висвітлення

діяльності українських, польських та єврейських громадських організацій щодо формування приватно-національної системи освіти, відродження театрального-мистецького життя тощо. Подавати навчальний матеріал можна на таких типах уроку, як урок засвоєння нових знань, урок повторення та узагальнення інформації тощо. При цьому доцільно застосовувати проблемні (створення проблемної ситуації), інтерактивні (робота в групах), вербально-діалогічні (бесіда) та інші методи навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла С. Я. Методи навчання історії в школі: Навчально-методичний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2009. 492 с.

2. Глічов І. О. Методи викладання історії. Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Львів, 1995. 127 с.

3. Галів М. Вчительство загальноосвітніх шкіл Дрогобиччини в період нацистської окупації (1941–1944). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 26. Історія. С. 131–144.

4. Галів М. Дрогобицька окружна шкільна рада (1878–1914): склад і діяльність. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Вип. XIX–XX. С. 272–284.

5. Галів М. Дрогобицький державний учительський інститут: перший рік роботи (1940–1941). *Молодь і ринок*. 2011. № 2 (73). С. 62–67.

6. Галів М. Зміни у чисельному та етнічному складі учнівської і студентської молоді в Дрогобицькій області УРСР (1939–1941 рр.). *Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал*. 2010. № 2 (86). С. 23–29.

7. Галів М. Зміст освіти у Дрогобицькій учительській семінарії сестер Василянок (1920–1936 рр.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 22. С. 54–59.

8. Галів М. Культурне життя української громади Дрогобича в період німецької окупації (1941 – 1944 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2008. Вип. 22. Історія. С. 114–126.

9. Галів М. Курсова система освіти на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 5. С. 15–28.

10. Галів М. Матеріальне забезпечення сільського вчителства Галичини у 1867–1918 рр. (на прикладі Дрогобицького повіту). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 28. Історія. С. 48–64.

11. Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939–1944 рр. Дрогобич: ПП “Коло”, 2010. 337 с.

12. Галів М. Організація та діяльність дошкільних виховних закладів Дрогобиччини у роки гітлерівської окупації (1941–1944). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 30. Історія. С. 149–168.

13. Галів М. Освітні інституції Дрогобича наприкінці XVIII – 70-х рр. XIX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спецвипуск III. С. 45–62.

14. Галів М. Освітня діяльність СС Василянок у Дрогобичі (1920–1939 рр.). *Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського: проєкція з минулого в сучасне: монографія / Чумак Ю., Сенік О.* Дрогобич: Посвіт, 2020. С. 89–149.

15. Галів М. Повсякденні аспекти шкільництва на Дрогобиччині в 1947–1948 р.: нове документальне свідчення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 44. Том 1. С. 4–12.

16. Галів М. Політика радянської влади щодо педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл Західної України у 1939–1941 роках (на прикладі Дрогобицької області). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 24. Історія. С. 92–109.

17. Галів М. Польське шкільництво на Дрогобиччині в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Fasciculi Musei Regionalis Brzozoviensis. Brzozów: Wydawnictwo Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie*. 2011. Nr. 5. S. 235–262.

18. Галів М. Радянська педагогіка в дії: документи управління МДБ та обкому компартії Дрогобиччини щодо побиття учнів у школах області. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 13–20.

19.Галів М. Реорганізація освіти на Дрогобиччині в 1939–1944 рр.: порівняльний аналіз радянських і німецьких практик. Сумський історико-архівний журнал. 2018. № XXX. С. 32–40.

20.Галів М. Реорганізація системи виховання західноукраїнської шкільної молоді в 1939 – 1941 рр. (на прикладі Дрогобицької області). *Парадигма sacrum & profanum в літературі та культурі. Збірник наукових праць: Матеріали міжнародного науково-практичного семінару*. Вип. IV. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 241–249.

21.Галів М. Реферати галицьких учителів про виховання характеру дітей (1920 р.): джерелознавча дескрипція. *Молодь і ринок*. 2023. № 1 (209). С. 13–17.

22.Галів М. Українська гімназія у Дрогобичі в умовах німецької окупації 1941 – 1944 рр. *Літопис Бойківщини*. 2011. Ч. 1/80(91). С. 64–70.

23.Галів М. Українське і польське народне шкільництво на Дрогобиччині періоду німецької окупації (1941–1944): порівняльний аналіз. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: Збірник наукових праць*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010-2011. Вип. 3-4. С. 147–158.

24.Галів М. Українське шкільництво на Дрогобиччині в час німецької окупації 1941–1944 рр. *Літопис Бойківщини*. 2010. Ч.279(90). С. 65–71.

25.Галів М. Українські парафіяльні школи Дрогобича (XVII–XIX ст.). *Літопис Бойківщини*. 2017. Ч. 2/93(104). С. 73–80.

26.Галів М. Участь учнівської та студентської молоді Дрогобицької області в національно-визвольному русі (1946 – початок 1947 рр.): мовою одного документа. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Спецвипуск II. С. 465–474.

27.Галів М. Учнівський контингент початкових і середніх шкіл Дрогобиччини у період нацистської окупації (1941–1944): чисельність та етнічний склад. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2011. Вип. XIV–XV. С. 374–385.

28.Галів М. Школа на Задвірному передмісті Дрогобича у XVIII – першій половині XX ст. *Літопис Бойківщини*. 2020. Ч. 2/99(110). С. 64–76.

29. Галів М., Галів У. Німецьке початкове шкільництво на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 69–78.
30. Галів М., Галів У. Радянізація системи освіти дорослих у Дрогобицькій області (1939–1941). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 18. С. 156–161.
31. Галів М., Дробчак Я. Радянізація системи професійної освіти на Дрогобиччині (1939–1941). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 145–154.
32. Галів М., Дубина К. Діяльність Дрогобицької державної гімназії у роки Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»*. 2021. Кн. II. С. 646–660.
33. Галів М., Дубина К. До історії гімназії оо. Василян у Дрогобичі (1775–1784). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт, 2020. С. 16–18.
34. Галів М., Ільницький В. Документи польської поліції про громадсько-політичні погляди українських і єврейських учителів Дрогобицького повіту (1925). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Випуск 5. С. 88–106.
35. Галів М., Ільницький В. Українські, польські, єврейські учителі та учні Дрогобиччини як об'єкт радянських репресій (1939 – 1941 рр.). *Молодь і ринок*. 2019. № 8 (175). С. 32–37.
36. Галів М., Ірза Н. Освіта на Дрогобиччині наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами газети «Діло»). *Вісь Європи – Axis Europae*. 2025. Вип. 8. С. 19–32. DOI: <https://doi.org/10.69550/3041-1467.8.348605>
37. Галів М., Ірза Н. Просвітницька діяльність українських громадських організацій на Дрогобиччині (кінець XIX – початок XX ст.) за матеріалами часопису «Діло». *Вісник науки та освіти*. 2025. № 12(42). С. 2827–2842. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12\(42\)-2827-2842](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12(42)-2827-2842)
38. Галів М., Огар А. Польські професійні школи на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 169–176.

39. Галів М., Огар А. Репресований учитель Петро Трускавецький (1886–1945): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 50. С. 11–18.

40. Галів М., Огар А., Ярушак М. Три портрети репресованих освітян Дрогобиччини (друга половина 1940-х рр.): просопографічний нарис. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять: колективна монографія* / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 246–289.

41. Галів М., Оленич С. Засади німецької освітньої політики в окупованій Східній Галичині 1941–1944 рр.: на матеріалах Дрогобиччини. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 17. С. 246–254.

42. Галів М., Свійонтик О., Ярушак М. Загальноосвітнє шкільництво західних областей України (1944–1953) у вимірах історії повсякдення (історіографічний аспект). *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 15–23.

43. Галів М., Скотна Н. Педагогічна освіта в Дрогобичі (кінець XVIII – перша половина XX ст.): до передісторії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Молодь і ринок*. 2020. № 2 (181). С. 6–17.

44. Галів М., Стецик Ю. Матеріальне забезпечення виховних закладів сестер василіянок у Дрогобичі (1920–1939 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Том 4. С. 116–120.

45. Галів М., Чава І. Середні навчальні заклади у Дрогобичі (1919–1939 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 21–32.

46. Haliv M. The national policies of the Russian and Austro-Hungarian empires' in Volhynia and Galicia (at the beginning of the XX century): a comparative analysis. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 65–74.

47. Добрянський Б. Шкільництво у Дрогобичі між двома світовими війнами. *Drohobycz – miasto wielu kultur*. Rzeszów, 2005. S. 105–115.

48. Лазорак Б. Дрогобицька цісарсько-королівська гімназія імені Франца Йосифа I в часі першої світової війни (1914–1916): невідомі епізоди про «переддень» війни, російську окупацію і не тільки. [Електронний ресурс]. URL: <https://goo.gl/oY8icW>

49. Лазорак Б. Епізоди з навчання Бруно Шульца у гімназії. [Електронний ресурс]. URL: <https://goo.gl/5ypQuD>
50. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.). Дрогобич: Коло, 2009. 320 с.
51. Хомич Л. Педагогічна діяльність Бруно Шульца в навчальних закладах Дрогобича міжвоєнного періоду. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2015. Вип. 36. С. 103–121.
52. Haliv M., Ilnytskyi V. Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszlosci*. 2023. 24 (2). Pp. 123–139. DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.9671>
53. Haliv M., Ilnytskyi V. The Industrial School for Jewish Girls, Sambir (1925–1939): A Local Institutional Description. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*. 2019. Issue 23/I: Minorities in East-Central Europe throughout the Twentieth Century / Edited by Sorin Arhire. P. 119–132.
54. Haliv M., Ohar A. Polish teachers in Eastern Galicia under the Nazi occupation (1941–1944). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 9. С. 72–80.

Микола-Мирослав БОРОДІЙЧУК
(Україна, Дрогобич)

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РЕІНТЕГРАЦІЇ ВETERANІВ: ДОСВІД ГРОМАД ЛЬВІВЩИНИ

Після початку повномасштабної агресії росії проти України проблема соціальної, психологічної та економічної реінтеграції ветеранів стала надзвичайно важливою. Ветерани, повертаючись до мирного життя, стикаються з численними викликами. Працюючи над стратегією ветеранської політики в Дрогобицькій громаді, провели опитування, щоб з'ясувати, які питання хвилюють їх сьогодні першочергово. Серед актуальних та затребуваних потреб у громаді ветерани виділили насамперед медичні послуги та реабілітація, на другому місці стояла психологічна підтримка, на третьому – соціальна. Із загальної кількості осіб, які пройшли опитування – 78,6% респондентів зазначили, що мають статус особи з інвалідністю. Із них 75,6% повідомили, що потребують облаштування умов доступності [7]. Власне місцеве самоврядування є ключовим елементом у вирішенні цих завдань, оскільки органи місцевої влади найближче до громади та можуть оперативно реагувати на потреби ветеранів, забезпечувати інтеграційні програми, створювати освітні, професійні та психологічні ініціативи. Так, у Дрогобицькій громаді при міській раді створено окремий відділ соціально-психологічної правової підтримки та взаємодії з захисниками, захисницями та членами їх сімей [10].

Громади дбають про спрощення надання ветеранам різноманітних послуг. Наприклад, у Львівській міській територіальній громаді функціонує спеціалізований Львівський центр надання послуг учасникам бойових дій, Центр надає комплексні послуги для адаптації та реінтеграції ветеранів у мирне життя, включно з інформаційною, психологічною підтримкою та допомогою у вирішенні соціальних, юридичних питань, працевлаштування [5]. На сайті Центру доступний перший в Україні чат-бот: «Помічник ветерана», у якому зібрана інформація про всі програми та сервіси для ветеранів, ветеранок та їхніх родин у Львівській громаді [13].

При органах та за сприяння місцевого самоврядування створюються ветеранські простори та координаційні ради. Центр ветеранського розвитку було відкрито у Львові. Заклад має також спеціальне приміщення для проведення майстер-класів, групи підтримки для дружин ветеранів/нок, пошуку роботи. Крім того, тут є окремо облаштована дитяча кімната, аби ветерани чи рідні військових мали змогу залишати дитину та могли замовити ті послуги, яких потребують. Водночас ветерани й ветеранки зможуть проводити тут час з побратимами – спілкуватися, обмінюватися досвідом, обговорювати наболіле. У просторі площею майже 450 квадратних надають всі види послуг, які місто і держава пропонують нашим захисникам і захисницями [11]. У жовтні 2024 р. у Городку розпочав роботу п'ятий по рахунку ветеранський простір на Львівщині – «Свій до свого» [2].

На Львівщині з 1 липня 2023 р почалася реалізація пілотного проекту Міністерства у справах ветеранів із впровадження інституту помічника ветерана. У громадах зараз налагоджується підготовка та працевлаштування фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, які за принципом «рівний рівному» надаватимуть індивідуальну допомогу ветеранам та членам їхніх сімей у процесі переходу від військової служби до цивільного життя, орієнтуватися в системі соціальних гарантій, оформленні пільг та послуг, сприятимуть комунікації з органами влади та установами соціального захисту. У Львові у Центрі ветеранського розвитку, який створений за сприяння Міністерства у справах ветеранів України на базі Національного університету «Львівська політехніка», відбувається професійна підготовка майбутніх фахівців [11]. Але наразі на Львівщині не має достатньої кількості фахівців, які мають відповідні знання та навички, щоб працювати з ветеранами, тому це є одним із важливих напрямків діяльності Львівської обласної адміністрації [8].

На Львівщині напрацювали першу в Україні експериментальну Програму надання соціальної послуги з реабілітації (абілітації) мешканцям Львівської області, які безпосередньо брали (беруть) участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України [1]. У 2024 р. 162 захисники та захисниці пройшли реабілітацію у санаторію «Прикордонник-Немирів», «Кришталевомк палаці» у Трускавці та

Західному реабілітаційно-спортивному центрі. У 2025 р. на реалізацію програми з обласного бюджету було виділено 12 млн грн [9]. З лютого 2026 р. на Львівщині розпочали реалізацію експериментального проекту Міністерства у справах ветеранів із медико-психологічного супроводу ветеранів із залежностями [6].

Для підтримки ветеранського підприємництва на Львівщині пропонуються грантові програми, пільгові кредити. Проект «Відвага до бізнесу» Львівської міськради пропонує ветеранам навчання, менторський супровід, консультації та подальшу грантову підтримку до 300 000 грн для створення або розвитку бізнесу [4]. У Львові створено також інтерактивну мапу, яка допомагає мешканцям знаходити та підтримувати бізнеси ветеранів (кав'ярні, послуги, виробництво [3]). У Дрогобичі та інших містах області проводяться форуми та тренінги, де ветерани вчаться розробляти бізнес-план, зокрема, для отримання грантів «Власна справа», щоб отримати до 1 млн грн за умови створення робочих місць. На Львівщині понад 280 учасників бойових дій та членів їхніх сімей скористалися державною програмою підтримки ветеранського бізнесу [4].

Органи місцевого самоврядування Львівщини станом є основними драйверами адаптивного спорту, перетворюючи його з разових акцій на системну реабілітацію. У 2025 р. на Львівщині було проведено понад 120 спортивних заходів, багато з яких фокусувалися на інклюзивності. Місцева влада інтегрує загальноукраїнські турніри наприклад, «Сильні України», «Ігри Незламних» [4].

Важливим у ветеранській політиці органів місцевого самоврядування є фінансова підтримка ветеранів та членів їхніх родин, сприяння отримання житла, вона реалізується через систему обласних та міських програм, що доповнюють державні виплати. Зауважимо, у 2025 р. у Дрогобицькій територіальній громаді загальна сума виплат на сертифікати для придбання житла 8 родинам ветеранам війни становила 23 млн грн. Фінансування здійснюється за підтримки Європейського Союзу в межах реалізації проекту Ukraine Facility [14]. Надається також допомога родинам ветеранів у переобладнанні квартир відповідно до потреб людей, які отримали поранення або травми внаслідок війни

Досвід громад Львівщини демонструє, що ефективна реінтеграція ветеранів можлива лише за умови комплексного підходу місцевого самоврядування та активну участь ветеранів у житті

громади. На сьогоднішній день маршрут ветерана ще залишається недостатньо превентивним. Громада або місцева влада не завжди має інформацію про повернення/демобілізацію військовослужбовця, а реагування часто відбувається вже після виникнення проблем або конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безкоштовна реабілітація для військовослужбовців. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/bezkoshtovna-reabilitacziya-dlya-vijskovosluzhbovcziv/>
2. Ветерани відвідали новостворений простір на Львівщині: як ветеранські спільноти повертають захисників до цивільного життя. URL: <https://unn.ua/news/veterany-vidvidaly-novostvoreny-prostir-na-lvivshchyni-yak-veteranski-spilnoty-povertaiut-zakhysnykiv-do-tsyvilnoho-zhyttia>
3. «Жоден ветеранський бізнес не закrywся за 2025 рік»: львівський досвід підтримки ветеранів. URL: https://galinfo.com.ua/news/zhoden_veteranskyu_biznes_ne_zakryvsvya_za_2025_rik_lvivskyu_dosvid_pidtrymky_veteraniv_445277
4. Львів поділився досвідом підтримки ветеранського бізнесу з понад 150 громадами України. URL: <https://cityadm.lviv.ua/news/economy/lviv-podilyvsia-dosvidom-pidtrymky-veteranskoho-biznesu-z-ponad-150-hromadamy-ukrainy>
5. Львівський центр надання послуг учасникам бойових дій. URL: <https://www.dlab.com.ua/id/7470>
6. Львівщина стає пілотним регіоном у проєкті медико-психологічного супроводу ветеранів із залежностями. URL: <https://www.dlab.com.ua/id/7470>
7. Напрацювання Стратегії ветеранської політики в Дрогобицькій громаді триває. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/napraczyuvannya-strategiyi-veteranskoyi-polityky-v-drohobyczkij-gromadi-tryvaye/>
8. Огляд ветеранської політики в територіальних громадах (12.2025 р. – 01.2026 р.). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-veteranskoyi-polityky-v-terytorialnykh-hromadakh-122025-r-012026-r>
9. Програму реабілітації для ветеранів на Львівщині продовжили на наступний рік. URL: <https://loda.gov.ua/news/125454>

10. Робота з ветеранами: у міськраді окреслили координацію дій. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/den-prapora-u-drohobichi-rozpochali-z-k/>

11. У Львові відкрили ветеранський центр. URL: https://portal.lviv.ua/news/2024/01/11/u-lvovi-vidkryly-veteranskyj-tsentr?utm_source=chatgpt.com

12. У Львові відкрили простір «Асоціація підтримки ветеранського бізнесу». URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/economy/u-lvovi-vidkryly-prostir-asotsiatsiia-pidtrymky-veteransko-ho-biznesu/#>

13. У Львові тепер працює чат-бот «Помічник ветерана». URL: <http://vivpost.net/city/u-lvovi-teper-pratsyuye-chat-bot-pomichnyk-veterana/#:~:text=Довідник%20представили%20у%20межах%2011%20форуму%20електронного%20урядування%20Forum%20451°E%20>

14. У новий рік з новими оселями: ще двоє ветеранів війни у Дрогобичі отримали сертифікати на придбання житла. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/v-ponedilok-vidbudetsya-zasidannya-postijnoyi-komisiyi-rady-z-pytan-planuvannya-byudzhetu-finansiv-czinovoyi-polityky-ta-investycij/>

Микола ГАЛІВ
(Дрогобич, Україна)

РОЗБУДОВА УНІВЕРСИТЕТІВ У ФРН (1960–1980-ті рр.): ПРИЧИНИ І РЕЗУЛЬТАТИ

Упродовж 1960–1980-х рр. в Західній Німеччині тривали масштабні реформи системи вищої освіти [1]. Однією з ключових складових реформування стала масштабна реконструкція та будівництво університетів, що зумовлювалося декількома чинниками: 1) демографічними (у 1950–1960-х рр. у ФРН значно зросла кількість молоді, що вплинуло на зростання кількості абітурієнтів і студентів, а університетам не вистачало місць для навчання; 2) потребами науково-технічного прогресу (у ФРН тривав період «економічного дива» (*Wirtschaftswunder*), який вимагав більше висококваліфікованих фахівців – економістів, інженерів, науковців, правників, викладачів, а тому для підтримки економічного розвитку країни було необхідно розширити мережу закладів вищої освіти і модернізувати їхню матеріальну базу; 3) реформуванням початкової та середньої освіти на засадах демократизації, в результаті чого доступ до середньої, а отже й вищої освіти отримувала значна частина дітей та молоді, а держава в цих умовах (особливо під керівництвом соціал-демократичних урядів В. Брандта та Г. Шмідта) прагнула забезпечити рівні можливості для здобуття вищої освіти; 4) наростанням студентського руху, особливо у 1968 р., що привернуло увагу до переповненості університетів, нестачі фінансування і застарілих освітніх програм та методів навчання; 5) поглиблення співпраці між федеральним центром і землям, що було знайшло прояв у змінах до Основного закону ФРН у 1969 р.

Зрештою, 1 вересня 1969 р. Бундестаг ухвалив закон про «Розширення та нове будівництво наукових університетів» (*Hochschulbauförderungsgesetz*) [3]. Уряд усвідомив, що задля збільшення числа студентів потрібно створити відповідну матеріальну базу: модернізувати діючі та збудувати нові заклади вищої освіти. На той час університетська інфраструктура ФРН переживала низку проблем, пов'язаних з нестачею аудиторного фонду (це призводило до переповнення аудиторій студентами),

застарілістю будівель, нестачею лабораторій і наукового обладнання. Спостерігалася й нерівність у забезпечені університетами різних німецьких земель, оскільки більшість з них знаходилися в південних і західних землях (Баварія, Вестфалія). Крім того, на політиків тиснули й інші чинники: студентський рух 1967–1969 рр., відстоювання соціал-демократами ідеї про освіту як елемент досягнення соціальної рівності, прагнення німецької бюрократії координувати розвиток освіти й розпоряджатися відповідним фінансуванням.

Закон про сприяння будівництву університетів закріпив спільну відповідальність федеративного уряду та урядів земель у сфері університетського будівництва. По-суті, фінансування реконструкції та будівництва університетів відтепер мало здійснюватися на паритетних засадах. Кошти повинні були спрямовуватися на навчальні корпуси, науково-дослідні об'єкти, бібліотеки, медичні факультети та університетські клініки [3]. Закон не втручався у зміст освіти, а зосереджувався на матеріальній базі.

Значення цього закону важко переоцінити. На його основі у 1970–1980-х рр. було проведено масштабну модернізацію інфраструктури вищої освіти у ФРН: засновано десятки нових університетів і кампусів (наприклад, в містах Бремен, Хаген, Кассель, Пасау, Трієр, Ульм та ін.), розширено існуючі класичні університети, створено сучасні лабораторії та бібліотеки. Відтак було розширено доступ до вищої освіти для німецької молоді, оскільки заклади вищої освіти отримали змогу прийняти значно більше студентів. Важливо, що зменшилися регіональні диспропорції між землями щодо кількості і спроможності університетів. Звісно, були й певні негативні сторони, зокрема повільне ухвалення рішень, складність процедур погодження реконструкції і будівництва між федеративним центром і регіонами, орієнтація на кількість, а не якість.

Відомо, що у 1970–1994 рр. федеральний уряд і земельні уряди спільно інвестували приблизно 66,2 млрд німецьких марок у будівництво та розширення університетів і кампусів. Федеральна частка склала 29,9 млрд марок, а кошти земель – 36,3 млрд [2, 45]. Лише на споруди (тобто без урахування обладнання) у 1970–1985 рр. було витрачено 37,7 млрд марок [4, 6]. Відомо, що до середини 1980-х рр. у ФРН було відкрито 38 нових університетів поряд з 27 уже діючими [4, 2]. Для більшості з новозаснованих вишів було

збудовано нові приміщення в модерному стилі. Найбільша будівельна активність відбувалася у Північному Рейні-Вестфалії, де було збудовано 14 нових університетів вартістю майже 11 млрд марок. Їхні академічні приміщення разом склали 1,5 млн квадратних метрів. Корисна площа будівель німецьких університетів збільшилася у сім разів за 30 років (близько 1960 – 1989), заклавши матеріальну основу для десятикратного збільшення кількості студентів [4, 6].

Безумовно, розбудову мережі університетів у ФРН слід розглядати комплексно, аналізуючи причини і результати освітніх реформ, котрі не завжди мали однозначно позитивні наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галів М. Реформування вищої освіти у Західній Німеччині (1960–1980-ті рр.): правові засади, впровадження, результати. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2025. Vol. 11(63). P. 110–119. <https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-12>
2. Führ C. *The German Education System since 1945: Outlines and Problems*. Bonn, 1997. 335 p.
3. Gesetz über die Gemeinschaftsaufgabe “Ausbau und Neubau von Hochschulen” (Hochschulbauförderungsgesetz). *Bundesgesetzblatt*. 1969. Teil I. S. 1556–1559.
4. Hnilica S. Experiments with Megastuctures and Building Systems. University Building in the Federal Republic of Germany in the 1960s and 1970s. *Architectural Histories*. 2022. Issue 10(1). P. 1–34. DOI: <https://doi.org/10.16995/ah.8309>

Оксана ГОРБАЧИК
(Дрогобич, Україна)

ФУНКЦІОНУВАННЯ БЛИЗЬКОСХІДНОГО АГЕНТСТВА ООН ДЛЯ ДОПОМОГИ ПАЛЕСТИНСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ (БАДОР) У 2024 РОЦІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ ЕСКАЛАЦІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Близькосхідне агентство Організації Об'єднаних Націй (ООН) для допомоги палестинським біженцям і організації робіт (БАДОР/UNRWA) було створено 8 грудня 1949 року. Його метою згідно установчої резолюції 302 (IV) Генеральної Асамблеї ООН від 8 грудня 1949 року стало надання безпосередньої допомоги палестинським біженцям у співпраці з місцевою владою. До біженців було віднесено осіб, які проживали в Палестині у 1946–1948 роках і втратили домовку та засоби існування внаслідок арабо-ізраїльського конфлікту 1948 року. З часом діяльність Агентства розширювалася відповідно до потреб біженців [1, 27-28].

Агентство фінансується переважно за рахунок добровільних внесків держав – членів ООН. Водночас обмежена частка ресурсів надходить із Регулярного бюджету Організації Об'єднаних Націй і спрямовується головню на оплату праці міжнародного персоналу. Діяльність БАДОР охоплює реалізацію базових гуманітарних програм, утримання та благоустрій таборів біженців, надання мікрофінансових послуг, а також здійснення заходів екстреного реагування в умовах криз і збройних конфліктів. З огляду на це, інтенсивність і спрямованість роботи Агентства значною мірою залежать від динаміки безпекової ситуації в регіоні [2, 16].

У цьому контексті події 7 жовтня 2023 року стали ключовим фактором ескалації ізраїльсько-палестинського протистояння. Бойовики *ісламістської терористичної організації ХАМАС* («Ісламський рух опору») з території Палестинського анклаву Гази здійснили напад на прикордонні поселення на півдні Ізраїлю, у результаті якого загинуло понад 1200 осіб і захоплено приблизно 240 заручників. У відповідь Ізраїль офіційно оголосив стан війни, що зумовило суттєві зміни в гуманітарній ситуації та в умовах діяльності міжнародних організацій, зокрема БАДОР [3].

Численні повітряні та наземні удари по населених пунктах блокованого Сектору Гази спричинили значні людські втрати, масштабні руйнування цивільної інфраструктури та внутрішнє переміщення приблизно 1,9 мільйона осіб. За наявними оцінками, близько 90 % населення Гази були змушені залишити місця постійного проживання, причому значна частина – неодноразово. [9]. Триваючі бойові дії істотно вплинули на функціонування критично важливої інфраструктури, зокрема систем охорони здоров'я, електропостачання та водозабезпечення. Порушення роботи прикордонних переходів додатково обмежило надходження гуманітарної допомоги та ускладнило переміщення цивільного населення за межі зони конфлікту, що зумовило різке загострення гуманітарної ситуації [5].

На початку 2024 року уряд Ізраїлю заявив, що 19 із понад 30 000 співробітників Агентства брали участь у жорстоких атаках на Ізраїль, розпочатих ХАМАСом та іншими збройними угрупованнями 7 жовтня 2023 року. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш та Генеральний комісар БАДОР *Філіп Лаззаріні* вжили швидких заходів у відповідь на ці серйозні звинувачення. Було негайно розпочато незалежне розслідування Управління служб внутрішнього нагляду ООН, в результаті якого справи проти 10 співробітників були закриті через недостатність доказів на підтвердження звинувачень. В одному з цих випадків було визнано, що відбулася помилкова ідентифікація відповідної особи. У справах проти решти дев'яти співробітників було зроблено висновок, що якщо вони будуть підтверджені та достовірні, докази можуть свідчити про неправомірні дії; і хоча цей поріг доказів не був досягнутий, усі дев'ять були звільнені в інтересах Агентства [8].

Незважаючи на це, після появи звинувачень, що пов'язували деяких співробітників БАДОР з нападами на Ізраїль, 26 січня 2024 року американська адміністрація президента Дж. Байдена оголосила про тимчасове «призупинення» всього фінансування США Агентства. За даними Державного департаменту, призупинення включало приблизно 300 000 доларів США незадіяних коштів на 2024 фінансовий рік і трохи більше 2,5 мільйона доларів США задіяних, але не виплачених залишків на 2023 фінансовий рік. Адміністрація заявила, що вона «надзвичайно стурбована» цими звинуваченнями і переглядає «кроки, які вживає Організація Об'єднаних Націй для їх вирішення». Деякі країни-донори

UNRWA призупинили фінансування, а інші заявили, що продовжать його. В регіоні арабські держави розкритикували призупинення фінансування БАДОР [6]. В свою чергу Конгрес у березні 2024 року офіційно запровадив заборону на фінансування Агентства США, яка діяла до 25 березня 2025 року [7]. На сьогодні немає жодної інформації про відновлення фінансування США Близькосхідного агентства ООН.

У звіті *Ф. Лаззаріні* за результатами діяльності БАДОР у 2024 році зазначено про те що, «незважаючи на величезні фінансові та операційні труднощі, а також дедалі більш вороже політичне середовище, Агентство надало критично важливу підтримку мільйонам палестинських біженців, підтвердивши свою незамінну роль у захисті та наданні допомоги одній з найбільш вразливих спільнот на Близькому Сході та у сприянні регіональній стабільності». [4]. Там же було відзначено, що «Агентство... відіграло ключову роль у наданні екстреної допомоги. У Газі воно використовувало свою широку присутність, досвід та визнання громадою для надання масштабної допомоги, що рятує життя, забезпечуючи продовольством, водою, житлом, психосоціальною підтримкою, послугами захисту та первинною медичною допомогою все населення, яке налічує понад 2,2 мільйона осіб. UNRWA є найбільшим постачальником гуманітарної допомоги в Газі та основою загальної допомоги, приймаючи партнерські агентства, розподіляючи допомогу від імені інших та надаючи логістичну підтримку та паливо, необхідне для підтримки гуманітарних операцій, зокрема для лікарень, пекарень, комунікаційних та водопровідних мереж. Це було зроблено попри суворі обмеження на ввезення допомоги, регулярну відмову в гуманітарних перевезеннях та порушення правопорядку. БАДОР продовжувала висловлюватися щодо систематичної дегуманізації населення Гази та відвертого нехтування міжнародним гуманітарним правом і правилами, ставши головним глобальним голосом для багатьох жертв» [4].

За даними служби з питань охорони здоров'я БАДОРу, Агентство було і залишається одним з найбільших суб'єктів у сфері охорони здоров'я, що діють у Секторі Гази, надаючи медичні послуги понад половині населення починаючи з 7 жовтня 2023 року. З цього моменту по 29 вересня 2024 року БАДОР надала понад 5,87 мільйона медичних консультацій у Смузі Гази. Окрім медичних консультацій, UNRWA (у партнерстві та за підтримки інших агентств

ООН, включаючи ЮНІСЕФ та ВООЗ) надавала необхідні вакцини. Зокрема, від початку 2024 року й до 22 вересня того ж року понад 193 000 дітей отримали вакцини для планової імунізації. Крім того, близько 560 000 дітей у Газі були вакциновані проти поліомієліту під час першого етапу кампанії вакцинації у вересні [10].

Проте, за заявами представників UNRWA, інтенсивність триваючих бойових дій та ситуація на місці суттєво обмежували можливості інших гуманітарних організацій щодо доступу до районів Гази, оцінювання умов та надання життєво необхідної допомоги. До того ж станом на 8 грудня 2024 року щонайменше 254 співробітники БАДОР загинули внаслідок бойових дій, що тривають із 7 жовтня 2023 року. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш за підтримки гуманітарної спільноти звернувся до урядів із закликом гарантувати безперервність діяльності БАДОР. На додаток до надання допомоги та фінансування, а також відповідно до гуманітарних принципів нейтральності, неупередженості та незалежності, Міжнародний комітет Червоного Хреста та інші організації наголосили тоді на необхідності припинення вогню, дотримання сторонами міжнародного гуманітарного права під час бойових дій, а також надання гуманітарного доступу до ізраїльських заручників та палестинських ув'язнених [7].

Отже, у 2024 р. БАДОР залишалося ключовим інструментом гуманітарної підтримки палестинських біженців попри безпрецедентні втрати персоналу, руйнування інфраструктури та масові переміщення населення. Водночас Агентство опинилося під потужним політичним і фінансовим тиском, що поставило під загрозу безперервність його мандату й актуалізувало потребу інституційного реформування та диверсифікації підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбачик О., Козій О. Особливості діяльності «Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт» (БАДОР) у 2022 році. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIII: Утилітарна цінність наукових досліджень* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2022. С. 27–30.

2. Горбачик О., Козій О. Діяльність Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям і організації ро-

біт (БАДОР) у 2023 році. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVI: Місце й значення когнітивістики в розвитку науки та освіти* [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2024. С. 16–19.

3. Gozlan, Aya et al. (2024). October 7th 2023 mass casualty incident in southern Israel: lessons for emergency preparedness and management // *Israel Journal of Health Policy Research*, 13:67. URL: <https://doi.org/10.1186/s13584-024-00651-7>

4. Report of the Commissioner-General of the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA) to the General Assembly: 1 January – 31 December 2024 (A/80/13). URL: <https://www.un.org/unispal/document/unrwa-annual-report-2024-01jan25/>

5. Robinson, Linda. (2024). The humanitarian toll of the israel-amas war on palestinians. URL: <https://www.cfr.org/articles/one-year-after-october-7-attacks-impact-four-fronts>

6. The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA): Overview and the U.S. Funding Pause. Updated February 9, 2024. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/IN/PDF/IN12316/IN12316.5.pdf

7. UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA): Background and U.S. Funding Trends. December 27, 2024. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/IF12863>

8. UNRWA annual operational report 2024. Executive summary (Tuesday, July 15, 2025). URL: <https://www.unrwa.org/resources/reports/annual-operational-report-2024>

9. UNRWA Situation Report #143 on the situation in the Gaza Strip and the West Bank, including East Jerusalem. Wednesday, October 16, 2024. URL: <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-143-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem>

10. UNRWA Situation Report #145 on the Humanitarian Crisis in the Gaza Strip and the West Bank, including East Jerusalem. October 25, 2024. URL: <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-145-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem>

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВОЄННОГО ЧАСУ ТА БРИТАНСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ

Національна безпека сучасної держави ґрунтується не лише на військовій потужності, а й на спроможності системи науки та освіти забезпечувати підготовку висококваліфікованих фахівців, генерувати інновації та зберігати інтелектуальний потенціал. Саме ці чинники визначають здатність держави протистояти зовнішнім загрозам, адаптуватися до криз і забезпечувати сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Повномасштабна війна, яку російська федерація веде проти України, створила безпрецедентні виклики для наукової та освітньої сфер. Водночас саме вони відіграють ключову роль у зміцненні національної стійкості, протидії гібридним загрозам і підготовці до післявоєнної відбудови. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз міжнародного досвіду, зокрема моделей країн-партнерів. Велика Британія демонструє приклад розвиненої системи наукової політики й освіти, інтегрованої в загальнодержавну стратегію безпеки, інновацій та розвитку.

Наука й освіта забезпечують формування інтелектуального потенціалу, здатного створювати знання, технології та компетенції, необхідні для безпеки держави в усіх її вимірах – від оборонного до економічного та інформаційного. Освітня система сприяє розвитку критичного мислення, інформаційної грамотності й технологічних навичок, що є фундаментальними для протидії дезінформації та іншим формам гібридних загроз [2].

В умовах війни українська освітня система змушена адаптуватися до нових реалій. Запроваджуються дистанційні та змішані формати навчання, розвиваються цифрові платформи, посилюється громадянська освіта та військово-патріотичне виховання як складові формування національної ідентичності й суспільної стійкості. Паралельно відбувається трансформація наукового середо-

вища, спрямована на підвищення якості досліджень і їхнього практичного внеску в національну безпеку.

Показовим у цьому контексті стала участь України в міжнародній конференції MetaScience 2025 у Лондоні, де було представлено зміни у вітчизняній науковій політиці. Зокрема йдеться про впровадження системи оцінювання наукових досліджень за моделями, близькими до британської Research Excellence Framework (REF), а також про посилення боротьби з науковою недобросовістю. Це свідчить про прагнення України не лише реагувати на кризу, а й інтегрувати міжнародні стандарти задля підвищення конкурентоспроможності науки [5].

Важливим елементом українсько-британської взаємодії стала довгострокова науково-технічна співпраця в межах 100-річного партнерства. Одним із ключових напрямів є спільні дослідження та академічні обміни. За програмою Researchers at Risk понад 170 українських науковців продовжують працювати у британських університетах, що дозволяє зберігати кадровий потенціал під час війни та водночас зміцнювати міждержавні наукові зв'язки.

У межах форуму «Велика Британія – Україна: 100-річне партнерство», що відбувся за участю Посла Великої Британії в Україні, кавалера ордена Британської імперії Ніла Кромптона, Голова Українського інституту національної пам'яті Олександр Алфьоров представив ключові досягнення Інституту у сфері формування державної політики національної пам'яті, міжнародної співпраці та збереження культурної спадщини. Форум став важливою платформою для міждисциплінарного діалогу та логічним продовженням реалізації Угоди про 100-річне партнерство, яка закладає основу для системної співпраці у сферах безпеки, оборони та стійкості України [6].

Окрему увагу під час заходу було приділено гуманітарному виміру партнерства. Як наголосив Олександр Алфьоров, політика національної пам'яті, культура та історична спадщина є невід'ємними складовими сталого розвитку суспільства і важливими інструментами протидії дезінформаційним та маніпулятивним історичним наративам, які активно просуває російська федерація на міжнародному рівні [6].

Подальшим кроком у розвитку співпраці стала участь Голови Українського інституту національної пам'яті в Українському тижні у Великій Британії в листопаді 2025 року. У Белфасті відбу-

лися дискусії за участі представників української влади, експертного та наукового середовища щодо культурних обмінів, розвитку українських студій, міжнародної співпраці та збереження історичної пам'яті. Важливу роль відіграли також зустрічі з українською діаспорою, під час яких акцентувалася увага на утвердженні української державності та необхідності критичного осмислення історичних наративів.

Практичним підтвердженням системності сторічного партнерства стало підписання дорожньої карти співпраці України та Великої Британії в оборонній сфері, про що було повідомлено на Урядовому порталі. Документ деталізує напрями взаємодії у сфері безпеки й оборони та засвідчує довгостроковий характер двосторонніх відносин [7].

Паралельно зі зміцненням безпекового виміру партнерства розвивається співпраця у сферах науки, технологій та інновацій. Новий формат взаємодії передбачає реалізацію спільних науководослідних проєктів, підтримку інноваційних екосистем і технологічний обмін, що розглядається як ключовий чинник довгострокової стійкості та модернізації України. Це підкреслює комплексний характер партнерства, у якому безпекова, наукова, технологічна та гуманітарна складові взаємно підсилюють одна одну.

Дослідження свідчать, що британська освітня політика формується з урахуванням потреб сектору безпеки, зокрема через інтеграцію безпекових компонентів у навчальні програми та системи акредитації, наприклад у сфері кібербезпеки. Такий підхід демонструє, як освіта може безпосередньо працювати на досягнення цілей національної безпеки.

Крім того, культурні та освітні ініціативи, зокрема програми British Council із підтримки української освіти, сприяють розвитку професійних і мовних компетентностей та міжнародного діалогу – важливих складових демократичного суспільства й його безпеки.

Український досвід воєнного часу доводить, що навіть у кризових умовах наука й освіта здатні стати потужним ресурсом національної безпеки. Це досягається завдяки реформуванню наукової системи, активній міжнародній співпраці та цифровізації. Британська модель інтеграції науки й освіти з державною безпековою політикою може слугувати важливим орієнтиром для подальших українських реформ.

Поєднання українського бойового досвіду, здатності адаптувати наукові інститути до екстремальних умов і британського підходу до стратегічної ролі науки та освіти створює перспективну основу для зміцнення національної безпеки та успішної післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровко, А. Співробітництво України та Великобританії в контексті сучасних міжнародних відносин: політичний вектор. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk15/5.pdf>

2. Державна політика в галузі освіти й науки та національної безпеки України. URL: https://kno.rada.gov.ua/print/73751.html?utm_source=chatgpt.com

3. Марена, Т. Освітня складова національної безпеки України. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 2023, (16). С. 18-31. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-18-31>

4. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 260 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ebc89da-23ac-4d36-a70c-e0e5d43e8e10/content>

5. Україна презентувала досвід реформ у сфері науки на міжнародній конференції MetaScience 2025 у Лондоні. URL: https://mon.gov.ua/news/ukraina-prezentovala-dosvid-reform-u-sferi-nauky-na-mizhnarodnii-konferentsii-metascience-2025-u-londoni?utm_source=chatgpt.com

6. Україна та Велика Британія розпочали співпрацю у сфері науки й інновацій у межах 100-річного партнерства. URL: <https://nus.org.ua/2025/05/22/ukrayina-ta-velyka-brytaniya-rozpochaly-spiivratsyu-u-sferi-nauky-j-innovatsij-u-mezhah-100-richnogo-partnerstva/>

7. Україна та Велика Британія підписали дорожню карту сторічного партнерства в оборонній сфері. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-velyka-brytaniia-pidpysaly-dorozhniu-kartu-storichnoho-partnerstva-v-oboronnii-sferi>

8. Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терепищого. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.

Іван ДАШИНЧИ
(Дрогобич, Україна)

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ УРЯДОМ ІЗРАЇЛЮ У 2022–2023 РР.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 р. питання міжнародної допомоги українським біженцям стало критично актуальним. Держава Ізраїль, маючи давні дипломатичні та культурні зв'язки з Україною та українською діаспорою, оперативно розгорнула комплекс заходів для підтримки українців, які змушені були залишити свою країну. Політика державної підтримки включала законодавчі ініціативи, гуманітарну допомогу, соціальні програми, а також сприяння інтеграції біженців у місцеве економічне та соціальне середовище [5]. Після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну ізраїльський уряд впровадив тимчасовий гуманітарний статус для українців, що дозволяв легальне перебування, отримання соціальної допомоги, медичного страхування та доступу до ринку праці [3]. Законодавчі рамки визначали права і обов'язки біженців, а також зобов'язання державних органів щодо забезпечення житла, харчування та медичної допомоги.

У перші місяці конфлікту уряд Ізраїлю організував кілька напрямів допомоги. Зокрема передбачалася щомісячна матеріальна допомога на проживання для сімей і одиноких осіб, створено тимчасові центри розміщення українських біженців, надано безкоштовне страхування, доступ до первинної та вторинної медичної допомоги, психологічна підтримка, створено низку тимчасових шкіл і мовних курсів для дітей та дорослих, спрямованих на інтеграцію в ізраїльську систему освіти. Реалізація цих заходів координувалася через Міністерство соціального забезпечення, Міністерство освіти та Міністерство охорони здоров'я за участю громадських і благодійних організацій [4].

Одним із ключових аспектів політики уряду було забезпечення можливості працевлаштування для українських біженців. З цієї метою було прийнято рішення про автоматичне визнання певних

кваліфікацій і сертифікатів, отриманих в Україні, впроваджувалися програми стажувань та навчання для адаптації до ізраїльського ринку праці, передбачалась підтримка малого бізнесу та самозайнятості через гранти та консультації [1].

За офіційними даними уряду Ізраїлю понад 60 % працездатного населення українських біженців було залучено до легальної економічної діяльності протягом першого року перебування.

Станом на грудень 2023 р. в Ізраїлі зареєстровано понад 35 000 українських біженців, з яких близько 18 000 – діти [5]. Понад 50 % дорослого населення було працевлаштовано або залучено до навчальних програм. Було відкрито 15 тимчасових шкіл, 10 центрів соціальної допомоги та 5 мовних курсів для дорослих [6]. Ці дані свідчать про системний підхід уряду до забезпечення базових потреб, соціальної стабілізації та інтеграції українських біженців.

Для ефективної реалізації допомоги уряд співпрацював з Українськими громадськими організаціями в Ізраїлі, зокрема з «Українською громадою Ізраїлю» та різноманітними благодійними фондами, з Міжнародною організацією з міграції, Міжнародним комітетом Червоного Хреста та ін. Ця координація дозволила швидко розподіляти ресурси, організувати гуманітарні вантажі та забезпечувати психологічну підтримку для вразливих категорій [7].

Попри ефективну політику уряду Ізраїлю щодо українських біженців існували певні труднощі. Це, зокрема, обмежена кількість тимчасових центрів змушувала шукати приватні квартири, мовний бар'єр і недостатня кількість курсів івриту, психологічне навантаження у біженців, бюрократичні затримки при отриманні офіційного статусу та дозволів на роботу (отримання офіційного статусу та дозволів на роботу займало кілька тижнів, що ускладнювало інтеграцію).

Можна стверджувати, що політика державної підтримки українських біженців урядом Ізраїлю у 2022–2023 рр. показала ефективність комплексного підходу, який поєднує законодавчу базу, гуманітарну допомогу, соціальну та економічну адаптацію. Основними перевагами були: швидке реагування на кризову ситуацію, координація державних та громадських ресурсів, надання доступу до освіти, медицини та працевлаштування. Досвід Ізраїлю може слугувати прикладом для інших країн, які приймають українських біженців, і водночас демонструє важливість держав-

ного керівництва та координації з громадськими та міжнародними організаціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ізраїльський урядовий інтернет-портал. «Допомога для прибуваючих внаслідок війни в Україні». URL: <https://www.gov.il/ru/pages/help-ukraine>
2. Корнійчук Є. Наразі в Ізраїлі перебувають 12–13 тисяч українських біженців URL: <https://zmina.info/news/>
3. Посольство України в державі Ізраїль. «До уваги громадян України в Ізраїлі». URL: <https://israel.mfa.gov.ua/news/do-uvagi-gromadyan-ukrayini-v-izrayili>
4. Реабілітація українців в Ізраїлі. URL: <https://www.enable-me.com.ua/ua/article/>
5. Звіт про українських біженців. Міністерство добробуту та соціального забезпечення Ізраїлю. URL: <https://www.gov.il/en/departments/molsa/govil-landing-page>
6. Освітні програми для біженців. Міністерство освіти Ізраїлю. (2023). URL: <https://help.unhcr.org/israel/uk/for-ukrainians/ukraine-community-partners/>
7. Звіт про гуманітарну підтримку українців. Українська громада Ізраїлю. (2023). URL: <https://help.unhcr.org/israel/uk/for-ukrainians/ukraine-community-partners/>

Оксана ДРОГОБИЦЬКА
(Івано-Франківськ, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА ТРАВМА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна спричинила формування нової, каскадної та хронічної колективної травми з унікальною специфікою. Ця специфіка включає інформаційну перевантаженість, психологічну неготовність населення до високого рівня жорстокості ворога, руйнування базових уявлень про безпеку, а також прогностичну незавершеність її дії.

Важливою особливістю колективної травми сучасної війни є посилення ступеня травматизації засобами масової інформації, як традиційними, так і соцмережами. Ще на початку ХХІ ст. світові вчені звернули увагу на вплив медіа на процес травматизації особистості. Зокрема американські дослідники досліджували важливість непрямого висвітлення травматичних подій через ЗМІ. Люди, які спостерігали за терактом 11 вересня 2001 р. у прямому ефірі з більшою ймовірністю мали прояви стресових реакцій та скаржилися на фізичне здоров'я у наступні три роки. Аналогічну ситуацію спостерігали під час пандемії COVID-19, коли статистика та шокуючі деталі захворювання трансливалися через телевізійні та соціальні мережі у режимі реального часу [4, 7].

Зазвичай інформаційна травма проявляється у специфічних порушеннях діяльності психіки, які виникають внаслідок тривалого впливу на людину різної емоційнозначимої інформації. Часто у потерпілих спостерігаються різке зниження критичного мислення та сприймання інформації, різні форми емоційного зараження [2, 58]. Серед соціальних наслідків інформаційної травматизації вчені називають ріст рівня агресії в суспільстві, групова напруженість, різні конфлікти, соціальна фрустрація, нетерпимість до інших, конструювання «образу ворога» та «чорно-біле» мислення [1, 40].

Проблема інформаційної травми загострилася у зв'язку з цілеспрямованою інформаційною війною, яку систематично веде російська пропаганда. Основне спрямування таких маніпулятивних психологічних операцій – це зміна мислення та поведінки україн-

ців [6, 158-159]. У поширенні цієї травми важливе значення має «вторинний травматичний стрес» – стрес, що виникає у разі ураження особи травмою, яка трапляється з іншими людьми [1, 42]. Вона виступає наслідком не реальних подій, а уявлень самої людини про подію. Коли інформація про подію неповна та фрагментарна, то психіка людини сама «домальовує» інформацію у вигляді ілюзорних новоутворень, які сприймаються її свідомістю як справжні. Відтак психіка реагує на дофантазовану подію як на справжню травму [3, 47].

Особливо сильний вплив на травматизацію населення роблять соціальні мережі. Саме медіа-ресурси стали основним джерелом травматизації населення України у лютому 2022 р., оскільки у перший ж тиждень війни цивільні практично постійно переглядали шокуючий контент. Зокрема згідно даних онлайн опитування, проведеного Укрінформом 13-18 квітня 2022 р., 79% тих респондентів, які не читали книги у перші місяці війни, отримували короткі новини з інтернету, соціальних мереж. Менше чверті опитуваних читали розгорнуті аналітичні статті, щоб глибше зрозуміти політичну ситуацію [5, 44].

Показовими є результати опитування, проведеного авторкою у травні 2025 р. серед 101 мешканця Івано-Франківської області. На питання про уникнення чутливих відео війни у ЗМІ (наприклад, сцен із загиблими чи пораненими) 39,6% відповіли, що майже ніколи не уникають перегляду, 37,6% – інколи, і тільки 15,8% – часто, 6,9% завжди. Тобто насправді намагався не переглядати емоційні відео тільки кожний чотирнадцятий опитаний.

Як бачимо, в умовах російсько-української війни важливу роль має відігравати інформаційна гігієна населення. Потрібно вести систематичну роботу щодо свідомого контролю кількості часу, який щодня витрачається на засоби масової інформації. Корисними також є практики трансформації свого болю в позитивні переживання, допомогу постраждалим та волонтерську роботу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горностаї П. Інформаційна травма: феноменологія і психопатологія. *Проблеми політичної психології*. 2020. Вип. 23 (1). С. 38-53.

2. Горноста́й П. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології*. 2018. Вип. 7. С. 54-68.

3. Макиєнко Н., Гершанов О. Шлях до зцілення: основи роботи з наслідками травматичних подій. Israel Trauma Coalition, 2023. 72 с.

4. Фролова Н. Психологічні особливості споживання медіа ресурсів під час війни в країні. *Психолого-педагогічні аспекти підтримки ментального здоров'я та адаптації особистості в умовах воєнного і повоєнного часу: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції 23-25 жовтня 2024 року*. Дніпро, 2024. С. 7-8.

5. Фролова Н. Психологічні особливості травматичного досвіду цивільного населення України внаслідок повномасштабного вторгнення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75). №3. С. 43-48.

6. Шулська Н., Остапчук С., Науменко Л. Ворожі наративи в умовах війни в медіа: вербальні маркери, інформаційна гігієна та способи протистояння. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія*. 2023. Том 34. №2. С. 158-164.

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ
(Івано-Франківськ, Україна)

**ЧИННИКИ ПОСТАННЯ СВІДОМОСТІ СПРОТИВУ:
ДОСВІД РУХУ ОПОРУ СЕРЕДИНИ ХХ ст.
У ПОРІВНЯННІ ІЗ СЬОГОДЕННЯМ**

Діяльність націоналістичного крила національного Руху Опору середини ХХ ст. є одним із визначальних проявів, що ними окреслювалася тяглість боротьби за утвердження одного із чільних складових національної ідеї – утілення права на державний суверенітет. Російсько-українська війна, що є основним викликом для національної спільноти у сьогоденні, безпосередньо стосується згаданого вище компоненту національної ідеї. Через це доречним видається пошук та аналіз чинників постання свідомості спротиву, що до них вдавалися представники революційного (бандерівського) крила Організації Українських Націоналістів (ОУН (б)) із метою згуртування суспільності у протистоянні із нацистським та радянським тоталітарними режимами. Означена робота із згаданими чинниками уможливорює напрацювання базових ідей, придатних до використання у протидії наративам гібридного протистояння, що розгорнуте російським агресором у рамках теперішньої війни із Україною.

Одним із визначальних елементів протистояння ОУН (б) із окупаційними структурами тоталітарних режимів було чітке означення цілей, що їх планувалося досягнути. Визначальна мета полягала у здобутті Української Самостійної Соборної Держави (УССД). У програмових документах стверджувалося, що «Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу, за право кожного народу на самостійне державне існування» [3, 236]. Події сьогодення підкреслюють злободенність цього вектору, бо ж війна РФ розпочата з метою *de facto* знищення української державності, або ж її деформації до рівня «кишенькового» утворення. Такий стан обумовлює необхідність використання згаданого досвіду, тобто чіткого окреслення мети військового протистояння.

У процесі реалізації згаданого вище завдання представниками радикального крила націоналістичного представництва національного Руху Опору вказували на необхідність використання спектру засобів, що враховували б як внутрішньо так і зовнішньополітичні обставини існування національної спільноти. До одного із визначальних чинників здобуття УССД відносилося національне військо. Щоправда кристалізація ідеї про необхідність формування збройних сил (ЗС) і подальшої розгорнутої боротьби із противниками справи національного суверенного державотворення пройшла декілька етапів. Останні ознаменувалися появою і розбудовою відповідних збройних структур – Української Народної Революційної Армії (УНР), Української Повстанської Армії (УПА), Української Народної Самооборони (УНС). Підкреслювалося, що національні ЗС є ключовим чинником забезпечення не тільки реалізації суспільно-політичних завдань, але й існування національної спільноти загалом. Сьогодні також засвідчує життєву необхідність у існуванні та постійному зміцненні ЗС. Таким чином свідомість опору окрім визначення цілей передбачає не менш чітке означення інструментів їхнього досягнення. У цьому контексті ЗС є одним із фундаментальних елементів.

Окремо хотілося б наголосити на підкреслюванні представниками ОУН (б) усвідомленого розуміння учасниками Руху Опору власної причетності до боротьби за УССД. В окремих відозвах констатовалося, що «ідеал української державності опиниться поза межами можливого тільки тоді, коли ми самі відмовимося від нього» [2, 266]. Необхідність актуалізації цього чинника випукло проглядається у сучасному протистоянні з російським агресором. Формування відповідної позиції у широких верст вітчизняного соціуму розглядається як один із визначальних факторів перемоги у війні, яка набула форми протистояння на виснаження. Надзвичайно виразно це проглядається у наступних строфах: «Батьківщині милій знання всі і сили, Всі наші чуття, і кров і життя В офірі ми зложим...І ми переможемо!» [1, 121].

ЛІТЕРАТУРА

1. «Саник». Повстанський стяг (Збірник революційних пісень) 1947. В кн.: *Літопис УПА. Основна серія*. Торонто: Вид-во “Літопис УПА”, 1989. Т. 12. Третя Подільська Воєнна Округа УПА

“Лисоня”. Документи і матеріали / Ред. Євген Штендера. С. 89–121.

2. Моряк Ю. М. Що далі? / Михайло Палідович. *Ідея і чин. Рік. III (1944). № 1 (6)*. В кн.: *Літопис УПА. Основна серія*. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1995. Т. 24. Ідея і чин: Орган Проводу ОУН, 1942–1946. Передрук підпільного журналу / Під ред. Ю. Маївського і Є. Штендери. С. 265–270.

3. Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. (Неповний текст). *Ідея і чин. Рік. II (1943). № 5*. В кн.: *Літопис УПА. Основна серія*. Торонто: Вид-во “Літопис УПА”, 1995. Т. 24. Ідея і чин: Орган Проводу ОУН, 1942–1946. Передрук підпільного журналу / Під ред. Ю. Маївського і Є. Штендери. С. 223–237.

**МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА ДРОГОБИЦЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА В УМОВАХ
ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНУ**

Перед системою вищої освіти України після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну постали безпрецедентні виклики. В умовах воєнного стану заклади вищої освіти опинилися перед необхідністю забезпечення освітнього процесу, психологічної підтримки студентів і викладачів, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, збереження наукового потенціалу та міжнародної академічної мобільності. Аналіз міжнародної підтримки наданої Дрогобицькому державному педагогічному університету імені Івана Франка, дозволяє не лише окреслити конкретні механізми допомоги в умовах воєнної агресії, а й визначити стратегічні перспективи розвитку університету в європейському освітньому просторі та роль міжнародної академічної солідарності у зміцненні стійкості української освіти.

На початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка було організовано Волонтерський центр допомоги ЗСУ та територіальній оборони, який координував: міжнародну гуманітарну допомогу, збір коштів для потреб Збройних Сил України, підтримку ВПО [4, 115]. Цю діяльність активно підтримали і підтримують партнери університету з європейських країн та міжнародні громадські організації. Вагому допомогу було надано Жешувським університетом, профспілкою учителів польських (ZNP), Колегіумом Вітелона, ГО «Спільнота академічна», Познанським університетом імені Адама Міцкевича, Університетом прикладних наук VIBES [4, 116].

Університет став одним із найбільших центрів, який прихистив ВПО у Львівській області. Це стало можливим, зокрема, завдяки підтримці європейських партнерів, благодійних фондів, та міжнародних організацій [4, 116]. Було проведено капітальний ремонт двох університетських гуртожитків, люди забезпечуються

не тільки житлом, а гуманітарною підтримкою, організуються культурні заходи, адаптаційні програми, надається психологічна допомога ВПО [2].

З 2022 року вищий навчальний заклад підписав низку угод з університетами Великої Британії, Австрії, Польщі, Словаччини, Румунії, Сполучених Штатів Америки, які дали можливість студентам і викладачам брати участь в академічних обмінах та реалізовували міжнародні проекти. Сьогодні Дрогобицький державний педагогічний університет розгортає міжнародну співпрацю з університетами та організаціями з понад п'ятнадцяти країн світу. Разом із польською асоціацією «Спільнота Академічна» університет втілює проект «Польсько-український психолого-медичний центр імені Вітелона та Івана Франка», підтриманий Міністерством закордонних справ Польщі [6].

Дрогобицький державний університет імені Івана Франка бере участь у низці міжнародних проектів і програм, які фінансуються через Erasmus+, та іншими ініціативами мобільності для студентів і викладачів. Так, проект Еразмус+ КА2 «CRED4TEACH», який стартував у вересні 2023 р. спрямований на розвиток мікрокваліфікацій і впровадження масових відкритих онлайн-курсів для професійного зростання вчителів. Це ініціатива, що поєднує європейський досвід з українською освітньою реальністю. Завдяки проекту педагогічні працівники регіону матимуть змогу покращити свої професійні компетенції і отримати відповідні мікрокваліфікації. Бюджет проекту для Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – 51 тис. євро [1]. Надзвичайно важливим етапом реалізації проекту стало відкриття 13 січня 2025 р. медіа студії, яка дає можливість університетові реалізувати завдання з розробки та впровадження для онлайн-курсів МВОК [1]. В рамках проекту Erasmus+ КА2 (CBHE): UKROTHE «Розробка нової освітньої програми з ерготерапії в Україні» отримав підтримку бельгійських та португальських ЗВО з метою розробки та впровадження освітньої програми з ерготерапії відповідно до стандартів Всесвітньої федерації ерготерапії [7].

Завдяки гранту Google.org, профінансованому Громадським фондом Кремнієвої долини бюджетом у 500 тис. дол. США, університет розпочав в 2024 р. масштабну програму курсів із кібербезпеки для студентів і громади – з навчанням, літніми школами, хакатонами [3]. Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка був включений і у перелік реципієнтів міжнародної технічної допомоги «Реабілітація травм війни в Україні». Цей проєкт впроваджується Благодійним фондом «Пацієнти України» за підтримки Швейцарської агенції з розвитку та співробітництва (SDC), що представлена Посольством Швейцарії в Україні, він спрямований на покращення реабілітаційних послуг для населення, поширення в Україні досвіду та найкращих світових практик лікування, діагностики захворювань та професійної реабілітації. З 5 жовтня 2023 року БО «БФ «Пацієнти України» почали поставляти Дрогобицькому державному педагогічному університету імені Івана Франка, а саме кафедрі фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, реабілітаційне та навчальне обладнання [5].

Отже, підтримка з боку зарубіжних університетів, міжнародних освітніх організацій, грантових програм і донорських структур, сприяла забезпеченню участі у програмах академічної мобільності, реалізації спільних наукових проєктів і підвищенню кваліфікації викладачів. Вона дозволила частково підтримати внутрішньо переміщених осіб, модернізувати освітній процес відповідно до європейських стандартів і розширити міжнародну співпрацю. Водночас така взаємодія посилила інтеграцію університету до європейського освітнього простору, сприяла зміцненню його репутації на міжнародному рівні та стала важливим елементом академічної солідарності у відповідь на виклики війни. Міжнародна підтримка виступає не лише інструментом допомоги, а й стратегічним ресурсом розвитку університету в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. В університеті відкрито сучасну медіастудію завдяки участі у URL: https://international.dspu.edu.ua/rozdil/cred4teach-2/?utm_source=chatgpt.com
2. Гуртожитки ДДПУ є наймасштабнішими проєктами щодо місць проживання переселенців у Дрогобицькій громаді. URL: <https://dspu.edu.ua/news/gurtozhytky-ddpu-ye-najmasshtabnishymy-proyektamy-shhodo-misc-prozhyvannya-pereselenciv-u-drogobycckij-gromadi/>
3. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка отримає до 500 000 доларів США від Google для

розвитку кібербезпеки в Україні. URL: <https://dspu.edu.ua/news/drogobyckyj-derzhavnyj-pedagogichnyi-universytet-imeni-ivana-franka-otrymaye-do-500-000-dolariv-ssha-vid-google-dlya-rozvytku-kiberbezpeky-v-ukrayini/#>:

4. Думич, В. Волонтерська діяльність Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 2024. 15/57, Спецвипуск, 113–123. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.10>

5. Проект міжнародної технічної допомоги «Реабілітація травм війни в Україні» в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. URL: https://dspu.edu.ua/news/proekt-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomo/?utm_source=chatgpt.com

6. У Дрогобицькому університеті відкрили польсько-український психолого-медичний центр імені Вітелона та Івана Франка. URL: <https://dspu.edu.ua/news/u-drogobyckomu-universyteti-vidkryly-polsko-ukrayinskyj-psyhologo-medychnyj-centr-imeni-vitelona-ta-ivana-franka/>

7. Erasmus+ KA2 (CBHE): UKROTHE. URL: <https://international.dspu.edu.ua/projektna-dijalnist/ukrothe/>

Vasyl ILNYTSKYI
Liliia HRYNYK
Mykola HALIV
(Drohobych, Ukraine)

**TO THE HISTORIOGRAPHY OF THE ISSUE OF THE
ACTIVITIES OF HUNGARIAN INTELLIGENCE AND
COUNTERINTELLIGENCE BODIES IN THE OCCUPIED
UKRAINIAN TERRITORIES IN 1941–1944**

The Second World War was a period of intensified activity for the intelligence and counterintelligence services of all its participants. Hungary, as an ally of Nazi Germany, actively took part in the occupation of Soviet territories, deploying its own network of special services to maintain control over the occupied lands and to counter the partisan movement. In the context of modern hybrid wars, where intelligence and counterintelligence instruments play a key role, studying the historical experience of the special services of the Third Reich's satellite states acquires particular praxeological significance. Analyzing their methods and objectives provides valuable lessons for contemporary national security theory and practice, revealing the historical roots of geopolitical strategies. For the international scholarly community, this research is of interest within the broader study of the policies of Germany's satellite states in the occupied territories of Eastern Europe. A detailed analysis of the Hungarian presence in Ukraine will help refine the understanding of the multivector nature of occupation regimes and the interaction of various Axis special services. This, in turn, will contribute to the decolonization of historical memory and the accurate positioning of the Ukrainian experience within the broader European context.

Moreover, despite the considerable number of publications on the history of the Second World War, a comprehensive analysis of the functioning of the Hungarian special services in Ukrainian territories remains insufficiently covered in historiography. This creates a historiographical gap, the filling of which is a scholarly necessity. Therefore, the publication holds significant academic value for both the domestic and the international scholarly community.

The purpose of the article is to examine the genesis of the organizational structure of the central apparatus and regional branches of the Hungarian intelligence and counterintelligence agencies, as well as to identify the forms and methods of their operational and service activities in the context of military operations in the territory of present-day Ukraine in 1941–1944, using documents of the Soviet special services.

The issue of the functioning of Hungarian intelligence and counterintelligence agencies in the territory of Ukraine during the Second World War is quite specific and is generally examined in the context of broader studies on the activities of special services in Eastern Europe during the war, the Ukrainian liberation movement and its interaction with various foreign forces, including the Hungarian ones, or in research related to Hungarian-Ukrainian relations and the history of Transcarpathia. This applies equally to foreign historiography. In particular, studies examining the structure and operations of German intelligence and counterintelligence agencies (such as the Abwehr or the SD) often contain references to cooperation with their Hungarian counterparts. The works of authors such as David Kahn, who carried out an in-depth analysis of German military intelligence [10], or Heinz Höhne, who covered the activities of the SS [5], provide a broad context within which auxiliary structures, including the Hungarian ones, can be considered. I. Barinov was among the first to focus attention on Hungarian activities in Eastern Ukraine during the Second World War [1]. It is also important to mention the works of Dmytro Vedenev [13; 14], a well-known Ukrainian researcher of the history of special services. Although his main focus is on the Soviet state security agencies, his studies devoted to the “secret front” of the Second World War in Ukraine contain fragmentary references to the activities of other intelligence agencies, including the Hungarian one, in the context of countering them. Within the above-mentioned context, one should also note the contributions of Andrii Bolianovskyy [2], Mykola Derzhaliuk [3; 4], Volodymyr Kosyk [11], Vasyl Ilnytskyi, Mykola Haliv, and Vitalii Telvak (6; 7; 8; 9), as well as Yurii Slavik [12].

The historiography of the activities of Hungarian intelligence and counterintelligence units during World War II in the occupied territory of Ukraine, despite its small number, is of great importance for a holistic study of one of the most difficult periods of Ukrainian national history. At the same time, the works of predecessors with unknown and

little-known sources from archival institutions of Ukraine make it possible to prepare a holistic scientific study.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барінов І. Угорські війська на території Східної України в роки Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Вип. 4. 2012. С. 33–35.
2. Боляновський А. Переговори УПА з угорською
3. Держалюк М. Окупаційна політика Угорщини в Україні в роки Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії України. 2012. Вип. 15. С. 98–128.
4. Держалюк М. Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. *Пам'ять століть*. 1997. № 1. С. 138–141.
5. Höehne H. *The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS*. New York: Coward-McCann, 1970.
6. Pnytskyi V., & Haliv M. The struggle of soviet repressive and punitive organs against former romanian intelligence and counterintelligence structures in Ukraine (1944–1951). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2019. Vyp. 2 (36). Pp. 103–118.
7. Pnytskyi V., & Haliv M. Structure and activities of romanian intelligence and counterintelligence bodies in Transnistria (1941–1944) (based on SSA SSU). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2020. Vyp. 1 (37). Pp. 107–124.
8. Pnytskyi V., & Telvak V. Operative investigations of the participants of Ukrainian liberation movement in romanian people's republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies. *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2018. Vyp. 23(34). Pp. 97–108.
9. Pnytskyi V., & Telvak V. The Romanian vector of the activity of the OUN's Carpathian area (the 1940s–beginning of the 1950s): on the cooperation of the Ukrainian and Romanian underground. *Danubius*. 2018. Vyp. 36. Pp. 217–234.
10. Kahn D. *Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II*. New York: Da Capo Press, 2000. 671 p.
11. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк, Львів. 1993.

12.Славiк Ю. Репресiї угорського окупацiйного режиму в Карпатській Укранiї (весна 1939 р.). *Науковий вiсник Ужгородського унiверситету*. Серiя: Iсторiя. 2014. Вип. 2. С. 40–50.

13.Веденеев Д. В. Таємний фронт Другої свiтової вiйни: розвiдувальна та контррозвiдувальна дiяльнiсть радянських органiв державної безпеки в Укранiї (1939–1945 рр.). *Нариси воєнно-полiтичної iсторiї Укранiї*. 2014. С. 318–340.

14.Веденеев Д. В., Биструхiн Г. С. Меч i тризуб. Розвiдка i контррозвiдка руху українських нацiоналiстiв та УПА (1920–1945). Київ, 2006.

**ВНЕСОК КЛЕРА ОМАРА МАССЕРА (1901-1998)
У РОЗВИТОК ВИКОНАВСТВА НА МАРИМБИ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Протягом ХХ століття, поряд з удосконаленням ударного музичного інструмента – маримби, відбувався активний пошук нових технічних і виконавських можливостей та способів звуковидобування. Сучасні композитори ставлять перед виконавцями й педагогікою завдання опанування нових технік і принципів організації рухів. Розвиток чотири-паличкової техніки був спрямований на розширення технічних і виразових ресурсів інструмента. Попри різноманіття підходів до виконавської постановки, уніфікованого методичного стандарту сформовано не було, що відображає еволюційний і плюралістичний характер розвитку виконавської практики.

Маримба була невід'ємною частиною народної латиноамериканської музики у Гватемалі, Мексиці, Гондурасі, Коста-Ріці, Нікарагуа, Сальвадорі, Колумбії та Бразилії. Особливо популярною маримба була в Гватемалі, де вона стала національним символом [2].

Великий внесок у удосконалення конструкції народної маримби зробив гватемалець Себастьян Хуртадо (1827–1913). Він розширив діапазон інструмента до 67 пластин, розташувавши їх у хроматичній послідовності (на зразок чорних і білих клавіш фортепіано) і замінив резонатори з висушених гарбузів, які застосовували народні музиканти, на дерев'яні, квадратні у розрізі трубки. На кожній трубці вирізався круглий отвір, який закривався тонкою мембраною (чарлео). Цей різновид маримби отримав назву «добле» (ісп. «подвійний»). У результаті конструктивної новації С. Хуртадо наблизили інструмент до його сучасного вигляду [4, 15].

Власне, удосконалений варіант гватемальської маримби обрав за основу Джон Діган (1853–1934) – американський акустик і перший у США творець клавішної перкусії для подальшої реконструкції і створення сучасного професійного інструмента. В 1880 р. Дж. Діган звернув увагу на недосконалість настройки оркестрових дзвіночків. Він провів ряд експериментів і досягнув майже

ідеального результату в настройці цих інструментів, який дуже швидко став стандартним. Тоді ж Дж. Діган засновує свою фірму «Music Bells Company of St. Louis» і розпочинає промислове виготовлення оркестрових дзвіночків. Паралельно він починає вивчати акустичні властивості гватемальських маримб та експериментувати з різними породами дерев для виготовлення пластин. У 1893 р. Діган створює власну модель діатонічної маримби для потреб військових оркестрів і розпочинає їх виробництво спочатку у Сан-Франциско, а з 1897 р. переїжджає до Чикаго, де відкриває нову фірму «J.C. Deagan, Inc.» [10].

Вагомий внесок в удосконалення конструкції маримби та становленні академічної маримбової традиції відіграв видатний американський маримбоніст, педагог, композитор та дизайнер клавіатури маримби – Клер Омар Массер (1901–1998). К.О. Массер народився 14 жовтня 1901 р. в Мангеймі, штат Пенсільванія, і його батько, знаний скрипаль, одразу ж познайомив сина зі світом музики. Наслідуючи його приклад, Массер почав цікавитися скрипкою, а також фортепіано, коли йому було дев'ять років. З одинадцяти років він почав займатися на ксилофоні і досить швидко досягнув неабияких результатів. Його почали запрошувати виступати в концертних програмах казино та вар'єте, де він демонстрував блискучу техніку виконавства. Згодом Клер виступав з різними оркестрами як соліст, а також записував музику для кіно на студії «Ворнер Бразерс» [1, 14].

Одночасно з концертною діяльністю Массер працює над удосконаленням маримби, поліпшенням її звукових та тембрових якостей. Результатом цих експериментів став унікальний інструмент, створений за кресленнями та дизайном Массера на фабриці ударних інструментів «J.C. Deagan, Inc.» в Чикаго. Інструмент складався з 87 пластин, виготовлених з дерева і металу і розташованих у двох мануалах. Автор назвав його маримба-челеста. З 1927 до 1930 рр. Массер концертує на цьому інструменті в США, Канаді та Європі. У 1930 р. Д. Діган запрошує його очолити відділ дизайну пластин маримби на своєму підприємстві. Массер активно працює над усуненням акустичних вад у конструкції дерев'яних пластин маримби та технологіями їх ідеального строю [6, 96-101].

У 1933 р. К.О. Массер організовує оркестр зі 100 маримб з яким виступав 19–26 серпня того ж року в Чикаго на міжнародній виставці «Століття Прогресу» («Century of Progress»). Для цих

концертів Массер за власним проектом створив модель маримби «Century of Progress». На фабриці Дж. Дігана було виготовлено 100 екземплярів інструментів. Кожна з цих маримб мала металеву табличку з гравіруванням імені учасника оркестру [8].

Ще одне епохальне дітище Массера – це створений ним у 1934 р. «International Marimba Symphony Orchestra». Цей грандіозний оркестр, який складався з 80 звичайних і 20 басових маримб, з великим успіхом гастролював у Сполучених Штатах, Європі, а згодом – вперше продемонстрував маримбу в Японії. У репертуарі оркестру були виключно симфонічні твори та уривки з опер в аранжуванні Массера, зокрема, Я. Сібелюса «Фінляндія», С. Франка «Симфонія ре мінор», А. Дворжака «Largo» з «Симфонії Нового Світу», Ж. Бізе «Кармен» та епізоди з «Тангейзера» Р. Вагнера [5].

У 1941 р. в Чикаго Массер представив нову модель маримби «Imperial». На відміну від маримб «Century of Progress» та «King George» – «Імператорська маримба була комерційно доступною маримбою». Вона рекламувалася в загальних каталогах компанії «J.C. Deagan, Inc.» і була доступна в різних діапазонах [7, 4]. Оркестр нової моделі маримб під керуванням К.О. Массера складався зі 160 виконавців. Відомо, що протягом 1940-х років Массер постійно експериментував з кількісним складом виконавців, поступово збільшуючи оркестр. У 1950 р. на Чиказькій ярмарці він диригував виступом оркестру, який складався з 300 маримб [9, 158–160].

Після другої світової війни Массер створює свою власну корпорацію з виготовлення маримб «Musser Marimbas», яка поряд з компаніями «J.C. Deagan, Inc.» та «Ludwig Company» у післявоєнний період займає домінуючі позиції на ринку клавішної перкусії. Однак, бізнес не був однією з сильних сторін особистості Массера. У 1956 р. він змушений був продати бізнес компанії «Ludwig Company», яка дотепер виготовляє маримби Массера під його логотипом [9, 160].

Велике значення для розвитку виконавства на маримбі мала педагогічна діяльність К.О. Массера. У 1920–30 рр. він розробив нову техніку виконавства на маримбі чотирма паличками, яка значно відрізнялась від існуючої традиційної (перехресної) і надавала більшої незалежності руху окремих паличок [11, 9].

З 1942 р. Массер відкрив клас навчання на маримбі у Північно-Західному університеті і був незмінним завідувачем кафедри до 1952 р. Також він виховав цілу плеяду визначних маримбістів-виконавців та педагогів. Серед його учнів була видатна американська маримбістка, етнолог та дослідник історії латиноамериканської маримби Віда Ченовет [3, 5–6].

Композиторська діяльність Массера тривала протягом всієї його виконавської і педагогічної діяльності. На жаль, більша частина його творів була у рукописах і є втраченими. З опублікованих творів станом на 1941 р. було 53 роботи, серед них – твори для маримби та декілька композицій для фортепіано, духового оркестру, а також методична праця гри на маримбі та вібрафоні. Єдиними композиціями, які збереглися до нашого часу і входять до педагогічного та концертного репертуару це: «Етюд in Ab №2 (ор.6)»; «Етюд Nature Boy №8 (ор.6) », «Етюд №9 (ор. 6, B dur) »; «Етюд № 10 (ор. 6, C dur) »; «Прелюдія № 3 (ор. 11, G dur) »; «Етюд № 4 (ор. 11, C dur) »; «Прелюдія № 7 (ор. 11, D dur)». З різноманітних джерел (анонсів програм, заміток у пресі тощо) відомі назви оригінальних творів автора, а також перекладів та аранжувань, записи яких не збереглися. Загальна кількість втрачених творів налічує близько 100. Як зазначали його друзі та учні, Массер ніколи не дбав про збереження написаних ним композицій. Більшу частину Етюдів він писав з розрахунком на конкретного учня, віддавав йому оригінал і забував про його існування. З його численних аранжувань збереглося лише «Болеро» М. Равеля та «Концерт для фортепіано» К. Сен-Санса, які виконувались у 1942 р. в Чикаго оркестром, що складався зі 160 маримб [9, 159].

Отже, Клер Омар Массер зробив значущий внесок в удосконалення конструкції інструмента та в розвитку академічного напрямку виконавства на маримбі. У результаті численних експериментів йому вдалося усунути акустичні вади в конструкції дерев'яних пластин маримби та розробити технології їх ідеального настроювання. Аналіз різних виконавських технік, освоєння найбільш прогресивних прийомів і побудова гри на їх основі, є ключовими для ударника. Постійний розвиток виконавства висуває проблеми, пов'язані з освоєнням нових різновидів технік та побудови ігрових рухів. Лише всебічний аналіз досягнень та узагальнення досвіду попередніх виконавців може позитивно вплинути на процес удосконалення виконавської майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berkowitz, Adam Eric. A Comparative Analysis of the Mechanics of Musser Grip, Stevens Grip, Cross Grip, and Burton Grip. Florida Atlantic University Boca Raton, FL. April 2011. 58 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/381432039_A_Comparative_Analy-sis_of_the_Mechanics_of_Musser_Grip_Stevens_Grip_Cross_Grip_an_d_Burton_Grip
2. Carmen Maria Urizar-Avila. (2021). La Marimba: Guatemala's National Instrument. URL: <https://www.phalarope.org/magazine/2021-3/1/la-marimba-guatemalas-national-instrument>
3. Chenoweth V. Four-Mallet Technique. Percussionist, December 1963. URL: <http://publications.pas.org/Archive/dec63/articles/dec63.05-6.pdf>
4. Chenoweth V. The Marimbas of Guatemala. University of Kentucky Press, 1964. 48 p.
5. Clair Omar Musser: Internationally Celebrated Maestro // Percussive Notes, April 1999. URL: <https://pas.org/wp-content/uploads/2024/02/99.04.06-17.pdf>
6. Eyler, David Paul. The History and Development of the Marimba Ensemble in the United States and Its Current Status in College and University Percussion Programs. Louisiana State University, 1985. 282 pp. URL: https://repository.lsu.edu/gradschool_disstheses/4091/
7. Fang, I-Jen. The 1986 National Endowment for the Arts Commission: An Introspective Analysis of Two Marimba Works. University of North Texas. August 2005. URL: <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc4879/>
8. Gerhardt E. Clair Omar Musser: A Brief Biography // Percussive Notes, December, 1965. URL: <http://publications.pas.org/Archive/pnv4n265/articles/pnv4n2.07.pdf>
<http://publications.pas.org/Archive/Apr99/Articles/99.04.06-17.pdf>
9. Peters G.B. The drummer man: A Treatise on Percussion. Wilmete, Illinois: Kempter-Peters Publications, 1975. 356 p.
10. Strain, James A. PAS Hall of Fame: John Calhoun Deagan. URL: <https://pas.org/john-calhoun-deagan/>
11. Zirkle Th. A. Developing a Four-Mallet Marimba Technique; a Brief History of Four-Mallet Technique. Louisiana State University Press, 2003. 164 p.

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ФЕНОМЕН «ЗНИКНЕННЯ ТА ПОВЕРНЕННЯ» РОСІЙСЬКИХ ВОЄНАЧАЛЬНИКІВ У МЕДІА ПРОСТОРІ

Феномен зникнення з екранів телевізорів, а згодом медійна «реінкарнація» російських воєначальників під час широкомасштабної агресії російської федерації (рф) в Україну набув рис специфічного інструменту інформаційної війни.

Одним із перших прикладів була відсутність в ефірі російського телепростору міністра оборони (мо) рф с. шойгу в березні 2022 року. Так до 11 березня новини з ним про події перших днів російсько-української війни транслювались щодня, а потім він перестав з'являтися на екранах. Ймовірно, це було спричинено провалом операції Кремля під назвою «Київ за три дні», що поширило різноманітні чутки (від серцевого нападу до потрапляння у немілість в. путіна). «Технічне воскресіння» с. шойгу відбулось 18 березня на нараді постійних членів ради безпеки рф (він з'явився у відео без звуку на моніторі в. путіна). Того ж дня вийшов сюжет про те, російський мо вручає нагороди (картинка відеосюжету співпала з тою, що була опублікована тижнем раніше). Офіційне повідомлення щодо цього прозвучало від прес-секретаря Кремля д. пескова: «У шойгу зараз багато турбот» [5]. «Знайшовся» російський міністр оборони 26 березня, коли взяв участь у нараді представників оборонного комплексу (доказом чого служив фото звіт з брифінгу мо рф) [3].

За кількістю смертей у медіапросторі рекордсменом можна вважати начальника генерального штабу збройних сил (зс) рф – валерія герасимова. Перший раз його «зникнення» відбулось також після 11 березня 2022 року. За одними відомостями тоді його мовчання в ефірі пов'язане з тими самими причинами, що й шойгу – невдоволенням в. путіна ходом війни в Україні. За іншими – загибеллю його племінника, генерал-майора віталія герасимова [5]. Згодом, у травні цього ж року, з'явилася інформація, що валерій герасимов особисто прибув на передову в м. Ізюм (Україна),

де був поранений [4]. Ймовірно саме тому він був відсутній на параді в Москві 9 травня 2022 року [7].

Після заколоту євгенія пригожина, який вимагав усунення с. шойгу та в. герасимова, останній знову зникає з публічного поля, про що повідомляють засоби масової інформації (ЗМІ) 29 червня 2023 року. Цей факт викликав питання щодо його статусу та можливих чисток в керівництві російської армії [10]. Через 15 діб після завершення заколоту, 10 липня, в. герасимов повертається у медіа простір: в опублікованому мо рф відео він наказує пілеглим знищити ракетні об'єкти Сил оборони України (СОУ) [11].

Найгучніший епізод «цифрового зникнення» російського начальника генштабу відбувся взимку 2024 року. Після удару СОУ по командному пункті в Севастополі (Крим) 4 січня в соцмережах та ЗМІ почала поширюватись інформація про його смерть. Тоді інформагентства повідомляли, що герасимова востаннє бачили на публіці 29 грудня 2023 року, коли його сфотографували під час вручення державних нагород військовослужбовцям, які «відзначилися» під час захоплення м. Мар'їнки (Україна). Відтоді його не цитували та не згадували державні ЗМІ, а також не бачили на заходах [9]. Через 48 діб після «зникнення» начальника генштабу рф з'являється відео, на якому він вручає нагороди за захоплення українського міста Авдіївка [12].

Таємниче зникнення начальника російського генштабу відбулось й у вересні 2025 року. Тоді інформаційне поле збурила його відсутність під час закриття військових навчань «Захід – 2025». Проте на наступний день російські медіа пояснили відсутність в. герасимова тим, що він заслуховував доповіді про ситуацію в зоні так званої «спеціальної воєнної операції» та інспектував угруповання зс рф «Центр» [2].

«Медійна реінкарнація» є. пригожина є не менш захоплюючою і вже перетворилась на безперервний міф. Після червневого заколоту у 2023 році та авіакатастрофи 23 серпня відбулось його фізичне зникнення [1]. Проте до сьогодні в мережі з'являються «свідчення» його «реінкарнації». Зокрема, в травні 2024 року бойовики російської приватної кампанії «Вагнер» опублікували відео, на якому є. пригожин перебуває на кордоні держав Чад та Центральноафриканської республіки [8]. А в листопаді 2025 року підіймалась тема, що він перебуває у Венесуелі, де налагодив

тісні дружні відносини з президентом країни Ніколасом Мадуро [6]. В цих епізодах бачимо приклад того, як особистий «бренд» пережив фізичне тіло і залишився інструментом тиску на Кремль з боку радикальних сил рф.

Для чого створюються такі маніпулятивні вкиди? Відповідей може бути багато: з метою заповнити медіа-простір фальшивими новинами, для дискредитації українських та закордонних ЗМІ, для заповнення інформаційного вакууму між подіями і прийняттям рішення щодо них в. путіним, задля маскування кадрових ротаций тощо. Отже, феномен «зникнення – повернення» – це не просто збіг обставин, а керована рефлексивна операція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонов П. Як знищили літак Пригожина? Розбираємо усі версії. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66613730> (дата звернення: 19.02.2026).

2. Де начгенштабу Герасімов? Розбираємось з чим пов'язане таємниче зникнення російського генерала. URL: <https://dif.org.ua/-article/de-nachgenshtabu-gerasimov-rozbiraemos-z-chim-povyazane-taemniche-zniknennya-rosiyskogo-general#> (дата звернення: 19.02.2026).

3. Згурець С. Шойгу знайшовся, в ерефії його показали ще живим, але чи то надовго. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/shoygu_znajshovsja_v_erefiji_yogo_pokazali_sche_zhivim_ale_chi_to_nadovogo-6653.html (дата звернення: 19.02.2026).

4. Орлова В. З'явилися суперечливі дані про поранення начальника Генштабу РФ Герасимова. URL: <https://www.unian.ua/war/valeriy-gerasimov-chi-otrimav-nachalnik-genshtabu-zbroynih-sil-rosiji-poranennya-pid-izyumom-novini-harkova-11808663.html> (дата звернення: 19.02.2026).

5. Піддубний М. Шойгу та Герасимов йдуть у тінь. Кремлю не вдається приховати тривалу відсутність глав міноборони та Генштабу у публічному просторі. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/de-shoygu-ta-gerasimov-kudi-znik-shoygu-kudi-propav-shoygu-2022-50228336.html> (дата звернення: 19.02.2026).

6. Пригожина ввіймали у Венесуелі! Генерал не вмєр!? Прямо зараз «Вагнер» атакує кордон США. URL:

[https://www.youtube.com/watch?v= 4TF3kdu1Tlo](https://www.youtube.com/watch?v=4TF3kdu1Tlo) (дата звернення: 19.02.2026).

7. Соколова Ю. Після повідомлень про поранення: Герасимова не помітили на параді в Москві. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20220509-pislya-povidomlen-pro-poranennya-gerasymova-ne-pomityly-na-paradi-v-moskvi/> (дата звернення: 19.02.2026).

8. Степанова О. Натякнули, що Пригожин живий: ПБК «Вагнер». URL: <https://expert.in.ua/svit/natyaknuly-shho-prygozhyn-zhyvyj-pvk-vagner-opublikuvav-kadry-z-afryky-video/> (дата звернення: 19.02.2026).

9. Brugen I. Where Is Gerasimov? Putin's Top General Missing Two Weeks After Death Rumor. URL: <https://www.newsweek.com/where-gerasimov-crimea-attack-killed-dead-rumors-1862831> (дата звернення: 19.02.2026).

10. Osborn A. Where are Russian generals Gerasimov and Surovikin after Wagner rebellion? URL: <https://www.reuters.com/world/europe/where-are-russias-top-generals-rumours-swirl-after-mercenary-mutiny-2023-06-28/> (дата звернення: 19.02.2026).

11. Russia's Top General Shown In Video For First Time Since Failed Wagner Mutiny. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-gerasimov-video-mutiny/32496689.html> (дата звернення: 19.02.2026).

12. Russia's top general visits troops in Ukraine to discuss next steps. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-top-general-visits-troops-ukraine-discuss-next-steps-2024-02-21/> (дата звернення: 19.02.2026).

**ВІД ДЕРЖАВНОЇ УСТАНОВИ ДО КУЛЬТУРНОГО
ОСЕРЕДКУ: БУДИНОК ФЕДОРА ТЕРЕЩЕНКА**

Поки власники будинку будували своє нове життя в еміграції, сам будинок починав власне – державницьке, ставши епіцентром української дипломатії.

У період Української революції на вул. Терещенківській, 9 розміщувалися Міністерство закордонних справ Центральної ради, уряду Павла Скоропадського та Директорії УНР. За даними міської управи від 6 січня 1918 р. в будинку по вул. Терещенківській, 9 помешкання з 10 кімнат, трьох передпокоїв, кухні і двох кімнат для прислуги були реквізовані для розміщення Генерального Секретаріату національних справ. Ще чотири кімнати на другому поверсі займала канцелярія обласного комітету постачання протезів для поранених. Дев'ять кімнат було реквізовано для санітарів лазарету Червоного Хреста. Ніяких угод для зайняття приміщення не укладалося. Надії Володимирівні Терещенко з родиною залишилося 17 кімнат із передпокоями та кухнею на другому і третьому поверхах. У кімнатах першого поверху розмістилася контора спадкоємців Ф. А. Терещенка. Загальна вартість всього помешкання становила 16 тис. рублів.

Історія перебування Міністерства закордонних справ Української Центральної Ради в будинку на Терещенківській, 9 розпочалася 15 червня 1917 р. з утворення Генерального секретаріату міжнаціональних справ, який спершу містився у будинку Педагогічного музею на вулиці Володимирській, 57, а через невеликий проміжок часу розмістився у будинку Федора Терещенка. 15 липня цього ж року установу перейменовують на Генеральний секретаріат охорони прав національних меншин. З 21 серпня – Генеральний секретаріат міжнародних справ. Лише 11 січня 1918 р. інституція отримала статус повноцінного Міністерства закордонних справ УНР.

Найавторитетнішим очільником МЗС був Олександр Якович Шульгин. З 15 червня 1917 р. він обіймав посаду заступника генерального секретаря міжнаціональних справ, з 15 липня до 30 січня

1918 р. очолював Секретаріат і саме Міністерство. У період своєї каденції О. Шульгин плідно працював над міжнародним визнанням молоді республіки, особливо зі сторони держав Антанти, був автором та сподвижником угоди з Чехо-Словаччиною щодо перебування її військових на українській землі. Найголовнішим діянням О. Шульгина стало його співавторство дипломатичній відповіді на більшовицький ультиматум, де він виступив її підписантом до урядів новостворених республік 5 грудня 1917 р.

Протягом короткого терміну будинок на Терещенківській, 9 став повноцінною державною установою з чітко структурованою адміністративною організацією. Так, у листі Міністерства закордонних справ №989 від 1 квітня 1918 р. до редакцій київських газет вказано, що установа поділялася на Політичну секцію та Департамент міністерства. Департамент складався із п'яти відділів: загального під керівництвом Дьяконенка; бухгалтерсько-господарчого на чолі з Рибком; консульського, яким керував Суховерський; юридичного, головою якого був Оренчук; літературного під головуванням Слюсаренка. Міністром закордонних справ був В. Голубович, управляючим Міністерством закордонних справ – М. Любинський, директором департаменту – К. Лоський. Директор департаменту приймав відвідувачів від 12 до 1 години щодня крім свят; завідуючі відділами – від 11 до 12 години; управляючий Міністерством закордонних справ – від 11 до 1 години дня. У неділю і свята Міністерство закордонних справ УНР не працювало. На МЗС було виділено три телефонних номери: №№ 60-13 – тел. управляючого Міністерством М. Любинського; тел. 37-24 – директора К. Лоського; тел. 56-97 – загальний.

Будинок Терещенків став місцем підписання багатьох важливих документів Міністерства закордонних справ УНР, зокрема тих що стосувалися відносин країни із державами Четвертого союзу. Зокрема, у посвідченні №680 19 березня 1918 р. вказано, що урядовець МЗС Федір Слюсаренко був делегований на наради Державної комісії при Раді Народних Міністрів щодо товарообміну між УНР та Центральними державами. Серед службових документів МЗС є й значна кількість листів, що стосувалися кадрових питань. Так, у листі завідувача Загальним відділом Міністерства закордонних справ №1305 від 13 квітня 1918 р., віднайденому в архівних фондах, повідомлялося, що управляючий установи просив Петра Мирошниченка прибути в понеділок, 15 квітня, від 10

до 14 години для переговорів у справах зайняття посади. До зовнішньополітичної документації належать також акти, що фіксували територіальні зміни УНР. Зокрема, у внесенні генерального секретаря міжнародних справ до Малої Ради у грудні 1917 р. остаточно затверджувалося приєднання Путивльського повіту Курщини до Української Народної Республіки.

Цікавими є факти взаємин МЗС УНР із іншими установами, зафіксовані в документах, створених у стінах будинку на вул. Терещенківській, 9, що нині зберігаються в архівних фондах. У листі №559 від 18 березня 1918 р. Міністерства закордонних справ до Комісії з ліквідації маєтків Всеросійського Земського Союзу Південно-Західного фронту вказано, що МЗС бажає оглянути майно і купити машинки для письма, столи, стільці, шафи і канцелярські речі. Лист МЗС до начальника Київської Міської Міліції №1153 від 6 квітня 1918 р. містить інформацію про те, що МЗС просило видати йому п'ять револьверів із набоями для дипломатичних кур'єрів посольства УНР в Туреччині. Однак начальник міліції повідомив, що він не може видати зброю, оскільки спостерігалася її нестача для міліціонерів.

Цікавими є документи МЗС УНР, які відображають фінансовий стан відомства. Зокрема, відоме внесення міністра закордонних справ від 8 березня 1918 р. №461, у якому порушувалося про надання Міністерству кредиту в розмірі 10 тис. карбованців на покриття видатків канцелярії, адресоване Раді Народних Міністрів. У записці управляючого МЗС до Ради Народних Міністрів від квітня 1918 р. відображене прохання про виплату службовцям міністерства традиційного празничного додатку в розмірі 300 карбованців на особу та по 200 карбованців кур'єрам. Ця виплата була необхідною у зв'язку зі здорожчанням харчових продуктів, а службовці на той момент отримали виплату не за цілий місяць, а за 17 днів, у зв'язку з календарною неузгодженістю.

Серед документів, створених у будинку на вул. Терещенківській, 9, були й матеріали, що висвітлювали відносини УНР із народами колишньої Російської імперії. До таких документів належить лист від 5 грудня 1917 р. Генерального Секретаріату міжнародних справ Генеральному Секретаріату військових справ, у якому українські солдати 191 полку просили перевести їх до українських частин з огляду на ворожі відносини з росіянами. Із цього погляду показовим є лист генерального секретаря міжнародних

справ УНР самарському губернському комісарові 11 грудня 1917 р., у якому українська влада вимагала припинення насильницьких дій, арештів та конфіскацій хліба росіянами щодо українських поселенців Васильківської й Миколаївської волостей Самарського округу Самарської губернії. Ще одним документом, що висвітлював повсякденні аспекти українсько-російських взаємин є лист Генерального Секретаріату міжнаціональних справ Генеральному секретаріату земельних справ від 13 грудня 1917 р. із проханням повідомити, де можна поселити українців, яких планували повернути з Саратовської губернії до України через утиски росіян.

Не лише архівні документи, а й мемуари державних діячів доби засвідчують перебування Міністерства закордонних справ УНР у будинку на вул. Терещенківській, 9. У Срібній залі будинку знаходився кабінет Надії Суровцової, яка провела в маєтку багато часу: за доби Центральної Ради та в часи Гетьманату обіймала посаду начальника загального відділу секретаріату Міністерства закордонних справ. У своїх спогадах вона залишила детальний опис розташування кабінетів міністерства: *«Я сиділа в невеличкому кабінеті (колишньому будуарі жінки Терещенка), чудесній кімнаті з gobеленами, білим мармуровим каміном та широкими дверима, які провадили до сусіднього відділу Оренчука [консульського], і другими, невеличкими дверима, що йшли до колишньої спальні, а тоді – до кабінету міністра»* [2, с. 75–76].

Будинок Терещенка був центром різноманітних міжнародних контактів, його відвідували представники різних країн. Щільні дипломатичні відносини використовувалися для визнання незалежності УНР, а згодом Української держави Павла Скоропадського західними урядами.

У спогадах діячів гетьманської доби будинок на Терещенківській, 9 постає як розкішна резиденція Міністерства закордонних справ, яка вражала інтер'єрами, але була незручною для щоденної канцелярської роботи. Керівник відомства Дмитро Дорошенко згадував: *«Міністерство закордонних справ містилося в прегарному палаці Терещенків на вулиці, що так і називалася Терещенківською. Помешкання було дуже показне, чудово умебльоване, але воно зовсім не надавалося для канцелярій»* [1, с. 261]. Варто й згадати й про мемуарні свідчення Михайла Шкільника, начальника консульського відділу Міністерства закордонних справ: *«Міністерство Закордонних Справ – саме кабінет міністра з його кан-*

целярією і Департамент Чужоземних Зносин містилися в прекрасній кімнаті великого багача Терещенка, а департамент загальних справ у сусідній камениці» [3, с. 23].

Невдовзі маєток по вул. Терещенківській, 9 почали послідовно займати військові штаби: Червоної армії Київського напрямку, Добровольчої армії, Польської кулеметної роти, знову частини Червоної армії, згодом Ревтрибунал 14-го корпусу Червоної армії. Саме часта зміна «господарів» призвела до занедбання, грабунку та жахливого стану будинку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле. Мюнхен, 1969. Видавництво: Українське видавництво. Частина III. 543 с.
2. Суровцева Н. Спогади. К.: Видавництво Олени Теліги. 1996. 432 с.
3. Шкільняк М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках. Спомини і роздуми. Торонто, 1971. 366 с.

САКРАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ МАСЛЯНОЇ Й КОЛОДІЯ В ГРОМАДАХ РІДНОЇ ВІРИ

Сучасне релігієзнавство ще недостатньо уваги приділяє дослідженню традиційної складової у відродженні *рідної віри*¹. Серед воїнів-захисників України є чимало рідновірів, які на фронті не мають своїх капеланів, що є загалом політичним недоглядом, проте воїни не скаржаться, розуміючи сучасні пріоритети держави. Однак, потрібно мати на увазі, що у повоєнний час ця прогалина має бути заповнена, насамперед, наданням державою можливості вільно задовольняти релігійні потреби рідновірів (ст. 35 КУ). Отже дослідження життя й духовних потреб рідновірів є актуальною проблемою.

Київська громада рідновірів «Православ'я»², яка від початку свого заснування (1993 р.) проголосила пріоритети автохтонності та наукового шляху розвитку [1, 227–229], відзначає Масляну як рухливе свято в кінці лютого. Рідновіри вважають, що назва М'асляна (або подекуди Масніці) – скорочення від давньоруського «Масляна седмиця» (тобто масляний тиждень), відома з часів Русі як язичницьке свято. Інші назви: «Збірна неділя», «Сирна неділя», «Бабське свято», «М'ясопуст», хоча достеменно невідомо, які з них давні, а які є християнською надбудою. Найдавніше ж витокове значення свята – прогнання Зимы, запрошення Весни, жертвування, пригощання світлих весняних Богів маслом, хлібом, млинцями, молоком, сметаною.

За давніх часів це була частина *цілого весняного циклу*, який починався вже з перших чисел лютого, куди входили: Громниця (Стрітєння), Велесовий тиждень, Масляна, Новоліття, кожне з яких символізувало різні етапи зустрічі Весни та Нового року. Саме так, у язичників Русі Новий рік був рухливим і встановлювався за першим весняним «молодиком» (новим місяцем, що

---

¹ Поняття «рідна віра» – автентичне язичництво, традиційний політеїзм, не плутати з неорелігією РУНвіра.

² Назва «Православ'я» – в язичництві дослівно «славлення Прави», де Права – світ Богів, закон впорядкування Всесвіту (тогожне ведичній Риті).

настав перед весняним рівноденням) [2]. Християнство певною мірою зруйнувало календар наших предків, зробивши, по суті, язичницьку «Масляну» частиною передпасхального посту (за 56 днів до Пасхи). У язичників постів не було, за винятком окремих харчових табу на деякі страви у важливі періоди часу, напр., рідновіри не вживають пташине м'ясо на Різдво, бо птахи в українських міфах та колядках символізують створення Світу (в західних слов'ян – «щоб не полетіло з дому щастя»). Обряди Масляної спрямовані на магічне закликання тепла: це насамперед, своєрідна аграрна магія забезпечення доброго врожаю. Особлива увага під час свята надається молоді – шлюбні мотиви в масляничних піснях, особливо український Колодій, у давнину сприяли вихованню поваги до шлюбу, сім'ї, народження дітей. Масляна й Колодій у Об'єднанні рідновірів України відзначається, зазвичай, на останньому тижні лютого: у 2026 р. це тиждень 23 лютого – 1 березня (ніяк не пов'язане з християнським постом).

Обрядові страви Масляної, що мають магічний характер, масло, сир, сметана, різні млинці: «оладки» (назва давньоруська: «для Богині Лади»), налисники з сиром (тонкі, як «лист», млинці, в які загортають солодкий сир з родзинками, дослівно «на*лист*ники») [3, 33–34]. Уся випічка Масляної має бути круглої форми – бо вона для Сонця, не плутати з варениками (форма місяця), які готують для Місяця на Новоліття. Це давні традиційні обрядові страви з часів Русі, як і сама Масляна, тому немає підстав для віднесення їх до рудиментів радянської поп-культури (як потрактовують деякі ЗМІ).

Витоки цього свята рідновіри знаходять ще у ведичній традиції – там навесні відбувалось жертвне годування Богів (через посередництво вогню Агні) спеціально приготованими *пряженим маслом, рослинною олією* та священним *напоєм со́ма*. Українська Масляна відбувається слідом за Велесовим тижнем, обрядові страви виготовляють з коров'ячого молока й масла. За первісним міфом, коровами відав Бог Велес, недарма його іноді називали ім'ям-матронімом «Корович» (син небесної Корови). Образ священної корови, яка виконує всі бажання, символізує добробут, лад і щастя, досі зберігся в індуїзмі.

Найпоширеніші ритуальні дії у всіх слов'ян спільні: рядження, ритуальні вогнища, ігри, змагання, співи, таночки, спалювання солом'яної подоби Зими (Масляної, Марени, Мари). Кожна з цих

традиційних, обрядових та ігрових форм має свій сенс – прогнання Зими та радість зустрічі Весни. Ці обряди в цілому дожили до наших днів, хоч під впливом християнства й втратили своє сакральне, космогонічне, власне богословсько-філософське значення. Завданням громади було відновити саме цю найсуттєвішу складову рідного свята. Масляний тиждень – сакральний час для пригощання Богів.

У кожному святі рідновірів існує кілька частин: *зачин* (сакральна частина славлення Богів), *братчина* (причастя до спільної страви), *ігрова частина* (пісні, танці, ігри, дружнє спілкування) [1, 45–48]. Отож Масляна в рідновірів розпочинається зі славлення Богів і Богинь. Запалюють священне багаття, дають жертви проливні й хлібні: *медовий напій*, *пряжене масло* (або *ароматичну олію*) та *млинці*. Дякують Богам, що пережили холодну зиму, дочекалися зустрічі Весни. Вшановують Марену (Масляну), підносять їй млинці, водять навколо хоровод, з почестями прославляють її та проводжають. Потім солом'яну подобу Марени (Зими, Смерті) спалюють, а попіл повертають землі, щоб дати їй силу для нового врожаю. Мара, Марена – Богиня зів'ялої природи, старості та неминучого кінця, але водночас і нового народження, відродження. Її природа троїста: Богиня минулого, теперішнього і майбутнього. Вона також і Богиня Переходів (ініціацій, клятв, посередниця світів Прави, Яви й Нави) та справедливої кари. Отож просять її й про встановлення справедливості. Основне гасло цього свята: «Темрява – тимчасова, Світло – вічне, безмежне й всеильне!».

Колодій є важливою *частиною* циклу Масляної седмиці, одним з її обрядів. Він згадується в українських писемних пам'ятках XVI ст. Значення цього обряду – *сприяння родючості*, створенню сім'ї та народженню дітей. Про це зазвичай дбали одружені жінки, молодиці сільської громади, пильнуючи, щоб не було самотніх парубків, які не встигли одружитися в поточному річному сезоні. До таких застосовували символічні «покарання», прив'язуючи до ноги «колодку» (дерев'яну гілочку прикрашену стрічками та квітками). Парубок має відкупитися подарунком (зазвичай, це цукерки, солодощі чи інші пригощання), подякувати громаді за нагадування й пообіцяти знайти наречену. В цьому архаїчному обряді маємо відгомін давнього фалічного культу родючості. Вважалося, що самотність людини негативно впливає на

природу, врожай, плідність полів і тварин. Саме молодіці дбали про гармонію відносин у громаді, щоб усі парубки й дівчата були в парі. Через такі матріархальні традиції це дійство ще називали «Бабськими святками».

Подібні звичаї побутували, і нині існують в усіх європейських народів, давньогрецькі «пута Гіменей», германські покарання «старих дів» на Масляну та ін. Вони, так само, як і в слов'ян, мали на меті сприяти родючості землі, приплоду худоби та продовженню людського роду.

Висновки. Рідна віра нині відроджується в усіх слов'янських і загалом європейських країнах, що є свідомим вибором людей з метою збереження етнічної самобутності та ідентичності. Українські рідновіри обрали шлях наукової реконструкції та відновлення традиційної автентики. Масляна й Колодій є давніми народними святами і звичаями українців з часів Русі, а нині відроджуються. Реконструкція та популяризація давніх народних звичаїв може бути актуалізована в етнотуризмі та фольклорних фестивалях як етнокультурна складова загальнонаціональної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Об'єднання рідновірів України. Енциклопедичний довідник. Миколаїв: Іліон, 2023. 304 с.
2. Лозко Г. Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: весняний цикл. Українознавчий альманах. Вип. 36. 2025. С. 93–100.
3. Етимологічний словник української мови. К.: Наук. думка, 2003. Т. 4. 656 с.

**УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ДРОГОБИЧЧИНІ
(1945–1952):
ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ**

Український визвольний рух на теренах Дрогобиччини у 1940–1950-х рр. функціонував в умовах жорсткого протистояння із радянською тоталітарною системою, яка після повернення радянської влади у 1944 р. розгорнула комплексну політику радянізації та ліквідації будь-яких форм спротиву. Основною силою, що протидіяла цим процесам, були структури ОУН та УПА, які відстоювали ідею відновлення української державності.

Звичайно за десятиліття після завершення боротьби було опубліковано тисячі праць про різноманітні аспекти діяльності ОУН і УПА. Використовуючи прийнятну класифікацію виокремлюємо кілька груп. Так, до першої групи відносимо роботи радянських істориків (суб'єктивні за своїм характером і замовчуванням масштабів репресій). Другу відносимо напрацювання діаспорних дослідників (Петро Мірчук [28], Петро Содоль [35; 36], Лев Шанковський [40], Степан Мудрик-Мечник [29] та ін.), де автори уже намагалися цілісно (як дозволяла джерельна база) показати злочини діяльність ОУН і УПА. однак через відсутність комплексу джерел не могли цього повною мірою зробити. Третю групу формують напрацювання сучасних українських істориків – Івана Біласа [2; 3], Василя Льницького, Миколи Галіва, Наталії Кантор, Романа Михаця, Володимира Старки [6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 20; 46; 47], Анатолія Кентія [21], Юрія Киричука [22], Ігора Марчука [27], Івана Патриляка [30], Анатолія Русначенка [31], Михайла Сеньківа [32]. До четвертої групи входять праці закордонних вчених у яких вони вцілому повною мірою намагаються реконструювати радянський формат радянізації західноукраїнських земель (Джон Армстронг [42], Джефрі Бурдс [43], Ігор Галігіда [45], Яна Фіяла [44] та ін.).

Попри те, для дослідження українського визвольного руху на Дрогобиччині необхідно використовувати широкий джерельний масив, який однак, є надзвичайно розпорошений, зберігається в архівах та опублікований у документальних збірниках. Виокремимо чотири основних групи. *Першу групу становлять документи українського підпілля.* До них належать звіти, інформаційні повідомлення, накази, інструкції, матеріали Служби безпеки ОУН, пропагандивні листівки. Вони відображають внутрішню організацію руху, його стратегію та тактику боротьби, а також реакцію на дії радянської адміністрації. Значний масив цих документів

зберігається у Галузевому державному архіві СБУ (ф. 13. Спр. 372, 376, 398; ф. 2, ф. 65 [4], ДАЛО [5], АСБУ ЛО [1], ЦДАВОВУ [38], ЦДАГОУ [39] та також опублікований у багатотомному виданні «Літопис УПА» [25] та «Літопис УПА. Нова серія» [26]; збірниках документів [33; 34; 37; 41]). *Документи радянських репресивних органів формують другу групу.* Це агентурно-оперативні матеріали, звіти, спецповідомлення, протоколи допитів, оперативні зведення НКВС–МДБ. Вони є важливими для реконструкції механізмів боротьби радянської влади проти визвольного руху, хоча потребують критичного підходу через їхню ідеологічну заангажованість. Ці матеріали зосереджені у фондах Галузевого державного архіву СБУ [6], ДАЛО [7], АСБУ ЛО [2], ЦДАВОВУ [38], ЦДАГОУ [39], а також частково опубліковані у збірниках документів і серіях на кшталт «Літопис Голготи України» [26] та «Літопис нескореної України» [27], збірниках документів [33; 34; 37; 41]). *Третю групу формують партійно-адміністративні документи.* До них належать матеріали партійних нарад, звіти обласних і районних органів влади, довідки та інформаційні записки про стан боротьби з «бандпідпіллям». Вони дозволяють простежити офіційну політику радянської влади щодо регіону та оцінки діяльності визвольного руху з боку партійного апарату. партійні документи (матеріали різного рівня нарад, щоденні донесення, спецповідомлення, інформації, довідки, які містяться у ДАЛО [5]; ЦДАГОУ [39]; та опубліковані у «Літописі УПА. Нова серія» [26]; збірниках документів [33; 34; 37; 41] та ін). *Мемуарні джерела та усні свідчення – четверта група.* Спогади учасників визвольного руху, очевидців подій та жертв репресій дають можливість відтворити повсякдення боротьби, соціальні настрої та локальні особливості функціонування підпілля на Дрогобиччині. Вони опубліковані у відповідних збірниках спогадів та документальних серіях. мемуари, спогади («Літопис Голготи України»; «Літопис нескореної України» та ін. [23; 24]).

Окреме значення для дослідження мають матеріали, що безпосередньо стосуються Дрогобицької області, зокрема праці сучасних українських істориків, у яких на основі архівних документів проаналізовано діяльність репресивних органів, винищувальних батальйонів, агентурної мережі та інших інструментів боротьби проти підпілля.

Таким чином, джерельна база дослідження українського визвольного руху на Дрогобиччині є комплексною та багатокomпонентною. Її всебічне опрацювання дозволяє не лише реконструювати перебіг подій, але й глибше зрозуміти механізми функціонування як самого визвольного руху, так і радянської репресивної системи в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

1. Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – АСБУ ЛО).

2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Київ: Либідь; Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.

3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. Київ: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.

4. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 13. Спр. 372, 376, 398; ф. 2, ф. 65.

5. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО).

6. Ільницький В. Боротьба радянської адміністрації проти українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН засобами колективізації (1945–1952). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 191–198.

7. Ільницький В. Використання агентурно-бойових груп у Карпатському краї ОУН (1945–1954). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2017. Вип. 30. С. 209–228.

8. Ільницький В. Використання компрометаційних прийомів при ліквідації підпілля у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 158–162.

9. Ільницький В. Використання радянськими силовими органами внутрішньої агентури у боротьбі із українським визвольним рухом на Чернівецькій (1945–1946). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Спеціальний випуск 3. С. 326–337.

10. Ільницький В. Кадровий склад управлінь НКДБ–МДБ Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської, Чернівецької областей УРСР (за штатними розстановками кадрів 1944, 1947, 1950 рр. *Літопис Волині*. 2021. Ч. 25. С. 29–38.

11. Ільницький В. Організація боротьби репресивно-каральних органів протиукраїнського визвольного руху: невідомі інструктивні документи (1945 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія. Випуск 1/43 (2019). С. 167–183.

12. Ільницький В. Протиповстанська боротьба у Карпатському краї ОУН (1945–1954): чекістсько-військові операції як засіб придушення українського визвольного руху. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. Вип. 49. С. 46–52.

13. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2015. Вип. 13. С. 21–45.

14. Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944–1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2011. № 2 (37). С. 47–82.

15. Ільницький В. Форми та засоби ідеологічної роботи радянської адміністрації спрямовані проти підпілля у Карпатському краї ОУН у другій половині 1940-х рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Історичні науки*. 2015. Вип. 24. С. 101–107.

16. Ільницький В., Галів М. *Створення та діяльність винищувальних батальйонів в Дрогобицькій області (1944–1948 рр.)*. Український визвольний рух. 2009. Вип. 13. С. 195–230.

17. Ільницький В., Кантор Н. *Застосування компрометаційних методів боротьби радянської адміністрації проти учасників ОУН та УПА: невідоме архівне свідчення*. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт, 2020. С. 28–32.

18. Ільницький В., Михаць Р. Невідомий документ про порушення соціалістичної законності при утвердженні радянської адміністрації на західноукраїнських землях. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія *Історія*. Випуск 3/45 (2020). С. 186–203.

19. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія *Історія*. 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

20. Ільницький В., Старка В. Повсякдення терору: репресивно-депортаційні заходи радянської влади на території Східної Галичини у 1944–1953 рр. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 149–166.

21. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.

22. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.

23. Літопис Голготи України. Т. 1-6.

24. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.; Кн. 2. 664 с.

25. Літопис УПА. Т. 1-50.

26. Літописі УПА. Нова серія. Т. 1–30.

27. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954). *Український*

націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник. Вип. I. Дрогобич: Посвіт, 2009. С. 50–60.

28. Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Мюнхен: Ціцерон, 1953. 319 с.

29. Мудрик-Мечник С. У боротьбі проти московської агентури. Мюнхен: Українське видавництво, 1989. 317 с.

30. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія Іван Патриляк. Львів: Часопис, 2012. 592 с.

31. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. 519 с.

32. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 1940-х років. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Вип. 7. С. 488–496.

33. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали. К.: Дніпро, 1998. 944 с.

34. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955 рр. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

35. Содоль П. Українська Повстанча армія 1943–1949. Довідник другий. Нью-Йорк: [б.в.], 1995. 295 с.

36. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–[19]49. Довідник. Нью-Йорк: [б.в.], 1994. 199 с.

37. Спогади учасників українського визвольного руху 1940–1950-х рр.: повсякдення боротьби / упорядники Василь Ільницький, Микола Галів. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 484 с.

38. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України).

39. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (далі – ЦДАГОУ).

40. Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. *Історія українського війська (1917–1995)* [упоряд. Ярослав Дашкевич]. Львів: Видавництво «Світ», 1996. С. 482–695.

41. Шлях горіння. Спогади ветеранів ОУН і УПА про національно-визвольну боротьбу в 1930–1950-х рр. Посібник / [упорядники: М. Галів, В. Ільницький]. Дрогобич: ПП «Посвіт», 2008. 520 с.

42. Armstrong J. Ukrainian nationalism 1939–1945. New-York: Columbia University Press, 1963. 361 p.

43. Burds J. The Early Cold War in Soviet Western Ukraine, 1944–1948. *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies, Number 1505*. Pittsburgh: B.v., 2001. 67 p.

44. Fiala J. Zprava o akci B. Praha: Vysegrad, 1994. 135 s.

45. Hałagida I. Prowokacja «Zenona». Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie «C-1» przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954). Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2005. 318 s.

46. Ilnytskyi V. Spotting and liquidation of Ukrainian, Polish and Jewish organizations in Drohobych by soviet repressive units (1940). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 120–150.

47. Ilnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi krai of the OUN (1945–1954). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 173–180.

Оксана МЕДВІДЬ
(Дрогобич, Україна)

БІЖЕНЦІ ТА ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ МІЖ ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ ВІЙНАМИ

Масові переміщення населення є одним із найхарактерніших наслідків воєнних конфліктів. У ХХ–ХХІ ст. українські землі неодноразово ставали ареною масштабних бойових дій, що спричинили значні міграційні хвилі як під час Першої світової війни, так і в умовах сучасної російсько-української війни. Обидва періоди характеризуються масовими втечами населення, руйнуванням соціальних структур і формуванням нових міграційних моделей.

Період Першої світової війни став одним із перших випадків масових переміщень цивільного населення у Європі новітнього часу. Українські землі, що перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій, опинилися у зоні активних бойових дій, особливо в Галичині, на Волині та Буковині. Воєнні дії, зміна фронтів і репресивна політика імперських урядів спричинили масову евакуацію населення. Значні потоки біженців спрямовувалися у внутрішні регіони Російської імперії. За різними оцінками, загальна кількість переміщених осіб у межах імперії перевищувала 5 мільйонів осіб. Значна частина з них була з Галичини, Волині, Холмщини. Слід вказати, що в роки Першої світової війни біженцями були переважно селянське населення. Лише у 1915 р. під час «Великого відступу» російської армії було евакуйовано сотні тисяч селян.

Характерною рисою тогочасних міграцій була їхня стихійність і слабка організованість. Держава не мала ефективних механізмів підтримки біженців, що призводило до гуманітарних криз, нестачі продовольства, житла та медичної допомоги.

Особливістю було також те, що значна частина біженців піддавалася підозрам у нелояльності (особливо на прикордонних територіях), що спричиняло депортації та репресії. Таким чином, біженство у цей період мало не лише гуманітарний, а й політичний характер.

Характерною рисою тогочасних міграційних процесів було те, що переміщення часто здійснювалися примусово, депортації торкалися цілих етнічних груп, значна частина біженців не мала можливості повернутися протягом тривалого часу.

Система обліку була недосконалою, тому точні цифри варіюються, однак масштаби явища були безпрецедентними для тогочасної Європи.

Сучасна російсько-українська війна спричинила одну з найбільших міграційних криз у Європі з часів Другої світової війни. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) станом на 2024–2025 рр. понад 6–6,8 млн. українців стали біженцями за кордоном, а ще мільйони залишаються внутрішньо переміщеними особами [3]. Загалом ця криза вважається однією з найбільших у сучасній історії Європи [4].

На відміну від подій початку ХХ ст., сучасні міграційні процеси мають більш організований характер. Країни Європейського Союзу вперше застосували механізм тимчасового захисту, що забезпечив українцям доступ до житла, медицини, освіти та ринку праці [6].

Основними країнами прийому стали Польща, Німеччина, Чехія та інші держави ЄС [5]. При цьому значна частина біженців – це жінки та діти, що пов'язано з мобілізаційними обмеженнями для чоловіків. Слід зауважити, що сучасна міграція значною мірою визначається відкритими кордонами ЄС, допомогою діаспори, економічними можливостями країн прийому.

У сучасних умовах існує розгалужена система міжнародних організацій (ООН, ЄС), які забезпечують допомогу біженцям. У 1914–1918 рр. така система була відсутня.

Сучасні біженці мають юридично визначений статус і права, тоді як під час Першої світової війни правове регулювання було мінімальним.

У ХХІ ст. важливу роль відіграють цифрові технології, які допомагають координувати переміщення населення та забезпечувати доступ до інформації.

У Першу світову війну переміщення відбувалися переважно в межах імперій, тоді як сучасна міграція має міжнародний характер і охоплює всю Європу.

Отже, порівняльний аналіз показує, що міграційні процеси, спричинені війнами, мають як спільні риси, так і суттєві відмін-

ності. Якщо під час Першої світової війни біженство мало переважно стихійний і слабо регульований характер, то сучасна російсько-українська війна супроводжується більш організованими формами підтримки населення.

Водночас обидва періоди демонструють, що війна є потужним фактором трансформації соціальної структури суспільства та формування нових міграційних моделей. Досвід минулого дозволяє краще зрозуміти сучасні процеси та прогнозувати їхні наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галів М., Ільницький В. Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія*. 2023. Вип. 13/55. С. 47–73.

2. Галів М., Ільницький В., Карпенко О. Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022–2024). *Новітня доба*. 2024. Вип. 12. С. 75–96.

3. Global Report 2024 – Situation overview <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-06/Ukraine%20GR2024%20Situation%20Summary%20v3.pdf>

4. Ільницький В. Організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. *Вісь Європи* / [головний редактор Л. Лазурко]. Львів-Дрогобич: Півсвіт, 2025. Випуск 6. С. 197–214.

5. Monitoring Sytuacji Uchodźców z Ukrainy w Polsce Raport Q1 2024 Styczeń – Marzec. IRC Q1 PM Report PL.pdf

6. 20240214 Inspectorate Report Ukrainian Provision for publication_ukr. file:///C:/Users/User/Downloads/288386_0d5b0245-5b7d-4443-95c9-2144b3fea2c0%20(1).pdf

Юрій МИЦАВКА
(Дрогобич, Україна)

НАСЛІДКИ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ У ПРАЦЯХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ КІНЦЯ ХІХ СТ. – 1939 РОКУ

Для зрозуміння сутності бачення Люблінської унії польськими істориками та її відображення у історичній свідомості польського народу особливо важливими є загальні оцінки цих подій середини ХVІ ст. та їх наслідків для долі Польщі та народів Східної та Центральної Європи, відображених у працях науковців. Саме у них часто найбільш яскраво відображаються різноманітні історичні міфи, стереотипи та ідеологеми, що побутували в польських уявленнях про історію унійного акту 1569 р.

Для польських дослідників важливим було підкреслення великого позитивного значення Люблінської унії для усього майбутнього мешканців колишнього Великого князівства Литовського. Так ще Ю. Шуйський вважав, що наприклад приєднання українських земель до Корони принесло населенню цих територій «остаточне визволення від литовських феодалних обов'язків, ліквідацію чисельних тягарів» [16, 198]. Таким чином історик бачив унію знаряддям поширення свободи та громадянського поступу.

Серед факторів, що сприяли утвердженню унії та зближенню народів М.Бобжинський звертав увагу на поширення теренами Великого князівства Литовського польської мови, що він оцінював як позитивний чинник впливу гуманізму. Історик стверджував, що лише завдяки поширенню польської писемної мови на схід туди проникали релігійні «новинки» руху реформації, який «відкрив, спочатку польській, а пізніше литовській, шляхті їх устремління у сфері релігії» [1, 91].

В оцінках Т. Корзона, із його візією минулого крізь призму «історичного оптимізму», Люблінська унія була остаточним актом любові, через яку було погоджено відмінні інтереси різних соціальних та національних груп. Особливо такої сутності новому унійному договору надав, на думку історика, сам король Сигізмунд ІІ Август, якого «серце було переповнене любов'ю до

народу». Такі провідні стимули у щирому єднанні народів Королівства Польського та Великого князівства Литовського породжували у монарха радість з факту «утворення величезної речіпополитої з різних народів, мов та релігій, поєднаної вузами братерства» [8, 98].

В. Смоленський, що розглядав унійний процес XVI ст. у контексті екікуційного руху за реформу правовідносин та налагодження державного механізму у його стосунку до соціальних станів (зокрема шляхти) польсько-литовської держави, у такому контексті оцінював і Люблінську унію. Основним елементом та здобутком нового унійного договору він бачив уніфікацію правового і соціально-політичного статусу шляхти у межах Речі Посполитої [13, 125].

Високо оцінював Люблінську унію В. Конопчинський, що вбачав у ній втілення бажань та реалізації потреб ледь не абсолютної більшості мешканців Великого князівства Литовського, які були відображенням справжнього цивілізаційного та суспільного поступу. Вчений наголошував, що все це «відбулося згідно із побажаннями сотень тисяч й в шкоду лише для жменьки упривілейованих й здебільшого тільки для їх пихатості» [7, 122].

Звертав увагу на наслідки Люблінської унії у зовнішній політиці і В. Смоленський. Вчений вважав, що сам факт проведення сейму та підписання унійного договору мав величезний вплив на усі події та на політику інших держав щодо польсько-литовської держави. Історик стверджував, що «Люблінська унія ставила непорушну стіну на шляху завойовницького походу Москви» [13, 125].

Попри прославлення Люблінської унії у польській історіографії висувалось й чимало застережень щодо її наслідків у далекоюсяжній перспективі суспільно-політичного розвитку. Також історики віднаходили деякі елементи недовершеності унії, що часто виростало із певних максималістських бажань дослідників, які виходили із накладання на минуле політичних проектів кінця XIX – першої половини XX ст. щодо сучасного та майбутнього Польщі.

Ю. Шуйський вважав, що Люблінська унія відразу у положеннях договору мала «певні браки». Серед таких він називав не вирішеність проблем «скарбниці, війська, покращення уряду, судівництва та справи спадкування» [16, 198]. Причину їх не до-

вершеності на Люблінському сеймі вчений вбачав у занадто довгій тривалості його засідань й «байдужість» сеймових послів, що до цих питань. У цей же час шляхта змогла вирішити свої станові економічні проблеми, а саме «усунути правові соціальні переваги польських та литовських можновладців, загальмувати розвиток міщан, забезпечити підприємницький рух шляхетських мас на Схід» [16, 198].

Також бачив недовершеність Люблінської унії й Ф. Конечний, втім вчений робив наголос на дещо інших й намагався вкласти історичний процес у рамки своїх цивілізаційних теоретичних розважань. Він вважав, що «сучасники були переконані, що цей договір як не був першою формою унії, так і не є її остаточною». Історик вважав, що всі творці унії планували в майбутньому позбутися «обмежень, на котрі сьогодні погодились з огляду на литовських можновладців» [6, 356] – тобто ліквідації решток автономії та суспільної й політичної самобутності земель Великого князівства Литовського й повністю його уніфікувати під польські зразки та культурні традиції. Такі починання дослідник називав «удосконаленням унії».

Розглядаючи процес укладення Люблінської унії Т. Корзон зазначав, що актом унійного договору 1569 р. цей процес не повинен був завершитись. Історик зазначав, що Сигізмунд II Август на цьому ж сеймі в Любліні стверджував, що усі, здобуті цим актом, звершення можуть бути знівельовані у майбутньому, якщо реформу уже єдиної держави не буде продовжено. Таким чином король наказав внести в порядок обговорення Люблінського сейму 1569 р. пункти про реформу порядку виборів короля, реформи судівництва, утворення «національної скарбниці» із постійних податків і як наслідок утримування постійного найманого війська. Однак через недалекоглядність сенаторів та послів сейму, це не було розглянуто й відкладено на 1670 р., коли також «нагода була змарнована через дріб'язкові суперечки» [8, 98].

Пункти унійного договору 1569 р., у яких йшлося про збереження окремої скарбниці, війська та центральних адміністративних посад для Литви, негативно оцінював С. Смолька. Це, на думку вченого, робило цю велику уніфікаційну реформу недовершеною та зберігало основи для певного литовського сепаратизму. Однак, як стверджував історик, король Сигізмунд Август планував в майбутньому «усунути ці перешкоди» на шляху повного злиття поль-

ської та литовської держав у єдиний організм. Такі заходи монарх пов'язував у єдиному комплексі із своїми задумами щодо врегулювання питання наступництва по собі трону [14, 73].

У своїх розважаннях над можливим розвитком подій 1569 р. М. Бобжинський висував можливість альтернативного розв'язання проблем взаємовідносин Королівства Польського та Великого князівства Литовського, що постали перед Сигізмундом II Августом. Вчений вважав, що король міг скористатись із своїх спадкових прав на Литву й «замість зрікатися принципу спадкування, мав можливість визначити для неї наступника». Внаслідок такого розвитку подій уже польські можновладці, задля збереження унії, мали б визнати цього спадкоємця уже на троні Польщі. Таким чином польсько-литовська держава могла б уникнути усіх своїх клопотів із ослабленням монархії та посиленням шляхетської анархії, які спіткали її у майбутньому. Це все заставляло історика зробити категоричний висновок, щодо цінності Люблінської унії – «унія, у цій формі, у якій її було укладено, була кардинальною помилкою» [1, 94].

Із подібними негативними оцінками щодо нібито закладених у Люблінській унії принципів, що підривали б життєві сили новоствореної Речі Посполитої, підходив до оцінки унійного акту Л. Колянковський. Вчений, що хоч і був прибічником табору Ю. Пілсудського та ідей про необхідність творення федеративної держави, розглядав Річ Посполиту як дітище виключно польського народу, бачив в унії багато елементів, які б отруювали усе майбутнє існування польської держави та цілої польської нації [5, 326].

Із певним скепсисом щодо наслідків Люблінської унії для усієї наступної долі польського народу відносився В. Собеський. Для нього, як представника політичного табору націонал-демократів, історичним ворогом Польщі протягом усієї історії її існування була Німеччина, звідки нібито виходила основна загроза не лише для політичного, але й національного та культурного існування польського народу. У баченні історика саме через Люблінську унію Польща змушена була вступити у безпосередній контакт із Москвою й боротися проти неї задля захисту Литви [15, 93].

Про остаточні результати унії, які яскраво проявились через понад два століття, розважав С. Кутшеба. Вчений вказував, що взаємна асиміляція між населенням Корони та Литви до кінця XVIII ст. зайшла так глибоко, що при обговоренні пунктів та

остаточному затвердженні Конституції Речі Посполитої 3 травня 1791 р. необхідною та закономірною була ліквідація усіх адміністративних відмінностей між обома частинами польсько-литовської держави, які ще зберігали рештки державницької самобутності Литви [9, 657].

Цікавими є порівняння В. Конопчинським акту Люблінської унії до інших подібних унійних об'єднань, що у різні історичні періоди поставали у Європі. Історик прирівнював її до акту Кальмарської унії між Данією, Норвегією та Швецією, якій вона «дорівнювала своєю історичною вагою, однак перевершила своєю тривалістю всі новітні союзи в материковій Європі» [7, 123].

Проводячи загальні оцінки змін у державному устрої польсько-литовської держави, що сталися внаслідок Люблінської унії, Б. Лімановський провів порівняння об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського із сучасними вченому прикладами. Так форму зв'язку між Литвою та Польщею він прирівнював до сучасної йому дуалістичної Австро-Угорської монархії. Становище кожного із двох суб'єктів Речі Посполитої він характеризував, як «майже повну незалежність, за винятком закордонних справ» [11, 32]. Такий висновок він робив через збереження на теренах Великого князівства Литовського чинності Литовського статуту та руської мови, як мови діловодства, наявності власного гетьмана та війська, підскарбія та скарбниці, канцлера та канцелярії.

Цікаво погляди польських істориків ХІХ та першої половини ХХ ст. на Люблінську унію та на унійний процес між польською та литовсько-руською державами загалом підсумовував Ф. Конечний через зображення його кризь призму заповіту Сигізмунда ІІ Августа. Цитуючи історичне джерело вчений стверджував словами короля, що «Короні Польській та Великому князівству Литовському надаємо та заповідаємо любов, згоду, єдність, котру наші предки на латині називали унією» [6, 357].

Дослідник історії церковної унії у Речі Посполитій єпископ Е. Ліковський вважав, що усі політичні унії ХІV – ХІVІ ст. були не повними та не остаточними, доки не відбулося справжнє культурне та цивілізаційне поєднання руського народу із польським [10, 3].

Полемізуючи з українською та російською історіографіями О. Халецький наголошував, що Люблінську унію не можна ро-

зуміти як «якийсь колонізаторський «Drang nach Osten» поляків». Що в усій повній солідарності польських політиків у їх стараннях впровадити унію не можна вбачати загарбницького плану, адже поляки, «попри усі юридичні обмеження», уже жили на теренах Великого князівства Литовського й до 1569 р. О. Халецький сам акт приєднання українських земель до Королівства Польського розглядав як інкорпорацію [3, 30].

Уже наприкінці досліджуваного нами періоду розвитку польської історичної науки, у 1936 р., С. Закшевський називав Люблінську унію «історичним заповітом» для нащадків й вважав, що її генеральна політична та культурна лінія повинна бути реалізована уже у сучасну йому епоху або можливо наступними поколіннями поляків та литовців. Як прихильник табору санації вчений стверджував, що «сучасна Польща та Литва повинні бажати для себе, щоб знайшлася одна людина із силою впливу на першу та другу, при чому наділена справжнім талантом дипломатичного та політичного мистецтва, але не з холодним та калькулюючим серцем, тільки з палаючим від любові довірених під його опіку та відповідальність народів» [18, 208].

При збереженні у сучасній польській історичній свідомості та в публіцистично-політичних творах тенденцій до прославлення Люблінської унії, як акту великої моральної ваги, у наукових працях проявляється тенденція до значної різноманітності у її оцінках. Так Є. Топольський, подібно до старшого покоління істориків, що вважали більш доцільним розвиток Польщі у напрямку поглиблення стосунків із Західною Європою, стверджує, що «спрямування уваги та енергії народу в напрямку змагань із Москвою, Туреччиною й татарами, послаблювало цивілізаційні зв'язки із заходом Європи, що тоді динамічно розвивався» [17, 144]. А. Суліма-Камінський у своїй «Речі Посполитій багатьох народів» навпаки вказує на значні перспективи міжнародної співпраці та взаємного культурного збагачення. Втім вчений зазначає, що в унійних договорах було закладено велику помилку, що в пізнішому й призвело до руйнування польсько-литовської держави – а саме відсутність включення у рівноправний міждержавний зв'язок третього народу Речі Посполитої – русинів-українців. [4, 56]. Несправедливість щодо них намагались виправити уже в Гадяцькій унії 1658 р., однак, через значне загострення міжнародного конфлікту та недалекоглядність еліт,

безрезультатно. Натомість М. Маркевич робить акценти на рівноправності польсько-литовського зв'язку й зазначає, що «Люблінська унія залишила два державні організми та гарантувала спеціальні привілеї для приєднаних до Корони волинського, брацлавського та київського воєводств» [12, 377]. З іншого ж боку звернемо увагу й на популярний у сучасній Польщі погляд відображений в останніх європейських дослідженнях Люблінської унії. Так Р. Фрост наголошує на змішаних відчуттях, які викликала унія 1569 р. у її сучасників та особливо на незадоволенні литовської сторони. Однак він зазначає, що попри це Люблінський акт залишається «величним досягненням» реалізованим завдяки ідеї «братерської унії народів, унії державних спільнот», що «були найбільшою силою, та водночас найбільшою слабкістю навої унійної держави» [2, 764].

Таким чином в оцінках Люблінської унії та її наслідків відобразився увесь спектр ідейних переконань польських істориків, що схилились до відмінних історіографічних теорій та зазнавали впливу різноманітних політичних концепцій. Втім, попри існування, як прославлення та навіть апофеозу Люблінської унії, так і доволі скептичних оцінок її ролі у долі польського народу, для всіх істориків вона однозначно виступала однією із наріжних подій усєї історії Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. T.2.
2. Frost R. Oksfordska historia Unii Polsko-Litewskiej. Powstanie i rozwój 1385–1569. Poznań: Rebis, 2018.
3. Halecki O. Unia Lubelska. Kraków: Drukarnia „Czas”, 1916.
4. Kamiński A. S. Historia Rzeczypospolitej wielu narodów 1505–1795. Lublin: Instytut Europy Srodkowo-Wschpdniej, 2000.
5. Kolankowski L. Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne. Lwów: Skład główny w księgarni Gubrynowicz i syn, 1936.
6. Koneczny F. Dzieje Polski za Jagiellonów. Kraków: Nakładem Towarzystwa oświata ludowej, 1903.
7. Konopczyński W. Dzieje Polski Nowożytnej. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1936. T. I. 1506–1648.

8. Korzon T. *Historia Polski*. Kijów: Wydawnictwo Rady Okręgowej, 1918.
9. Kutrzeba S. *Unia Polski z Litwą. Polska i Litwa w dziejowym stosunku*. Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków: Gebethner i Spółka, 1914.
10. Likowski E. *Unia Brzeska (r.1596)*. Warszawa: Skład główny Gebethnera i Wolffa, 1907.
11. Limanowski B. *Dzieje Litwy*. Warszawa: Towarzystwo wydawnicze, 1916.
12. Markiewicz M. *Historia Polski 1492–1795*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2004.
13. Smoleński W. *Dzieje narodu polskiego*. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1921.
14. Smolka S. *Poczet królów polskich: zbiór portretów historycznych*. Wiedeń: nakład Maurycego Perlesa, 1893.
15. Sobieski W. *Dzieje Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. T.1.
16. Szujski, J. *Historia Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889.
17. Topolski J. *Historia Polski*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2015. S. 144.
18. Zakrzewski S. *Zagadnienia historyczne: W 2 t.* Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. T. 2.

**СПОГАДИ ВАСИЛЯ ГОРБОВОГО ПРО АРЕШТИ І
УВ'ЯЗНЕННЯ НІМЦЯМИ ЧЛЕНІВ ОУН У 1941 Р.**

У новітній історіографії з'явилася ціла низка досліджень присвячених особливостям німецької окупації, боротьбі окупаційних властей проти українського визвольного руху. Особливо важливими є питання життєвого шляху цілої низки постатей. Саме до таких і належить особистість Василя Горбового. У контексті цього важливе значення має вивчення діяльності окупаційних органів у 1941–1944 рр. написаних на невідомих і маловідомих джерельних матеріалах. До таких робіт належать дослідження Василя Ільницького, Миколи Галіва та Віталія Тельвака [5; 6; 7].

Адвокат Володимир Горбовий брав активну участь в українському визвольному русі 1930–1930-х рр. Зважаючи на свою юридичну освіту та чималу практику, особливо у політичних судових процесах 1930-х рр., він відіграв важливу роль у правовому оформленні та підготовці українських державотворчих політичних процесів 1940–1941 рр., працюючи у складі спершу так званої Комісії Державного планування, а згодом очолюючи Український Національний Комітет.

На початку липня 1941 р. відбулася зустріч керівництва Генерал-губернаторства з проводом УНК. Німецьку сторону представляв державний підсекретар Кундт та інші урядовці, українську – Степан Бандера, Володимир Горбовий, Віктор Андрієвський, Василь Мудрий і Степан Шухевич [1, 48]. Кундт наголосив, що проголошення відновлення Української Держави у Львові не було узгоджене з німецькою владою, а інформація про підтримку з боку Берліна не відповідає дійсності. Він підкреслив, що територія є зоною воєнних дій, де політична діяльність заборонена, а створення українських органів влади визнано передчасним. Остаточне рішення, за його словами, залежало від Адольфа Гітлера. До слова, німецький чиновник особливо дорікав В. Горбовому як юристу, котрий, на його думку, здійснив протиправні (“недозволені”) дії [2, 59].

У тривалій дискусії Володимир Горбовий пояснював, що під час підготовки Інформаційного бюлетеня українці спиралися на

радіоповідомлення зі Львова й вважали їх погодженими з німецькою стороною. Степан Бандера наголосив, що українці тривалий час ведуть самостійну боротьбу проти більшовизму і не є пасивними спостерігачами подій [4, 39–43].

Після цієї розмови розпочалася хвиля арештів українських діячів. Зокрема були схоплені С. Бандера, М. Богун, Я. Рак, В. Янів, В. Євтимович, В. Бачинський, П. Ісаїв, І. Базяка [1, 51]. 5 липня 1941 р. В. Горбового заарештувало гестапо та ув'язнило у краківській тюрмі «Монте Люпіх» (Монтелюпі). Умови утримання були надзвичайно тяжкими: переповнені камери, мізерне харчування, відсутність передач і медичної допомоги. Лише згодом завдяки втручанням Українського центрального комітету дозволили передавати в'язням харчові пакунки.

Про свій досвід перебування у в'язниці Володимир Горбовий пише наступне: «Режим в тюрмі “Монте Люпіх” був жахливий. В'язні не мали змоги порозумітися зі своїми рідними. Харч був символічний. Триби легенів і шлунка ледве посувалися і масної мазути домагалися. Одначе помастити не було чим, бо сало німці вивозили, а нам скоро митися заборонили. Всі передачі харчу і одежі пропадали, бо обслуга арештованих була в руках німецьких в'язнів. Українці, як за Польщі, так і за Німеччини, вели в тій гаузі змагання верх. Їх було майже 300 осіб» [2, 59–60].

Ще більше про побут в'язнів та умови перебування у в'язниці «Монте Люпіх» пригадував інший арештант того часу – Петро Мірчук. Діяч пригадував, що внутрішня облаштування тюрми було ще гіршим ніж за польських часів, в'язничні камери, які тут називали келіями були суттєво переповнені. У невеликій келії, яка була призначена для одного чи двох в'язнів поміщували аж до шести осіб [3, 18]. Також П. Мірчук відзначав, що хоча їх зареєстрували як українців, але на відміну від поляків, які мали підтримку Польського Червоного Хреста, що надсилав посилки, в українців не було зовнішньої допомоги. А початково Українському Центральному Комітетові «німці не хотіли признати компетенцій допомоги арештованим», тому «шість тижнів прийшлося нам жити виключно на голодовому тюремному харчі, без проходу, без можливості обмитися, поголитися чи змінити білизну» [3, 18–19].

Володимир Горбовий зумів передати звістку про місце свого перебування дружині. Вона звернулась до Служби безпеки (SD) та до урядовця Гайма: «він замітив її, прийняв сухо, але доволі ввіч-

ливо. Вона коротко з'ясувала мое положення в тюрмі. Засадничого погляду на справу мого ув'язнення не зачіпала» [2, 61]. Через виснаження і хворобу навесні 1942 р. Горбового перевели до лікарні, а згодом звільнили – ймовірно, з огляду на зміну тактику німецької влади щодо українських політичних в'язнів.

Таким чином, після проголошення Акта відновлення державності німецьке керівництво фактично заборонило самостійну політичну діяльність українського народу та вдалося до репресій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедрій А. Борець і мученик за Україну – д-р Володимир Горбовий. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1995. 87 с.

2. Горбовий В. Спогади «Погода совісті» від 30.01.1978. Долина. *Архів Центру Дослідження Визвольного Руху. Фонд 12. Збірка Документів з різних колекцій, зібраних Центром дослідження визвольного руху. Том 5 Володимир Горбовий.*

3. Мірчук П. У німецьких млинах смерті. Спомини з побуту в німецьких тюрмах і концлагерах 1941–1945. Нью-Йорк, Лондон: Український Союз Політичних В'язнів, 1957. 236 с.

4. Niederschrift über die Rücksprache mit Mitgliedern des ukrainische Nationalkomitees und Stepan Bandera. Von. 3.7.1941. *УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941–травень 1943. Літопис УПА.* Торонто, 1991. Том 21. С. 39–43.

5. Ilnytskyi V., Haliv M. Structure and activities of Romanian intelligence and counterintelligence bodies in Transnistria (1941–1944) (based on SSA SSU). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History).* 2020. Anul. XXV. № 1 (37). April. S. 107–124.

6. Ilnytskyi V., Telvak V. Operative investigations of the participants of Ukrainian liberation movement in romanian people's republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies. *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History).* 2018. Anul. XXIII. № 34 (2). November. S. 97–108.

7. Ilnytskyi V., Haliv M. The struggle of soviet repressive and punitive organs against former romanian intelligence and counterintelligence structures in Ukraine (1944–1951). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History).* 2019. Anul. XXIV. № 2 (36). November. S. 103–118.

В'ячеслав ОНИЩАК
(Дрогобич, Україна)

ГУМАНІТАРНА КАТАСТРОФА У РЕЗУЛЬТАТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У ВИСВІТЛЕННІ DIE ZEIT

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року створило передумови для однієї з найбільших гуманітарних криз ХХІ століття в Європі. У публікаціях Die Zeit цього періоду гуманітарний вимір війни представлений як ключовий елемент загальної картини російської агресії, а трагедія цивільного населення вказується як центральна точка фокусування суспільної та політичної уваги. Німецьке видання систематично демонструє, що війну необхідно розуміти не лише як військово-політичний конфлікт, а як масштабний процес руйнування цивільної інфраструктури, та базових умов існування цивільного населення.

Впершу чергу відзначимо узагальнюючі праці В. Смолія, С. Кульчицького, Л. Якубової [18; 19]. Згадаємо і працю присвячену інформаційному виміру війни історіографа, доктора історичних наук, професора, дійсного члена НТШ, Віталія Масненка [10]. Водночас з'явилися праці, присвячені іміджу України в міжнародних ЗМІ Катерини Савон [17], Людмили Матвієнко [11], де підкреслюється, що медіа стали одним із головних чинників європейського позиціонування України після 2014 р. Відображенням тематики російсько-української війни у засобах масової інформації вивчають сучасні вчені Микола Галів, Василь Ільницький, Ореста Карпенко, Віталій Тельвак, Юлія Талалай та Володимир Старка [2; 8; 9; 23; 26].

Характер і періодизацію російсько-української війни визначено у працях В. Ільницького, М. Галіва, О. Куцької [1; 4]. Формування політики пам'яті про російсько-українську війну розглядали Василь Ільницький та Роман Царик [3; 5; 6; 7]. Важливе методологічне значення має дослідження Юрія Офіцинського [15; 16].

У західній науці активно розвивалася концепція гібридної війни, аналіз цього поняття провів американський військовий аналі-

тик і політолог Френк Хофман (Frank Hoffman) [22], який розглядав її як теорію військової стратегії, також Сер Лоуренс Фрідман (Lawrence Freedman) [21], почесний професор військових досліджень в Королівському коледжі Лондона, що вважається провідним фахівцем у галузі британських стратегічних досліджень, розглядає отримання інформації суспільством, а саме весь медійний простір, як поле боротьби.

Історики Енн Епплбаум, (Anne Applebaum) [20] Андреас Умланд (Andreas Umland) [27] підкреслювали, що інформаційна складова російської агресії це не супровід, а центральний елемент війни, спрямований на підрив європейського єднання. Ці підходи створюють теоретичну базу для вивчення західних медіа, як частини історичного процесу.

Серед німецьких дослідників помітну роль відіграють Йоахім Краузе (Joachim Krause) [24], які аналізували зовнішню політику ФРН після 2014 р., і Роберт Місік, (Robert Misik) [25]. Останній розглядав Die Zeit, як інституцію громадської рефлексії. Проте саме журналістські тексти є тим джерелом, де зафіксовано не лише позицію уряду чи експертів, а й ментальний образ війни, притаманний німецькому суспільству. Окремі праці присвячені аналізу німецького видання підготував автор цього нарису [12; 13; 14].

Одним із головних сюжетів Die Zeit стає документування руйнування українських міст – Києва, Харкова, Чернігова, Ірпеня, Маріуполя та багатьох інших населених пунктів. У репортажі Вольфганга Бауера «Kiew im Krieg» (Die Zeit, Nr. 11/2022, 10.03.2022) автор фіксує буденність життя українських цивільних під час постійних обстрілів: багатопверхові будинки на околицях столиці перетворюються на вогневі рубежі, підвали на укриття, у яких мешканці проводять ночі, а вулиці на лабіринт барикад і протитанкових пасток. Місто, що донедавна уособлювало модерну європейську інфраструктуру, постає у стані облоги: порожні дороги, закриті магазини, сирени повітряної тривоги, черги до небагатьох пунктів видачі продуктів та аптек. Окреме місце займає опис Маріуполя, який Die Zeit подає як міський простір, фактично стертий з лиця землі. У матеріалах видання наголошується, що внаслідок систематичних авіаударів та артилерійських обстрілів були зруйновані житлові квартали, лікарні, пологовий будинок, будівля драматичного театру, в якому від бомби загинули сотні людей. Театр став символом гуманітарної катастрофи, адже

навіть напис «ДІТИ» не врятував цивільних від цілеспрямованого удару. Die Zeit проводить паралелі із знищенням сирійського Алеппо та чеченського Грозного, наголошуючи на повторенні російської жорстокої військової тактики, спрямованої на руйнування цивільної інфраструктури з метою деморалізації і знищення населення країни.

Подібним чином у репортажах редакції простежується документування злочинів у Ірпені, Гостомелі та Бучі.

Значну увагу німецька преса приділяє знищенню критично важливої інфраструктури, яка забезпечує життя мільйонів людей. У матеріалах Die Zeit зазначається про масштабні атаки на енергетичні мережі – електростанції, підстанції, теплоелектроцентралі, які залишали без світла та тепла великі регіони країни, обстріли водопровідних магістралей та насосних станцій, що призводили до перебоїв у водопостачанні; знищення транспортних шляхів, мостів і залізничних вузлів, що унеможливили евакуацію населення та доставку гуманітарної допомоги. Наголошується, що подібні атаки мають не так військовий, як терористичний характер, оскільки спрямовані на створення умов повного колапсу побутового життя.

Особливу тривогу викликають події навколо Запорізької атомної електростанції, де російські війська неодноразово відкривали вогонь у зоні ядерних об'єктів, створюючи ризики техногенної катастрофи континентального масштабу. Die Zeit акцентує, що атаки на ядерні об'єкти суперечать усім нормам міжнародного права і є прецедентом, що ставить під загрозу не лише Україну, а й Європу загалом.

Гуманітарна криза пов'язана передусім із безпрецедентним рівнем переміщення населення. За даними, які Die Zeit подає з посиланням на ООН, станом на серпень 2022 року зафіксовано понад 13 000 жертв серед цивільного населення, серед яких 5 514 убитих і 7 698 поранених. При цьому наголошується, що реальні цифри значно вищі через неможливість повного доступу до окупованих територій.

Крім прямих втрат, видання аналізує масштаб кризи вимушеної міграції. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), які Die Zeit цитує та інтерпретує, за півроку війни 6,6 мільйона українців залишили територію країни, ще 6,6 мільйона стали

внутрішньо переміщеними особами, загалом близько 13 мільйонів людей були змушені покинути свої домівки.

Таким чином, майже третина населення України стала учасником найбільшої міграційної кризи у Європі після Другої світової війни. У матеріалах *Die Zeit* підкреслюється, що ці дані не є просто статистикою – це зруйновані сім'ї, втрачений звичний спосіб життя, соціальна дезінтеграція та колективна психологічна травма.

У репортажі Бауера описано атмосферу на кордонах, де масові потоки біженців простягалися на десятки кілометрів, панічні евакуації у Львові, черги до поїздів, у яких у вагони замість 40 осіб перебуває сто, раптові втечі жителів Києва під звуки сирен. Наголошується, що біженство перетворилося на досвід, який об'єднав представників усіх соціальних і вікових груп – від молодих матерів із немовлятами до людей похилого віку, від студентів до представників професійної еліти. Важливим акцентом є опис становища вразливих груп населення а саме людей з інвалідністю, дітей, вагітних жінок, хворих, мешканців інтернатів і будинків людей поважного віку, які часто не мають можливості самостійно евакуюватися. У публікаціях *Die Zeit* наводяться свідчення про недостатність транспортних засобів, волонтерські операції з евакуації лежачих хворих, а також випадки, коли мешканці підвали не могли залишити місто через інтенсивні бойові дії.

Особливою рисою репрезентації гуманітарної катастрофи у *Die Zeit* є увага до особистих історій очевидців. Журналісти описують війну як процес, який перетинає приватний простір людини: родини спускаються в підвали, лікарі чергують у бомбосховищах, жінки народжують у підвалах, діти сплять у коридорах, в метро, щоб уникнути ударів від ракет.

У статті Бауера зворушливо подано історії молодих киян Андрія та Тані, які живуть у постійному страху й ховаються під час сирен, лікаря Артема і його родини, які організували у підвалі імпровізований центр безпеки, мешканки 24-го поверху Анни, яка відмовляється евакуюватися без своїх домашніх тварин.

Такі історії формують гуманістичний вимір німецького медійному просторі, у якому війна постає не лише як абстрактне насильство, а як конкретна трагедія окремих людей.

На сторінках *Die Zeit* наголошується, що зруйновані лікарні, нестача медикаментів, перебої в роботі екстрених служб створюють окремий рівень гуманітарної катастрофи. Унаслідок постій-

них обстрілів, медичні заклади змушені працювати в підвалах, поранених доставляють у тимчасові шпиталі без необхідного обладнання, ліки стають дефіцитом, особливо інсулін, кровозамінники, хірургічні матеріали, психологічне здоров'я населення піддається надмірному стресу та травмі. Це формує у *Die Zeit* структуру інтерпретації війни, де медична й гуманітарна криза є невід'ємними компонентами російської стратегії тиску на мирне населення.

Таким чином, гуманітарна катастрофа, спричинена російською агресією, у висвітленні *Die Zeit* постає не як вторинний елемент війни, а як її центральна й визначальна характеристика. Видання цілеспрямовано акцентує на руйнуванні міст, масових убивствах цивільних, загрозі для життя й здоров'я людей, колапсі критичної інфраструктури та безпрецедентних масштабах переміщення населення. Усі ці компоненти формують розуміння війни та тероризму росії як трагедії гуманітарного виміру, що вимагає термінової міжнародної реакції, посилення гуманітарної допомоги й розширення підтримки України в боротьбі за життя своїх громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галів М., Ільницький В. Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія.* 2023. Вип. 13/55. С. 47–73.

2. Галів М., Ільницький В., Карпенко О. Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022 – 2024). *Новітня доба.* 2024. Вип. 12. С. 75–96.

3. Ільницький В. Організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. *Вісь Європи* / [головний редактор Л. Лазурко]. Львів-Дрогобич: Півсвіт, 2025. Випуск 6. С. 197–214.

4. Ільницький В., Куцька О. Періодизація російсько-української війни (2014 – 2022) в українському науковому дискусі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія.* 2023. Вип. 13/55. С. 162–177.

5. Ільницький В., Царик Р. Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час ро-

сійсько-української війни (2014 – 2024). *Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки*. 2024. Вип. 2. С. 105–116.

6. Ільницький В., Царик Р. Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014 – 2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 81 (2). С. 4–13.

7. Ільницький В., Царик Р. Формування історико-меморіального нарративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*. 2025. Вип. 17(59). С. 213–224.

8. Ільницький В., Старка В., Галів М. Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*. 2022. Вип. 5. С. 43–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043>

9. Ільницький В., Тельвак В., Талалай Ю. Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022 – 2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 2024. С. 130–146.

10. Масненко В. В. Важлива монографія про сучасну російсько-українську війну: Рец. на кн.: Офіцинський Ю. Сучасна російсько-українська війна. Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с. *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія / редкол.: Ю. В. Данилець (головний редактор) та ін. Ужгород : Говерла, 2020. Вип. 2 (43). С. 240–242.*

11. Матвієнко Л. В. Україна в міжнародних ЗМІ, методичні рекомендації. Миколаїв: НУК, 2020. 104 с.

12. Оніщук В. Мінський процес і дипломатичний вимір конфлікту (2016 – 2019 рр.) на основі матеріалів німецької газети Die Zeit. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 94. Том 2. С. 11–20.

13. Оніщук В. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 року в дзеркалі німецької преси: аналіз публікацій Die Zeit. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2025. Т. 11. № 63. С. 282–290. <https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-31>

14. Оніщук В. Російсько-українська війна 2014 – 2022 рр. на сторінках газети Die Zeit: історіографічні аспекти. *Axis Europae*. 2025. Вип. 8. С. 143 – 152. doi: 10.69550/3041-1467.8.348694

15.Офіцинський Ю. Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У, 2018. 312 с.

16.Офіцинський Ю.Р. Російсько-українська війна 2014–2018 рр. (за матеріалами газети The New York Times). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (03 – Гуманітарні науки). Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України, Ужгород, 2022. 240 с.

17.Савон, К. Міжнародний імідж України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Наукові записки*. 2019. Вип. 64.

18.Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 616 с.

19.Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ: Кліо, 2018. 384 с.

20.Applebaum A. Die Ablösung beginnt [The replacement begins]. *Die Zeit – The time*. Nr. 25, aktualisiert 13.06.2020

21.Freedman L. *Ukraine and the Art of Strategy*. Oxford, 2019.

22.Hoffman F. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, 2007. *Arlington, Studies*. 72 pages. URL:https://www.potomacinstitu-te.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf

23.Pnytskyi V., Telvak V. Ukraine Under the Conditions of the Second Year of Existential War in Analysts' Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*. 2024. Vyp. 31. Pp. 218–237. DOI: 10.24919/2519-058X.31.306344

24.Krause J. *Die deutsche Außenpolitik nach 2014: Sicherheit, Russland und die Ukraine*. Hamburg, 2019.

25.Misik R. *Die Zeit und die Öffentlichkeit: Journalismus als Ort der Selbstreflexion*. Wien, 2015.

26.Telvak V., Ilnytskyi V. A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*. 2023. Vyp. 27. Pp. 249–258. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281552

27.Umland A. *Russia's Hybrid War and Its Implications for Europe*. Stuttgart, 2017.

Юрій ПАЩУК
(Львів, Україна)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВИВЧЕННЯ
ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ
(2022–2026)**

Історія міждержавних конфліктів засвідчує, що під час війни організаційне навчання (діяльність із вивчення та впровадження досвіду – ВВД) у збройних силах має бути результативним і швидким, забезпечуючи здатність військ своєчасно адаптуватися й упроваджувати інновації, випереджаючи противника [1]. Діяльність із ВВД ґрунтується на культурі засвоєння досвіду, лідерстві командирів, спирається на чотири «колони» (організаційну структуру, процеси, засоби та підготовку персоналу) та фокусується на системному поширенні впроваджених уроків і передового досвіду [2].

У 2019 р. в Збройних Силах України (ЗСУ) розпочато формування Системи ВВД на основі стандартів і передових практик НАТО. Пріоритетами модернізації стали створення трирівневої організаційної структури, імплементація формального процесу ВВД НАТО, проведення спеціалізованих курсів ВВД і запуск Порталу ВВД. Вертикаль управління ВВД сформовано своєчасно, проте інші заходи реалізовано з затримками, а Портал досі не функціонує в повному обсязі [3].

Після 24 лютого 2022 р. планову модернізацію Системи ВВД призупинено й її зміни спочатку відбувалися як адаптація до повномасштабної війни високої інтенсивності [1]. Передусім через різке зростання обсягу спостережень, що перевищило спроможності з їх аналізу, в березні 2022 р. посилено організаційну структуру ВВД на стратегічному рівні шляхом створення тимчасового центру ВВД для підтримки відділу ВВД Генерального штабу ЗСУ. На початку 2023 р. уніфіковано штатні органи ВВД на тактичному й оперативному рівнях. Запроваджено обов'язкове призначення позаштатних офіцерів у військових частинах і органах управління [4]. У квітні 2024 р. визначено військово-облікові спеціальності фахівців ВВД [5].

Восени 2025 р., після переходу на корпусну систему управління, сформовано цілісну організаційну структуру ВВД від стратегічного до тактичного рівня. Відділ ВВД Генерального штабу ЗСУ визначено центральним координуючим органом. На оперативному рівні функціонували управління ВВД у Командуванні Сухопутних військ (27 офіцерів з березня 2025 р.), відділення ВВД в оперативних командуваннях (3–4 офіцери) та групи ВВД у штабах армійських корпусів (2–3 офіцери). На тактичному рівні у кожній бригаді (полку) передбачено штатну посаду офіцера ВВД. Підрозділи ВВД також створено у наукових центрах (6 офіцерів), навчальних центрах (5) і навчальних частинах (3) [5].

Розширено функції та повноваження робочих груп ВВД. Окрім збору спостережень, вони здійснювали контроль імплементації уроків і перевірку організації процесу ВВД у військових частинах і формуваннях [1]. З травня 2024 р. у районах бойових дій застосовували воєнно-наукові групи для вивчення ключових проблемних питань, а також робочі команди з аналізу досвіду експлуатації іноземних зразків озброєння та техніки. Водночас в організаційній структурі ВВД зберігався кадровий дефіцит, плинність персоналу та часте залучення її фахівців до невластивих завдань [5].

Для удосконалення процесу ВВД у 2022–2025 рр. оновлено нормативну базу, що зокрема стосувалося процедур аналізу проведених дій (АПД), таблиця донесень із ВВД. Вперше формально визначено порядок діяльності робочих груп ВВД і формалізовано методіку бойового інтерв'ювання. Проте залишалася «прогалина» між ідентифікацією уроків і їх реалізацією та нерівномірність у виконанні коригувальних заходів залежно від військових організацій. Процес ВВД продовжував базуватися на стандартах НАТО 2018 р. без повної адаптації до оновленої моделі 2022 р. [5].

Після повномасштабного російського вторгнення до України поряд із традиційними засобами організаційного навчання активніше застосовувалися цифрові рішення. Запроваджено обмін уроками через месенджери, розбори виконання завдань на основі відеоматеріалів з поля бою, а також розповсюдження навчальних фільмів (відеоуроків) за результатами вивчення бойового досвіду. Розширено використання системи ситуаційної обізнаності «Дельта» для подання спостережень і поширення уроків. Розпочато випробування Порталу ВВД ЗСУ із орієнтацією на сумісність із відповідними ресурсами НАТО [5].

Підготовка персоналу ВВД зазнала суттєвих змін. Влітку 2023 р. через неможливість стаціонарного навчання застосовувалися мобільні тренувальні групи ВВД [4]. На початку 2024 р. запроваджено гібридні формати, що включали стаціонарні, мобільні та дистанційні курси. Із 2025 р. функціонувала трирівнева система підготовки офіцерів ВВД (тактичний, оперативний, стратегічний рівні). Станом на середину 2025 р. підготовлено близько половини (45 %) штатних фахівців із організаційного навчання, що сповільнювалося великою плінністю кадрів. Одночасно зросла поінформованість особового складу про організаційне навчання (з 18,9 % у 2020 р. до 80 % у 2025 р.), однак вона залишалася нерівномірною [5].

Завдяки нормативно визначеним строкам опрацювання інформації та розширеному використанню інформаційно-комунікаційних систем тривалість циклу ВВД скорочено з приблизно двох місяців до одного [1]. Провідного значення набули інтерактивні форми навчання: АПД, наради та брифінги. Водночас фіксувалися випадки несвочасного або вибіркового доведення уроків, а також обмежена міжвидова інтеграція знань. Домінуючим каналом поширення досвіду залишалось неформальне особисте спілкування [5].

У 2022–2026 рр. залученість командирів до процесу ВВД була нерівномірною та залежала від військової організації і рівня управління. Організаційна культура ЗСУ продовжувала зберігати риси радянської управлінської спадщини та характеризувалася повільною трансформацією. Бюрократична інерція, опір інноваціям і низька ініціативність стримували розвиток Системи ВВД. Частина командирів уникала відкритого зворотного зв'язку, не сприймала обґрунтовану критику й обмежувала поширення негативного досвіду підлеглих підрозділів, що зумовлювалося побоюванням санкцій і репутаційних втрат.

Загалом у 2022–2026 рр. Система ВВД еволюціонувала від фрагментованої моделі до цілісної інтеграції формальних механізмів набуття та засвоєння досвіду. Сформовано розгалужену організаційну структуру та переважно завершено перехід до стандартизованого процесу ВВД. Посилено підготовку персоналу, модернізовано засоби ВВД і підвищено оперативність циклу продукування уроків.

Удосконалення організаційного навчання в ЗСУ впродовж повномасштабної російської збройної агресії призвело до зростання

їх потенційної абсорбційної спроможності до помірно високого рівня, а реалізованої – до середнього [5]. Подальший розвиток Системи ВВД потребує зміцнення культури засвоєння досвіду та посилення ролі командирів у впровадженні змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pashchuk, Y. Accelerating the learning within the Ukrainian Armed Forces (2014–2024): Adapting in War. *Academia Polonica*. Vol. 67 (6), 2024, pp. 239–249. <https://doi.org/10.23856/6730>

2. The NATO Lessons Learned Handbook. NATO Joint Analysis and Lessons Learned Centre. Fourth Edition, June 2022. 59 p.

3. Dyson, T. & Pashchuk, Y. Organisational learning during the Donbas War: the development of Ukrainian Armed Forces lessons-learned processes. *Defence Studies*. Vol. 22 (2), 2022, pp. 141–167. <https://doi.org/10.1080/14702436.2022.2037427>

4. Пашук, Ю. М., Пашковський, В. В. Становлення Системи вивчення і впровадження досвіду Збройних Сил України та її трансформація в умовах повномасштабної російсько-української війни (24.02.2022–2023). *Воєнно-історичний вісник*. Випуск 3(49), м. Київ, НУОУ, 2023. С. 26–35. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2023-49-3-26-35>.

5. Науково-дослідна робота, шифр «СИСТЕМА-ВВД». Звіт заключний. Державна реєстрація № 0125U000117d. Львів: НАСВ, 19 лютого 2026 р. 215 с.

**ІДЕЇ НАЦІОНАЛІЗМУ У ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ
ПАРТІЙ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Націоналізм – ідеологічна основа багатьох політичних партій Центрально-Східної Європи. Достатньо сильні позиції праворадикальні партії мають у Польщі, де націоналістичний рух не є однорідним і включає два напрямки. Перший на політичній арені представлений партією «Право й справедливість», очолюваної экс-прем'єр-міністром Польщі Я. Качиньським. Цей вид польського націоналізму виник на основі трансформації напівклерикального націоналізму Л. Валенси, що грав у 90-і рр. ХХ в. роль однієї із ключових сил антикомуністичного руху. Партія активно відстоює такі принципи, як захист держави й традиційних цінностей від культурної загрози, побудова Четвертої Речі Посполитій і проведення твердого курсу в зовнішній політиці; характерною рисою дискурсу партії є також антиросійська риторика. Необхідно відзначити, що використання фактору зовнішньої загрози у ідеології «Права й справедливості» може впливати на польську національну ідентичність, виступаючи в якості ресурсу для її мобілізації.

Другий напрямок сучасного польського націоналізму представляє партія «Ліга польських родин». Як і попередня партія, вона бачить захист національної ідентичності в підтримці традиційних цінностей і проведенні політики, спрямованої на збереження національної культури. Відмінності полягають у поглядах партій на деякі аспекти зовнішньої політики. «Ліга польських родин» найбільшу небезпеку для суверенітету держави бачить у західному сусідові – Німеччині, що, на її думку, визначене й географічно, і історично. Способом протистояння цій потенційній німецькій загрозі може бути союз із Росією [6, 50]. Багато у чому це пояснюється тим, що ідейні джерела «Ліги польських родин» ідуть своїм коріннями у світогляд і погляди видного польського політика міжвоєнного періоду, лідера партії «Національна демократія» Р. Дмовського, який бачив небезпеку в гітлерівському режимі й виступав за співробітництво з Росією [6, 55].

У Румунії найбільш впливовою націоналістичною силою є партія «Велика Румунія». Центральне місце в її політичному дискурсі займає політика ірредентизму, що виражається у регулярних закликах про необхідність приєднання до Румунії політико-дипломатичним шляхом колишньої Бессарабії (Республіка Молдова й Одеська область України), а також Північної Буковини (6 районів Чернівецької області України [6, 86], де молдавський і румунський етноси в сукупності становлять близько 20% від загального числа населення.

Ще 17 квітня 2008 р. президент Румунії Т. Бесеску заявив, що «Україна повинна повернути Молдавії Південну Бессарабію й Північну Буковину, якщо прагне забрати собі Наддністрянщину». На його думку, у Києву «є претензії із приводу повернення Наддністрянщини Україні», але при цьому там «забувають про повернення Кишиневу Південної Бессарабії й Північної Буковини – територій, які колишня Українська РСР одержала після Другої світової війни». У листопаді 2007 р. Т. Бесеску під час зустрічі зі студентами університету «Нижній Дунай» у місті Галац заявив, що «... румуни з обох берегів Пруту (тобто власне румуни й молдавани) не будуть довгий час розділені і об'єднуються в рамках ЄС». «Після того, як Молдавія ввійде в ЄС, залишиться тільки намальований кордон, а Ріббентроп і Молотов встануть із могил від обурення, що наміченого ними кордону вже не існує», – зазначив президент Румунії [5].

Розглядаючи особливості сучасних націоналістичних політичних сил у Словаччині, слід зазначити, що найбільш впливовою на даному ідеологічному напрямку є «Словацька національна партія» (СНП). Вона виникла у період «оксамитової революції» у Чехословаччині й спочатку виступала за створення суверенної словацької національної держави. Партія позиціонує себе як найстаршу політичну силу в країні, будучи спадкоємицею «Словацької національної партії», що існувала у період 1871–1938 рр. та відстоювала ідеї суверенітету Словаччини й збереження національної ідентичності у різні історичні періоди: починаючи від ідеї практичного втілення, тобто державотворення словаків, утворення першої Чехословацької Республіки у 1918 р., під час боротьби за автономію Словаччини в 1932–1938 рр., коли Словаччина фактично була підконтрольна гітлерівській Німеччині [6, 98].

У цей час партія акцентує увагу на методах боротьби із загрозами втрати словацької національної ідентичності, в основі яких лежать процеси глобалізації. Для протидії цінностям глобалізації партія пропонує підвищувати культурний і освітній рівень народу, віддаючи вирішальну роль в організації цієї політики державі і його інститутам. Однак на відміну від багатьох націоналістичних партій Європи СНП не виступає проти такої структури, як Європейський Союз, підтримуючи політику подальшого розширення цієї організації на схід, але при збереженні суверенітету національних держав у ній. У своїх ідейних установках партія виступає за ліквідацію регіональної роздробленості, що послабляє державу й заважає словацькому народу, і бачить розв'язання цієї проблеми в об'єднанні внутрішніх і зовнішніх ресурсів ЄС, яке може додати новий характер економічному, соціальному й культурному розвитку [6, 143].

СНП, як і партія «Велика Румунія», у своєму політичному дискурсі використовує ресурс для мобілізації національної ідентичності у вигляді антиугорської риторики, нерідко критикує уряд за зайво, на її думку, мадярофільську політику: «СНП звертає увагу на те, що за посередництвом своєї партії й заступника голови уряду із прав людини й національним меншинам П. Чакі представники Партії угорської коаліції, етнічні мадяри, зайняли всі місця у відділі національних культур Міністерства культури Республіки Словаччина й у відділі національних шкіл міністерства освіти. Таким чином, у Словаччині протягом восьми років здійснювалася політика дискримінації потреб інших національних меншин, що проживають на її території» [8].

Досить цікава специфіка націоналізму в сучасній Болгарії. Ключове місце в політичному спектрі болгарського націоналізму займає партія «Атака». Ця політична сила з'явилася у 2005 р., однак відразу одержала широку підтримку болгарських громадян. Причини швидкого росту популярності «Атаки» полягають у невдоволенні багатьох громадян правлячою коаліцією, частиною якої є партія болгарських турків «Рух за права й свободи» (РПС). Багато болгар незадоволені тим, що РПС сприяв виведенню деяких районів країни зі сфери публічної демократії, громадянського контролю, одержуючи тим самим етно-корпоративний політичний контроль над більшими секторами болгарської території [1, 5].

Слід зазначити, що справді у цих тенденціях є певна загроза. Даний «тренд» може сприяти активному процесу трансформації етнічної ідентичності болгарських турків в ідентичність національну. Імовірність успішного здійснення подібної трансформації буде високою у тому випадку, якщо контроль РПС за деякими районами Болгарії стане ще більш значним. Свідченням росту впливу даної партії є акції, учасники якої вимагають створення автономії турецької меншості, а також визнання турецької мови в якості другої офіційної [2, 26–27].

Необхідно підкреслити, що досить активна підтримка виборцями партії «Атака» (вона регулярно проходить у парламент) викликана протестними настроями жителів Болгарії й значним антирейтингом правлячої коаліції [3, 27]. Джерело антирейтингу полягає у побоюваннях багатьох болгар щодо наростаючого впливу в країні партії РПС, який містить загрозу для болгарської національної ідентичності. У свою чергу партія «Атака» регулярно піднімає дані проблеми, і в очах багатьох виборців виступає свого роду захисницею болгарської національної ідентичності, при цьому дуже вміло використовуючи антитурецьку риторику, що також має велике значення для болгарських громадян.

Розглядаючи націоналізм у політичних ідеологіях партій Східної Європи, вважаємо за доцільне зосередитися на досвіді Угорщини, де націоналістичні ідеї отримали неабияке поширення у системі державної влади (ідея національної держави В.Орбана). Кризу ліберальної демократії в Угорщині нинішній лідер цієї країни В. Орбан навіть не намагається приховати. Навпаки, він відкрито заявляє про неї й наполягає на тому, що вона не суто угорське явище, а глобальний тренд. У своїй резонансній промові, виголошеній у липні 2014 року в румунському містечку Беїле-Тушнад, угорський прем'єр розкритикував західний лібералізм як такий, що породжує корупцію, насильство, безробіття, кризу моральності, а відтак більше не є оптимальною моделлю організації держави.

В. Орбан зауважив, що країни, які розвиватимуться за принципами ліберальної демократії, програють у глобальній конкуренції. У тій промові Віктор Орбан навів приклад Сінгапуру, Китаю, Індії, Туреччини й навіть Росії як незахідних, неліберальних, неліберально-демократичних й навіть недемократичних держав, які забезпечують своїм націям успіх. І в цьому контексті заува-

жив, що Угорщина має власну відповідь у цій дискусії: це модель неліберальної національної держави, заснованій на праці (workbased state/workfare state).

Немає жодних сумнівів, що саме ідея національної держави є базовою для нової моделі Угорщини Віктора Орбана, дослівно названої ним «the work- based state» (a munkaalapu állam). Ключовий фактор модифікації ідеї – це врахування сучасної глобальної ситуації, тобто насамперед НАТО, ЄС з одного боку, та криза лібералізму, глобальна конкуренція, міграція – з іншого. Про це йдеться майже в кожній промові В. Орбана. Є ще одна важлива деталь: розмірковуючи про нову модель Угорщини, Віктор Орбан наголосив, що вона має бути обов'язково неліберальною, що не є синонімом «недемократичної».

«Сьогодні ми змушені констатувати, що демократія не обов'язково має бути ліберальною. Навіть якщо держава не є ліберальною, вона все ж може бути демократичною», – виголосив тоді В. Орбан, згадавши принагідно 2010 рік, коли цю концепцію нової Угорщини було вперше публічно презентовано і ліберальний світ назвав її «богохульством» [7].

Саме у 2010 році, відразу після тріумфу на парламентських виборах, коли «Фідес» уперше здобув конституційну більшість у парламенті (263 місць із 386), правляча партія відразу ж узялася змінювати Основний закон. Нова редакція вступила у силу з 1 січня 2012 року [7]. Вона зберігала парламентську республіку в Угорщині, але містила цілу низку «неоднозначних» змін, як-то відповідальність за кожного угорця, апеляцію до доби короля Святого Іштвана, який заснував угорську державу 1000 років тому, та необхідність духовного відродження, поруч зі свободою віросповідання, визнання вирішальної ролі християнства в угорському націєтворенні, фактичну заборону абортів та одностатевих шлюбів і чимало іншого. Водночас у новій Конституції містяться посилення на кілька десятків законів, у тому числі на ще не ухвалені, які мають додатково унормувати суспільне життя. Одним з перших і чи не найбільш резонансним тоді став закон про ЗМІ, ухвалений у грудні 2010 року. Він передбачав постійний моніторинг угорських медіа спеціальною наглядовою радою з правом рецензувати контент і штрафувати видання.

Таким чином, можна сказати, що сучасна Угорщина, за версією В. Орбана, – це консервативна неліберальна національна держава

з сильною державною вертикаллю влади, з відчутною присутністю держави як у громадському секторі, так і в економіці, можливо, навіть на рівні державних монополій у ключових галузях, а також великою увагою до історії, культури й мови, патріотичного виховання, сімейних цінностей та духовного відродження нації, яку принизили, забравши 1920 року 2/3 території у Трианоні (а відтак виникає необхідність вшанування тієї трагедії на державному рівні). Звідси і слова угорських топ-політиків про «духовне відродження Угорщини», всієї угорської нації, без прив'язки до території, що власне і закріплено в новій редакції конституції.

Сучасна Угорщина В. Орбана не тільки відповідальна за кожного угорця, включно із закордонними, а й прагне, аби вони знову об'єдналися, хай не територіально, як це було до Трианонської трагедії, але емоційно, політично, культурно. Це дозволить не тільки зберегти власну ідентичність, а й бути конкурентними та успішними в сучасному світі як єдина спільнота. Усе це виглядає вкрай неоднозначно, особливо з огляду на базові Копенгагенські критерії заснування ЄС та питання суверенітету країн, де угорські нацменшини мешкають на своїх історичних землях (є автохтонами) – в Румунії, Словаччині, Австрії, Сербії та Україні. Команда Віктора Орбана активно просуває цю ідею через державну політику підтримки закордонних угорців. І мова не тільки про ухвалений у 2010 році закон про спрощення процедури отримання угорського громадянства, а насамперед про окрему концепцію, яка ґрунтується на трьох фундаментах.

Перший фундамент – державна підтримка розвитку національної культури й освіти закордонних угорців, функціонування угорськомовних шкіл, класів, факультетів та університетів, як-то Інститут імені Ференца Ракоці II в українському Береговому, культурних товариств і громадських організацій. Звідси й дуже гострий конфлікт між Києвом та Будапештом довкола українського закону про освіту, а точніше статті 7, у якій ідеться передусім про мовні права. Конфлікт дійшов до погроз Будапешта блокувати будь-які євроінтеграційні прагнення України та перегляду Угоди про асоціацію Україна-ЄС [4].

Другий фундамент – це право на подвійне громадянство, яке впливає із запровадження у травні 2010 року спрощеної процедури отримання угорського паспорта для етнічних угорців. Мов-

ляв, усі угорці – і ті, що мешкають у межах сучасної Угорщини, і ті, котрі перебувають за її межами і коли-небудь жили на своїй історичній землі, – є рівноправними громадянами національної держави Угорщина або можуть такими стати.

Третій фундамент – захист інтересів закордонних угорців через їхніх представників в органах влади країн, де вони мешкають. Із цим пов'язана активізація роботи громадсько-політичних організацій закордонних угорців, які на період виборів виконують роль політичних партій та висувують своїх кандидатів у депутати різних рівнів. В Україні це КМКС («Товариство угорської культури») та УМДС («Демократична спілка угорців»), у Сербії – «Союз угорців Воєводини», в Румунії – Демократичний союз угорців в Румунії (RMDSZ), у Словаччині – це Most-Híd. Усі ці організації мають своїх представників на різних рівнях представництва, аж до національних парламентів.

«Угорське питання залишається невирішеним з часів Другої світової війни. Ми розглядаємо угорське питання також як частину Європейського питання. Угорці Карпатського басейну мають право на подвійне громадянство, права громади, зокрема автономію. Це позиція, яку ми будемо представляти на міжнародній арені», – заявив у парламенті Віктор Орбан відразу після чергового тріумфу на виборах у 2014 році, зауваживши, що саме подвійного громадянства для угорської громади та права на самоврядування він очікує від України [7].

Попри різку реакцію на подібні заяви як країн-сусідів, так і ЄС, офіційна влада Угорщини не змінює своєї політики й продовжує втілювати свою «концепцію автономізації» закордонних угорців, особливо напередодні чергових парламентських виборів, у яких закордонні угорці, починаючи з 2014 року, також беруть участь.

Міграційна криза в Європі 2015 року та у подальшому, а також інституційна та ціннісна криза всередині Європейського Союзу, включно з Брексіт, тільки актуалізували цю модель сучасної Угорщини, хоча за індексом демократичності Freedom House, впродовж останнього десятиліття вона постійно втрачає позиції. Віктора Орбана цей факт явно не турбує. Він підсилює свою модель новими сенсами, включно з нищівною критикою ідеї «європейського котла» і мультикультуралізму, з одночасним просуванням ідеї регіонального лідерства Угорщини в Карпатському ба-

сейні, підкреслюючи важливість поточного історичного моменту для всіх угорців, які проживають в ньому.

Угорщина є однією з країн ЄС, яка найбільше відчула на собі міграційну кризу внаслідок неконтрольованого потоку біженців. Для угорського суспільства ця криза стала настільки відчутною, що вона затьмарила собою всі інші проблеми, включно з соціально-економічними.

Для уряду В. Орбана міграційна криза стала справжнім викликом, який збігся в часі зі стрімким зростанням рейтингу проросійської та ще більш право-радикальної партії «Йоббік» (угор. Jobbik Magyarorszagert Mozgalom, що перекладається як Рух за кращу Угорщину, лідер Габор Вона, партія заснована в 2003 році) і просіданням рейтингу правлячої команди «Фідес-ХДНП».

До кінця 2010-х років уряд В. Орбана впорався з «міграційним» викликом і перетворив його на козир у внутрішній та зовнішній політиці: жорстка політика угорського уряду щодо мігрантів, що проявляється у спорудженні парканів і спецтаборів на кордонах, організацією протестів проти міграційних квот Брюсселя, ініціюванням референдуму на цю тему тощо, дозволила стабілізувати ситуацію в Угорщині й повернути правлячій коаліції беззаперчне електоральне лідерство.

Однак, на жаль, виглядає так, що головним конкурентом правлячої команди «Фідес-ХДНП» на найближчих виборах є все-таки не соціалісти, а ті ж проросійські праворадикали «Йоббік». І це насправді велика проблема Угорщини, що на тлі постійної популістської радикалізації правлячої команди її найближчим конкурентом є ще більш радикальна політична сила. Більше того, це серйозний показник того, якими сьогодні є Угорщина й угорське суспільство.

В умовах загальноєвропейської економічної кризи щоб мобілізувати електорат і вкотре отримати конституційну більшість, сьогодні прем'єру Угорщини вже точно не достатньо його чудових ораторських здібностей. Обіцянки про світле майбутнє вже не спрацюють. Економічних здобутків нинішнього уряду, які можна було б використати як аргумент для виборців, обмаль.

Залишається тільки перетворити свій електорат – провладний і проурядовий – на протестний. Вказане можливо зробити лише знайшовши або створивши образи нових «ворогів», які загрожують нинішній Угорщині, щоб очолити світоглядну війну проти

них, зачепити угорців за живе та закликати їх до спільного захисту країни. Саме це В. Орбан, схоже, і робить, останні кілька років – системно та з особливим азартом, насамперед через медіапростір (суспільне мовлення М1-М5, Origo, МТІ, Hirado та інші), який його команда продовжує брати під контроль.

Водночас негативне ставлення до керівництва ЄС впливає на мотивацію угорських виборців не гірше, ніж загроза перед справжнім ворогом номер один. Таким ворогом сьогодні «призначено» угорсько-американського мільярдера Джорджа Сороса. Все почалося наприкінці березня 2017 року з кампанії проти Центрально-Європейського університету (ЦЄУ), який звинуватили у не виправданому отриманні переваг порівняно з іншими вишами Угорщини. Блискавично було ухвалено зміни до закону про вищу освіту, згідно з якими іноземні університети повинні мати відділення в країні, де зареєстровані. Тобто оскільки ЦЄУ зареєстрований в Нью-Йорку, то повинен мати відділення й там. Попри протести на вулицях і нищівну критику з усіх сторін – ЄС, США, угорської опозиції, громадськості, ці зміни оперативно підписав президент Янош Адер. Тоді здавалося, що уряд В. Орбана перегнув палку, адже боротьба за право Центрально-Європейського університету залишитися в Будапешті має всі шанси перетворитися не на сутичку Віктора Орбана із Соросом чи з ЄС, а на «епічну боротьбу свободолобного міста з деспотією і, без перебільшення, на зіткнення минулого із майбутнім» [7]. Ця світоглядна боротьба могла би закінчитися не на користь правлячого режиму в Угорщині. Відтак, доволі оперативно конфлікт було переорієнтовано персонально на Джорджа Сороса, вмонтувавши його в дуже зручну для В. Орбана міграційну тему та протистояння проти брюссельських євробюрократів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Георгиев К. Българските турци са под тотален контрол. *Демокрация*. 2006. №11.
2. Инджов И. «Атака» разчиства пътя за Бойко Борисов. *Лидер*. 2006. № 9.
3. Инджов И. Интервю на Живко Георгиев: През 2005 г. българите показаха жълт картон на партияте. *Лидер*. 2005. № 36.

4. Конституційні зміни в Угорщині 2012 року: основні новації та їх вплив на суспільно-політичний розвиток держави. Віче. 2010. № 4. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3526>
5. Кровь на Днестре. Румыния может начать войну с Украиной. Русичи: социально-правовой портал. 06.02.2014. URL: http://www.rusichi-center.ru/e/31765_12-krov-na-dnestre-rumyniya-mozhet-nachat-voynu
6. Национализм и популизм в Восточной Европе: сб. науч. тр. Киев, 2007.
7. Тужанський Д. Популістський «рух вправо» та криза ліберальної демократії в Угорщині. Агора. 2017. URL: https://political-studies.com/wp-content/uploads/2017/11/Agora_19_20.pdf
8. Election program of the Slovak national party // Slovak national party: official web-site. 2006. URL: http://www.sns.sk/engine/assets/uploads/2010/03/sns_program_english.pdf

КУЛЬТУРНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «МУР»

Сучасне українське мистецтво як форма культури і суспільної свідомості в умовах російсько-української війни є чутливим до загрозливих викликів сьогодення, потужно утверджує національні наративи, наповнює соціокультурний простір актуальними змістовими концептами.

Резонансним мистецьким проектом сьогодення є засноване 2022 року, після повномасштабного вторгнення російської армії на терени України, Творче об'єднання «МУР», яке мало на меті актуалізувати маловідомі сторінки української культури, щоб створити культурний мур між українським та російським контентом. Засновниками творчого об'єднання є Олександр Хоменко, Віктор Ткаченко та Микола Шмундир. Олександр Хоменко пережив 47 днів в окупації в селі Ясногородка Київської області, ховаючись у підвалах, без зв'язку, електрики тощо і саме тоді, як він стверджує, з'явилося усвідомлення, що російські танки і російська культура пов'язані.

Цей проект був створений як освітній контент, щоб розповідати про українську літературу і цим зацікавити молодь. Назва проекту співзвучна з назвою організації українських письменників, які проживали в німецькій еміграції, в таборах для переміщених осіб, та об'єдналися в угруповання «Мистецький український рух» (МУР) (1945–1948) з метою слугувати українському народові своєю творчістю. Організація налічувала шістдесят одну особу, серед них зокрема – Василь Барка, Євген Маланюк, Іван Багряний, Ігор Костецький, Віктор Петров, Михайло Орест, Тодось Осьмачка, Юрій Шерех та інші. Головою організації був Улас Самчук. Також у вірші Василя Стуса «Ти що казав?» є фраза «Я – ворог твій – тобі мурую мур Імперії». Уже в червні 2022 року «МУР» видав перший музичний альбом «МУР vol. 1», який включав вісім композицій на вірші українських письменників Івана Франка, Василя Симоненка, Василя Стуса, Павла Тичини, Юрка Іздрика та інших українських поетів [1].

Творче об'єднання «МУР» реалізовує прагнення популяризувати класичну українську літературу, робити її зрозумілою та актуальною, виховувати інтерес до неї у суспільства, особливо у молоді. Автори проекту створюють свої художні твори на основі реальних подій, поєднуючи текст, музику, мюзикл, відеоконтент тощо. Їхні відеороботи про українських класиків минулого мають багатотисячні перегляди у соцмережах. За майже чотири роки існування вони створили такі проекти, як «МУР vol. 1», «Захальна книжечка», «Ти [Романтика]», «Рах Romana», «Рєбєлія (1991)». Велику популярність здобув проєкт «Ти [Романтика]», що вийшов 2024 року, назва якого є алюзією на найменування новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)». «Головний висновок, який ми хочемо, щоб зробив наш слухач – це те, що історія, на жаль, циклічна. І той, хто не вивчить її уроки – буде змушений відправитись на «перездачу» [2], – наголошують автори твору.

Твір «Ти [Романтика]» присвячений митцям Розстріляного відродження і реалізований у формі альбому-мюзиклу та у вигляді театральної вистави, з якою колектив гастролював містами України і здобув велику популярність. У цьому турі також було зібрано понад 3 млн гривень на дрони. На думку Олександра Хоменка, розповідати про класичну українську літературу потрібно з допомогою сучасної ритмічної музики (хіп-хоп, реп), яка дає змогу передавати максимально багато сенсів і метафор [1]. На основі альбому також було створено рок-оперу та фільм. Проєкт репрезентує історії репресованих українських поетів 1920–1930-х років та відтворює події у харківському будинку «Слово», де проживали визначні митці, більшість з яких були згодом знищені радянською владою.

Отже, культурницька діяльність Творчого об'єднання «МУР» виявляється у створенні знакових мистецьких творів, які сприяють утвердженню відчуття і розуміння національної ідентичності, переосмисленню історії України та національної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кацабій Марія. Ти [Романтика]. Гурт МУР випустив альбом-мюзикл про поетів Розстріляного Відродження. *Українська правда*, 29 лютого 2024 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/ukrajinskiy-gurt-vipustiv-albom-pro-rozstrilyane-vidrodzhennya-sluhati-onlayn-300277/>

2. МУР – Ти [Романтика] | Full Album URL: <https://www.youtube.com/watch?v=АНхhKPp6xAk>

Іван СВЯСТИН
(Дрогобич, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася у 2022 р., зумовила хвилю вимушеної міграції з України до країн Європейського Союзу, серед яких Польща посіла провідне місце. Масовий характер міграції актуалізував проблему соціально-економічної адаптації українців за кордоном, важливою складовою якої стало залучення до підприємницької діяльності.

Приватне підприємництво українських мігрантів виконує низку функцій: забезпечує фінансову самостійність, сприяє інтеграції в економічне середовище приймаючої держави та зменшує навантаження на систему соціальної підтримки.

Підприємницька діяльність українських мігрантів у Польщі зосереджена переважно в секторі малого та мікробізнесу. Найбільш поширеними є сфери послуг, торгівлі, громадського харчування, ІТ та креативних індустрій [5].

Важливим індикатором економічної адаптації українських мігрантів у Польщі є динаміка реєстрації індивідуальної підприємницької діяльності та мікропідприємств. Так, у 2022 р., було зареєстровано близько 20 тис. нових суб'єктів підприємницької діяльності, в 2023 р. кількість реєстрацій зросла до приблизно 33 тис., що свідчить про поступовий перехід від моделі тимчасового притулку до активної економічної інтеграції. Найвищі показники зафіксовано у 2024 р., коли кількість зареєстрованих підприємницьких суб'єктів громадянами України сягнула близько 45 тис. [1]. Це зростання засвідчує формування більш стабільних підприємницьких стратегій, орієнтованих не лише на забезпечення власної зайнятості, а й на довгострокову присутність у польському економічному просторі.

Галузева структура підприємницької діяльності українських мігрантів у Польщі відображає як соціально-демографічні особли-

вості сучасної хвилі міграції, так і адаптаційні стратегії, сформовані в умовах російсько-української війни. Аналіз статистичних даних свідчить про переважання тих видів економічної діяльності, що не потребують значного стартового капіталу, складної інфраструктури або довготривалих інвестиційних зобов'язань [8].

Найбільшу частку в структурі підприємництва становить сфера послуг, на яку припадає 38 % усіх зареєстрованих бізнесів українських мігрантів. До цієї категорії належать побутові, освітні, консультаційні, перекладацькі, логістичні та креативні послуги. Домінування цього сектору пояснюється можливістю швидкого запуску бізнесу, гнучкістю форм зайнятості та використанням індивідуального професійного капіталу без значних фінансових витрат. Крім того, сфера послуг дозволяє підприємцям оперативно реагувати на потреби як української діаспори, так і польського населення [3].

Другу позицію посідає торгівля (21 %), що охоплює роздрібну реалізацію продовольчих і непродовольчих товарів, зокрема продукції українського походження. Торговельна діяльність часто орієнтована на етнічні ніші та ґрунтується на попиті з боку мігрантських спільнот, що знижує підприємницькі ризики на початковому етапі [3]. Водночас поступове розширення клієнтської бази свідчить про інтеграцію таких бізнесів у ширший польський ринок.

Суттєву частку в структурі мігрантського підприємництва займає сфера громадського харчування (17 %). Українські кафе, пекарні та заклади швидкого харчування поєднують економічну діяльність із культурною репрезентацією, виконуючи функції своєрідних соціокультурних просторів. Їх поширення у великих міських агломераціях Польщі засвідчує наявність стабільного попиту та інтеграційний потенціал цього сегмента. Показовими є приклади українських кав'ярень у Варшаві та Кракові, що поєднують комерційну діяльність із культурною дипломатією, а також ІТ-стартапів, створених українськими спеціалістами, які працюють на міжнародний ринок [3].

ІТ та цифрові послуги становлять 14 % підприємницької активності українських мігрантів. Попри меншу частку порівняно з традиційними секторами, саме цей напрям демонструє високий рівень доданої вартості та орієнтацію на міжнародні ринки. Значна части-

на таких підприємств функціонує в транснаціональному форматі, що зменшує залежність від локальних економічних умов [3].

До категорії «інші» (10 %) належать виробничі, ремісничі та соціальні підприємства, а також бізнеси змішаного типу. Їхня присутність свідчить про поступову диверсифікацію мігрантського підприємництва та перехід від суто адаптаційних моделей до більш стійких форм економічної діяльності [3].

Окрему групу становлять соціальні підприємства, орієнтовані на працевлаштування українок з дітьми або осіб з обмеженими можливостями, що посилює соціальний вимір мігрантського бізнесу.

Українське підприємництво сприяє поживленню локальних економік, створенню робочих місць та розширенню податкової бази. Водночас воно відіграє роль «м'якого інтеграційного механізму», знижуючи соціальну напругу та формуючи позитивний образ мігрантів.

На відміну від найманої праці, підприємництво стимулює активну взаємодію з місцевими громадами, органами влади та клієнтами, що сприяє глибшій соціальній інтеграції українців.

Підприємницька активність українських мігрантів у Польщі в умовах війни є багатовимірним соціально-економічним явищем, що поєднує адаптаційні, інтеграційні та інноваційні функції. Її розвиток має стратегічне значення як для приймаючої держави, так і для післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дані Воєводського управління праці в Жешуві. (2022) URL: <https://www.polrab.pl/powiedzy-pracowcy-z-ukrainy/>
2. Державна міграційна служба України: статистичні дані (2022) [Електронний ресурс]. URL: <https://dmsu.gov.ua/diynalist/statistichni-dani.html>.
3. Економічна правда (2023) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
4. Литвинчук, О., Юрківський, О. (2023). Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*. № 2 (104). С. 71 – 78
5. Мельник, Г. (2022). Трудова міграція українців до Республіки Польща 2014–2022 рр. *Європейські історичні студії*. (23). С. 44-56. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47396>

6. Працівники з України знаходять роботу на Підкарпатті. (2024). Nowiny 24. URL:<https://nowiny24.pl> ›

7. Супруновський, А. (2022). Вимушена міграція українських громадян в умовах російського вторгнення в Україну. Юридичний науковий електронний журнал. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022-/115.pdf

8. Українські біженці війни за кордоном. *Національний інститут стратегічних досліджень: вебсайт*. (2023) URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom>.

Юлія СИТНИК
(Умань, Україна)

**ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ
ДОНЕЧЧИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ**

Історично сформовані просторові та регіональні особливості українського «простору ідентичності» стали причиною глибокої деформації національної самосвідомості населення Донеччини. Як зазначає Я. В. Верменич, український соціокультурний простір виступає фундаментальним маркером ідентичності та рушієм консолідаційних символів, що забезпечують історичний поступ [1, 12–15; 45–50]. У Донецькому регіоні геоісторичні та геокультурні чинники, поєднані з радянською регіоналізацією, призвели до фрагментації національного хронотопу, гібридних форм самоідентифікації та ослаблення зв'язку з загальноукраїнським національним проектом. Цей процес поглиблено проаналізовано нами в попередніх дослідженнях: еволюція національно-мовної ідентичності українців Донеччини (1923–2014 рр.) демонструє, як тривала політика асиміляції та мовної русифікації спричинила лінгвістичну поляризацію та відкладену українську ідентичність, що зробило регіон особливо вразливим до зовнішньої гібридної агресії [2, 78–85]. Отже, просторові деформації стали причиною, а не наслідком сучасних ідентифікаційних криз.

Повномасштабне вторгнення Росії 2022 року, продовжуючи гібридну війну з 2014 р., парадоксально виступило каталізатором якісної трансформації української ідентичності. Г. Богданович доводить, що агресія перетворила розмиту чи відкладену ідентичність на «досягнуту», засновану на усвідомленні єдиної нації, незалежності та демократичних цінностей [3, 50]. С. Яремчук, В. Дияк, К. Тушко характеризують конфлікт як «війну ідентичностей», де культурна ідентичність є основою всіх інших типів, а Росія цілеспрямовано намагається знищити українську культурну основу [4, 3–7]. На Донеччині війна прискорила консолідацію, але водночас виявила ризики внутрішньої фрагментації (мовні,

релігійні розколи) та проблеми реінтеграції переміщених осіб. Отже, воєнні виклики, зумовлені попередніми деформаціями, створили умови для переходу від кризи до потенціалу національного відродження.

Освіта в цьому контексті стає стратегічним інструментом подолання деформацій і забезпечення післявоєнної реінтеграції, оскільки безпосередньо реалізує державну політику утвердження ідентичності. Регіональна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності у Донецькій області на період до 2028 року (затверджена розпорядженням голови Донецької ОВА № 910/5-25 наприкінці 2025 р.) є найконкретнішим механізмом такого впливу. Причиною розроблення Програми стали наслідки війни та окупації: руйнування інфраструктури, вимушена міграція, інформаційна агресія та низький рівень медіаграмотності, що призвели до формування ідентичності під впливом агресора. Мета та завдання Програми (національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання, громадянська освіта, підвищення кваліфікації фахівців) спрямовані на подолання цих деформацій через системну освітню роботу [5, 3–10].

Ключові освітні компоненти включають: формування активної громадянської позиції та критичного мислення; підвищення рівня громадянської освіти та медіаграмотності; утвердження поваги до державної мови як основи ідентичності; військово-патріотичне виховання допризовної молоді (фізична підготовка, тактична медицина, мінна безпека); збереження історичної пам'яті та вшанування захисників; перепідготовку педагогічних кадрів для реінтеграції тимчасово окупованих територій. Реалізація відбувається через платформу «Центр єдності та національного спротиву» на базі Донецького обласного молодіжного центру, зокрема шляхом проведення шести регіональних навчальних таборів у 2026 р. та локальних програм на рівні громад. Очікувані результати – зростання частки населення, що пишається українським походженням, збільшення щоденного спілкування українською мовою, підвищення медіакультури та кількості залучених до формальної й неформальної освіти фахівців – безпосередньо пов'язані з подоланням регіональних вразливостей і забезпеченням стійкої реінтеграції [5, 11–37].

Своєрідним доповненням до Програми можна вважати інноваційні практики, висвітлені у збірнику наукових праць «Утвер-

дження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики» (за ред. К. О. Журби, Л. В. Канишевської, 2025). Автори підкреслюють роль інтеграції воєнного досвіду в навчальні програми, використання рольових моделей захисників, проєктного навчання та мілітарно-патріотичних компонентів для формування демократичної, але стійкої ідентичності [6, 10–25, 150–180]. Таким чином, поєднання теоретичних напрацювань (Я. Верменич, Г. Богданович, С. Яремчука, В. Дияка, К. Тушко) з практичними державними та інноваційними освітніми механізмами перетворює воєнну консолідацію на довгострокову національну стійкість.

Отже, освіта є визначальним чинником подолання деформацій національної ідентичності українців Донеччини, оскільки історичні просторово-лінгвістичні деформації (причина вразливості) були посилені війною, але завдяки трансформації в «досягнуту ідентичність» і системній реалізації Регіональної програми та інноваційних практик перетворюються на основу реінтеграції. Без таких цілеспрямованих освітніх зусиль ризику повернення до гібридних форм самоідентифікації залишаються високими; з ними ж – Донеччина має всі шанси стати опорою нової політичної нації на засадах спільних цінностей, історичної пам'яті та культурної спадкоємності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верменич Я. В. Україна: історичний простір ідентичності / Відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2025. 667 с. DOI: 10.15407/BOOK10-0018539.
2. Ситник Ю. В. Еволюція національно-мовної ідентичності українців Донеччини (квітень 1923 р. – квітень 2014 р.). Дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 228 с.
3. Богданович Г. Трансформація української ідентичності як чинник формування нової політичної нації. *Українознавство*. 2024. № 3(92). С. 44-56. DOI: 10.17721/2413-7065.3(92).2024.312865.
4. Яремчук Сергій, Дияк Вадим, Тушко Клавдія. Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни. *Грані*. 2023. С. 105-111. DOI: 10.15421/172317.

5. Регіональна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності у Донецькій області на період до 2028 року: затв. розпорядженням голови Донецької ОВА № 910/5-25 від кінця 2025 р. <https://dn.gov.ua/npa/prozatverdzhennia-rehionalnoi-tsilovoi-sotsialnoi-prohramy-z-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-hromadianskoi-identychnosti-u-donetskii-oblasti-na-period-do-2028-roku-2>

6. Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики: зб. наук. пр. / за ред. К. О. Журби, Л. В. Канішевської. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 394 с. DOI: 10.32405/978-617-8011-05-5.

Ірина ТЕЛЕГУЗ, Андрій ТЕЛЕГУЗ
(Київ, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТОПОНІМИ МІСТ УКРАЇНИ

Топоніми міст та інших населених пунктів сучасної України на момент відновлення незалежності у 1991 р. мали величезний спадок імперського російського та радянського впливу. Тривалий процес перейменувань засвідчив, що зміни в цій сфері залежать як від політичних рішень, так і відображають зміни в свідомості еліти та суспільства. Очевидним є той факт, що топоніми ще й впливають на історичну пам'ять та національну ідентичність. Водночас ставлення суспільства до перейменувань теж певною мірою віддзеркалює рівень його національної свідомості та ті зміни, які відбувалися чи не відбулися в системі національних цінностей. До прикладу, результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, проведені у серпні 2022 року, засвідчили, що «майже 57 % опитаних підтримали ідею перейменування вулиць та площ, пов'язаних з РФ, Російською імперією та Радянським Союзом» [1]. Відповідно ці ж настрої впливали і на процес перейменувань на місцях. Тож не дивно, що досі маємо приклади непоодиноких відмов змінювати старі назви, навіть попри дію законів України. І тут важливим є такий момент цього соціологічного дослідження, який демонструє, що «негативне ставлення до перейменування переважає лише у південних областях країни: 42% висловилися проти перейменування, 27% підтримало перейменування, 18% зазначили, що їм байдуже і 13% не змогли відповісти на це питання. У східних областях (які не перебували на момент опитування під окупацією – Авт.) більшість підтримує декомунізацію та дерусифікацію вулиць, проти виступає вдвічі менше респондентів (24%). У центральних та західних регіонах абсолютна більшість теж висловлюється за перейменування топонімів» [1].

Вважаємо, що події російсько-української війни з 2014 р. вплинули та значною мірою активізували зміни топонімів України. Під впливом декомунізації та деколонізації ці тенденції значно зруши-

ли з місця в масштабах всієї держави. Слушною є думка, що «друга хвиля перейменувань почалася в Україні після 24 лютого 2022 р. і має деколонізаційну спрямованість. Вона пов'язувалася з відмовою від назв, пов'язаних не стільки з комуністичним минулим, скільки з російською спадщиною загалом» [2, 120].

Одним із аспектів впливу сучасної російсько-української війни є поява урбанонімів, які пов'язані як із учасниками цієї війни та волонтерами, так і тими діячами та військовими формуваннями, які боролися за українську державу в минулому столітті. Активний процес зміни назв розгорнувся у столиці та багатьох інших містах. «Департамент суспільних комунікацій КМДА підготував єдину брошуру, де зібрано всі перейменовані об'єкти вуличної мережі протягом 2014–2022 років. З 436 об'єктів половина – 202 об'єкти – перейменовані цього року, після початку повномасштабного вторгнення в рамках процесу дерусифікації за окремою процедурою... У топонімах Києва закарбовані й імена Героїв, які захищали Україну» [3]. У м. Києві внаслідок перейменувань 2022–2023 років зафіксовані такі назви: Героїв Маріуполя, Українських Героїв, Романа Ратушного, Морських піхотинців, Гетьмана Павла Скоропадського, Сірожупанників, Андрія Мельника тощо [4]. Наприклад, офіційний сайт міської ради м. Біла Церква подає інформацію про те, що у результаті перейменування у 2022 році з'явилися такі вулиці пов'язані із теперішньою війною з росією: Зенітного полку, Ігоря Каплуненка, Добровольчих батальйонів, Героїв 72-ї Бригади, Героїв Маріуполя, Волонтерська, а також із подіями боротьби за власну державу у ХХ ст., зокрема проти більшовиків: Козачої ради, Чорних Запорозжців, Петра Дяченка, Якова Гандзюка, Павла Скоропадського, Михайла Сидорянського, Героїв УПА, Василя Вишиваного та ін. [5]. Подібні тенденції можемо спостерігати і в масштабах всієї України. Поява вулиць, провулків проспектів, площ, які носять прізвища видатних українських діячів тощо – все це певним чином сприяє заповненню міського простору українськими національно-культурними смислами та цінностями та тісно пов'язане з формуванням історичної пам'яті через такі зміни в міському середовищі.

Отже, вплив сучасної російсько-української війни на топоніміку міст України цілком очевидний. Ці зміни відбувалися внаслідок прийнятих законів, а також діяльності відповідних топонімічних комісій на місцях. Активна роль громадських діячів

також мала місце. При цьому варто наголосити, що повномасштабний напад росії значно прискорив та активізував процес перейменування вулиць. По суті, під час війни відбувається відхід від імперського російського та радянського культурного простору і це має пряме відношення до змін урбанонімів українських міст, які раніше носили прізвиська російських поетів, письменників, політичних діячів тощо. Прізвиська українських героїв, які загинули в боротьбі за українську державу в сучасній війні, а також виборювали право мати власну державу понад сто років тому практично одночасно з'являються в українському міському просторі. Відновлення історичної пам'яті про українських діячів культури, політиків, військових тощо минулих століть відбувається на тлі найбільшої війни в Європі з часів Другої світової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією. URL : <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu>
2. Калакура О. Я. Історико-культурна спадщина як цивілізаційна цінність і пріоритет етнонаціональної пам'яті українського народу. *Проблеми ідентичності культурної спадщини України в умовах російсько-української війни та у повоєнний період: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Україна, Київ, 25 травня 2023 року* / За загальною редакцією Стадника М. М. Відповідальний редактор: Ятченко В. Ф.; організаційний секретар: Сцібан О. Є. Київ: НДІУ, 2023. С. 118–123.
3. Катаєва М. Назви столичних вулиць, перейменовані у 2014–2022 роках, зібрали в одній брошурі. *Вечірній Київ*. 28 грудня 2022. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76390/>
4. Перелік вулиць у місті Києві, які перейменовані протягом 2022–2023 років URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/9845.pdf>
5. Перейменування вулиць. Білоцерківська міська рада. URL : <https://bc-rada.gov.ua/node/5527>

*Олексій ТРАЧУК
Галина ЛОЗКО
Ігор ВИННИЧЕНКО
Любов ОТРОШКО
(Київ, Україна)*

РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Концепція туристичної екскурсійної діяльності (далі – Концепція) розробляється в межах міждисциплінарної науково-дослідної роботи (далі – НДР) «Матеріальні та духовні втрати населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та їх подолання» (2025–2027 рр., державний реєстраційний № 0125U002317, керівник – О. Трачук) і виконується Науково-дослідним інститутом українознавства, спільно з кафедрами країнознавства та туризму і археології та музеєзнавства Київсько-го національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета: розробити та апробувати туристично-екскурсійну концепцію в контексті повоєнного відновлення Українського Полісся (Київщина, Житомирщина, Чернігівщина).

Розробка та апробація Концепції є одним із індикаторів виконання технічних завдань НДР, створюється з метою подолання наслідків російсько-української війни на території Українського Полісся шляхом упровадження у практику туристсько-екскурсійної діяльності.

Концепція передбачає здійснення міждисциплінарного аналізу матеріальних та духовних втрат населення Українського Полісся внаслідок війни та напрацювання практичних заходів щодо їх подолання і створення механізмів культурного самозахисту.

В основу Концепції покладено такі основні завдання: вивчити архівні джерела, історіографічні матеріали та публікації археологічних, етнографічних, фольклорних, етнологічних, соціальних, релігієзнавчих, туристологічних та природоохоронних досліджень Українського Полісся; проаналізувати зібрану інформацію про матеріальні й духовні втрати від російсько-української

війни; з'ясувати масштаби руйнувань культурної спадщини по окремих об'єктах/мікрорегіонах/ландшафтах; створити цифрову базу пам'яток, що знаходяться під загрозою руйнування/знищення, або зазнали пошкодження внаслідок впливу військових дій; розробити алгоритми фіксації руйнувань та визначення втрат (охоронна документація, внесення до державних реєстрів втрат культурної спадщини); створити експериментальні туристичні маршрути; підготувати фото-, відео-та аудіо матеріали, тексти екскурсій та карти туристичних маршрутів і подорожей до культурних пам'яток та музеїв Полісся та ін.

Визначальний задум Концепції – розробка туристично-експедиційної діяльності за інвестиційно-маркетинговою схемою «Влада–Бізнес–Університет» [8, 189]. Завдання науковців – розробляти ідеї, створювати концепції, бізнесу – інвестувати у їх втілення, а влади (центральної та місцевої) – сприяти впровадженню в галузь економіки Українського Полісся матеріальних реконструкцій способу життя поліщуків задля розвитку туризму загалом та туристичних кластерів зокрема.

Поняття «кластер» використовується як інноваційний інструмент розвитку туристичної галузі (за європейським досвідом), що активно застосовується як суб'єктами господарювання, так і органами влади. Однак, в чинному законодавстві України воно поки що законодавчо не усталене. Таким чином «відсутність спеціальних нормативно правових актів щодо діяльності кластерних об'єднань не дає можливості повноцінно регулювати їхню діяльність на даному етапі» [6, 170].

Приміром, в Україні Аналітичним Центром Industry4Ukraine у 2020 р. розроблений проєкт рамкової програми «Національна програма кластерного розвитку до 2027: концепція, орієнтири розвитку, рекомендації», що подана на затвердження в Міністерстві економіки України з метою встановлення керівного документу для всіх стейкхолдерів кластерного розвитку України [4].

Проте, у міжнародному законодавстві кластерна модель розвитку галузей економіки законодавчо закріплена та активно застосовується. Прикладом є Європейський кластерний альянс (European Clusters Alliance), до якого входять: 22 національні кластерні асоціації, державні установи або представництва країн; більше 900 кластерних організацій і 150 000 інноваційних

підприємств; понад 11 000 університетів, дослідницьких центрів та державних установ [9].

Спираючись на кластерну модель розвитку європейської туристично-екскурсійної діяльності, основні складові Концепції базуються на ключовій ідеї – створення туристичних кластерів в якості інноваційних комплексних туристично-екскурсійних майданчиків «для розвитку існуючих та створення нових бізнес-проектів, проведення спільних виставок, фестивалів, історичних і археологічних реконструкцій, розробки стратегії просування туристичної пропозиції» [8, 186].

Туристичні кластери працюють на основі об'єктів культурної спадщини, туристичної інфраструктури, місцевих бізнесів, проектних і наукових організацій. Туристичний кластер може діяти з одним центром, приміром у м. Коростені, або складатися з кількох археопарків на Київщині, Житомирщині та Чернігівщині, а також Рівненщині і діяти як комплекс археопарків – «Українське Полісся».

Археопарк являє собою культурно-індустріальний комплекс під відкритим небом, що поєднує історичну реконструкцію давніх археологічних знахідок (архео-) з демонстрацією традиційного побуту, обрядів та звичаїв (етно-). Може бути розташований поблизу скупчення культурних пам'яток, навколо яких буде розвиватися інфраструктура, місцеві бізнеси сфери послуг, готельно-ресторанний бізнес, транспортні шляхи, функціонувати музеї, краєзнавчо-туристичні об'єднання, суверенні виробничі потужності на основі традиційних ремесел для туристів тощо і управлятися об'єднаною територіальною громадою, акумулюючи фінанси і скеровуючи податки бізнесу на розвиток громади [7, 50].

До прикладу – модель туристичного регіонального археопарку впроваджена в с. Ульяниках Київської області. Туристам пропонується відвідати самобутній історико-культурний комплекс, орієнтований на збереження та відтворення культурної спадщини поліського регіону, поєднуючи археологічні експозиції з етнографічними об'єктами та зонами відпочинку на природі. Впроваджено інноваційні проекти ОГ «Товариство Коло-Ра» під назвою «Подорожі до прадавніх хліборобських культур та традицій Східної Європи», а також «Трипільська скарбниця» [8, 191–192].

Наукова історико-краєзнавча експериментально-археологічна реконструкція туристичного шляху «Від древлян до полян» у 6

частинах (*YouTube*. Частина 1: <https://www.youtube.com/watch?v=jM8rWOFml0>) поліськими річками (р. Уж, р. Прип'ять, р. Дніпро) «від древлянського Іскоростеня до давнього серця полян – Києва» була здійснена у 2020 р. за участі А. Петраускаса, С. Переверзева, С. Хоменка та ін.) та ін. У 2022 р. у колективній монографії «Древлянські гради» (Петраускас А., Тарабукін О., Хоменко С.) опубліковані матеріали сучасного стану збереженості та дослідженості середньовічних городищ в межах Житомирського району, зібрано результати археологічних розкопок та розвідок з використанням результатів проведеної ретельної аерофотозйомки, яка дозволяє досить детально представити сучасний стан оборонних майданчиків, ровів, валів та інших елементів укріплень городищ, а також зафіксувати ушкодження, які виникли на пам'ятках за останній період. Їх можна використати при розробці екскурсійних маршрутів [3].

Наукова етно-релігійна реконструкція язичницького календарного циклу на матеріалі вірувань поліщуків: весняний і літній цикли оприлюднена Г. Лозко у 2025 р. [1; 2]. Туристичні маршрути (одноденні тури) Київщиною розроблені студентами 3 курсу кафедрі країнознавства та туризму під керівництвом І. Винниченка у 2025 р.: «Шлях незламності: історія, пам'ять та культура Київщини» (Д. Добровольська); «Київщина. Шлях стійкості»: місяця пам'яті, бойові локації та документальна історія лютого–квітня 2022 р. (Д. Мирошніченко); «Екстрим Київщини» (Н. Гончаров); «Північний щит України»: шляхами опору (В. Самборський). Також студенти 1 курсу брали участь у фіксації даних про руйнування нерухомої культурної спадщини (А. Григоржевська, К. Мартинова, С. Матійчук, Д. Омельченко, Т. Стеценко та ін.) [10, с. 90].

Отже, концептуальні засади українознавчої туристично-екскурсійної концепції включають різні аспекти: археологічні; етнологічні; релігієзнавчі; туристично-екскурсійні; соціальні; інклюзивні; психологічні та інші. Можуть бути впроваджені через співпрацю університетів, бізнесу та територіальних громад шляхом створення туристичних кластерів – археоетнопарків на Поліссі й стати сприяти повоєнному відновленню та збереженню культурної спадщини поліщуків, підвищення туристичної привабливості Українського Полісся та залученню бізнесових інвестицій в Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозко Г. Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: весняний цикл. *Українознавчий альманах*. 2025. №36. С. 93-100. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.12>
2. Лозко Г. Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: літній цикл. *Українознавчий альманах*. 2025. №37. С.103-112. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.15>
3. Петраускас А., Тарабукін О., Хоменко С. Древлянські гради. Городища і замчища Житомирщини. Вип. 1. Київ; Житомир, 2022. 192 с.
4. Проект національної програми кластерного розвитку до 2027. *Industry4Ukraine* 17.12.2020. <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacziionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027>
5. *Сакральне та Туризм*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 квітня 2023 р.). Київ: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. URL: <https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2023/05/zbirka-sakralne-ta-turyzm.pdf>
6. Семенова М. В. Туристичний кластер як інноваційний інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві*: матеріали II Інтернет-конф. (м. Харків, 29 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 167–172. URL: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/29_11_2019_25.pdf
7. Трачук О. В. Експериментальна археологія та етнографія в туризмі українського Полісся. *Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Житомир, 02 травня 2025 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2025. С. 49–52. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP_konf_2025.pdf
8. Трачук О. В. Розвиток інноваційного кластерного туризму в Україні. *Українознавство*. 2025. № 4 (97). С. 183–200. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/345108>
9. *European Clusters Alliance*. <https://clustersalliance.eu/about>
10. Vynnychenko I., Otroshko L. Losses of cultural heritage in Kyiv region as a result of the Russian invasion: mechanisms of cultural self-defense. *SKHID*. 2025. Vol. 7 (4): 84–91. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.7412>

Юрій ФІГУРНИЙ
(Київ, Україна)

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ Й НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ВИКРИТТЯ РОСІЙСЬКИХ МІФІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Під час російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 р. й триває вже дванадцятий рік, перед владою й громадянським суспільством руба постало питання збереження державності. Наразі повномасштабна агресія рашистів стала величезним випробуванням для України й українців, оскільки ворог намагається остаточно знищити Українську державу й українську політичну націю як на полі бою так і в інформаційно-гуманітарній площині. Тому українським вченим треба актуалізувати дослідження спрямовані на вивчення стану й перспектив розвитку науки, освіти, культури України та збереженню історичної пам'яті й національної ідентичності щоби пришвидшити перемогу над рашистами. Метою дослідження є осмислення шляхів збереження історичної пам'яті й національної ідентичності українців у контексті викриття російських фальсифікацій і міфів історії України під час російсько-української війни.

Від прадавніх часів зародження (рубіж IV–V ст.) й становлення українців як самодостатньої етнічної спільноти (VI–XI ст.) й існування першої давньоукраїнської поліетнічної імперії Русь (Київська Русь) (кінець IX ст.–початок XII ст.) і до середини XVII ст. Україна перебувала у парадигмі європейської цивілізації. Але, після остаточного підпорядкування Козацько-Гетьманської держави Московському царству Україна поступово стає частиною деспотичної євразійської цивілізації. Наддніпрянина ще деякий час єднала Наддніпрянину з Європою, але після Другої світової війни так звана «залізна завіса» остаточно відокремила Україну від європейської цивілізації. Понад трьохсотлітнє перебування більшості українців у євразійському геополітичному просторі наклало на них сильний відбиток, зокрема, це – інфільтрація російськими імперціями в українськість – малоросійства (меншо-

вартосності). Саме малоросійство мало стати першим етапом знищення української ранньомодерної козацької нації та поступового перетворення українців у так званих «хохлів» – субетнос «великого православного російського народу», а дещо згодом, у стовідсоткових «русских».

Також, російські імперці з усіх своїх сил прагнули відібрати в українців історичну пам'ять й національну ідентичність: спочатку позбавивши самобутній народ власної державності – Гетьманщини, потім свободи – повісивши на нього ярмо кріпацтва, а дещо згодом, руками імперських істориків, відібравши героїчне минуле й багатомірові культурні надбання.

Незважаючи на цей шалений тиск, українці змогли зберегти свою самобутність і власну історичну пам'ять. Національно-культурне відродження XIX ст. підготувало міцне підґрунтя для Української національної революції та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. У XX ст. українці продовжували виборювати право на національну державність й самодостатність, зрештою, вони досягли своєї мети. Проте, незважаючи на відновлення Української держави у 1991 р., Україна ніяк не могла остаточно розірвати євразійські цивілізаційні тенета. Утім, збройна й інформаційна інвазія держави-агресора, боротьба з ворогом і зміцнення власної державності мають допомогти українцям, врешті-решт, позбутися малоросійства, повернути культурні надбання та відновити історичну пам'ять спотворену імперцями (царськими, радянськими, рашистськими).

За влучним висловом Л. Залізняка, російсько-українська війна, не пересічний збройний конфлікт між сусідніми державами за володіння спірними територіями, за контроль над ресурсами, за геополітичний і геостратегічний вплив на континенті тощо, якими було більшість воєн в історії людства, це – цивілізаційна війна [2, 4].

Таке цивілізаційне протистояння є багатоміровим. Одним з таких його вимірів є, на нашу думку, війна ідентичностей – демократичної української (європейської) з авторитарною російською (євразійською).

Українська національна ідентичність – цілісна сукупність світоглядних ідей, поглядів, концепцій й уявлень стосовно засадничих інтересів української нації та пошуку дієвих засобів і шляхів їх забезпечення. Її сутність полягає у складному переплетінні вроджених і набутих рис, міфологізованих уявлень і ре-

альних образів, а основною є усвідомлений, раціональний вибір українського громадянина, який базується на історичній пам'яті, національній свідомості, політичній волі й культурі, громадянстві й громадянській національно-патріотичній позиції [3, 143].

В умовах жорстокої російсько-української війни є нагальна потреба у науковому осмисленні та значному посиленні української національної ідентичності у середовищі громадян Української держави.

Окупаційно-геноцидна війна Росії проти України ведеться не лише традиційними збройними засобами, але й із залученням модерних інноваційних технологій, наприклад, інформаційних чинників, спрямованих на розкол країни, розмивання національної ідентичності та свідомості українців, їх світоглядну дезорієнтацію. Одним із основних деструктивних чинників країни-агресора є потужна інформаційно-пропагандистська компанія по дискредитації України й українців, зокрема, знищення історичної пам'яті, актуалізація маніпулятивних фейків та фальсифікацій історії України (міфів про «братський російський й український народ», Переяславську угоду як «віковичний добровільний акт» возз'єднання України з Росією, «Новоросію» як споконвічні російські землі, створення України В. Леніним, Україну як невід'ємну частину «русского мира», неканонічність Православної церкви України тощо), завдяки яким рашисти намагаються легітимізувати та виправдати свої загарбницькі цілі.

Перед такою екзистенційною загрозою ліквідації Української держави й української політичної нації, підсиленою внутрішніми корупційними чинниками, українська влада й громадянське суспільство змушені симетрично й асиметрично відповісти на виклики, що постали перед ними під час російсько-української війни.

Тому, 01 січня 2023 р. набрав чинності Закон України № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» підписаний Президентом України Володимиром Зеленським 13 грудня 2022 р. Закон визначив мету, завдання, принципи, напрями, особливості формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України [1].

Таким чином, сучасна російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р. й триває наразі, є продовженням імперської росій-

ської політики спрямованої на цілковите поглинання України й повне зросійщення українців. Для реалізації цих злочинних задумів, рашисти використовують різні чинники, серед яких – актуалізують російські міфи й фейки історії України задля знищення історичної пам'яті українців. Для протидії рашистській інформаційній інвазії треба всебічно посилювати й поширювати у суспільстві українську національну ідентичність як сукупність світоглядних ідей, поглядів, концепцій й уявлень стосовно засадничих інтересів української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/2834-20#Text>

2. Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витoki й суть російсько-української війни 2014 р. Київ: Шлях, 2014. 168 с.

3. Фігурний Ю. Українська національна ідентичність. У кн.: Фігурний, Ю. С. *Козацькі збройні виступи 20–30-х рр. XVII ст. як дієвий чинник українського етнодержавонацієтворення в українознавчому вимірі*. Монографія та вибрані українознавчі праці. Київ, 2012. С. 143.

*Андрій ХАРУК
(Львів, Україна)*

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА КРАЇН-ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ПЕРЕДАЧІ ВИНИЩУВАЧІВ F-16: ПОГЛЯД ЧАСОПИСУ AIR FORCES MONTHLY

Широкомасштабне вторгнення військ РФ в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 р., перевело на якісно новий рівень військово-технічне співробітництво нашої країни з зарубіжними партнерами. На озброєння Сил оборони України почала надходити бойова техніка західного виробництва, у тому числі й авіаційна. Найбільш резонансним стало рішення про передачу Україні винищувачів F-16. Питання передачі достатньо довго та інтенсивно обговорювалось на міжурядовому і експертному рівнях – і це знайшло відображення на шпальтах фахової періодики. Помітне місце займають публікації часопису Air Forces Monthly – впливового і авторитетного видання в галузі військової авіації. Вони можуть допомогти українським історикам оцінити неоднозначні процеси, якими супроводжувалась передача F-16 Україні.

Перший матеріал на цю тему з'являється в часописі у квітні 2023 р. – тобто, дискусія щодо українського прохання передати такі літаки, яка точилась ще з весни 2022 р., пройшла поза увагою цих видань. Стаття Дж. Лейка має красномовну назву – «F-16 для України: панацея чи відволікання уваги?» [1]. Автор наводить аргументи прихильників передачі цих літаків Україні, наголошуючи на трьох основних позиціях: F-16, озброєні ракетами класу «повітря-повітря» AIM-120D AMRAAM, зможуть змусити російські літаки не наближатись до лінії фронту; вони зможуть завдавати ефективних високоточних ударів по наземних цілях; літаки цього типу є найбільш реалістичним вибором для України з точки зору можливостей отримання, технічного обслуговування та програм підготовки персоналу. Аналізуються можливі джерела надходження вживаних F-16. Значну частину статті займають скептичні оцінки потенціалу F-16 в російсько-українській війні (суто умоглядні, оскільки стаття писалась задовго до того, як Повітряні Сили України отримали перші F-16). На думку автора статті, можливості цих літаків з

безпосередньої авіаційної підтримки будуть суттєво обмежені через наявність в районі лінії фронту сильної російської системи ППО. Також F-16 не зможуть вирішити проблему посилення ППО України, оскільки характеристики радарів і ракетного озброєння класу «повітря-повітря» не дозволять протистояти російським винищувачам Су-35 і МіГ-31. Запорукою ж успішного застосування F-16 в умовах російсько-української війни може стати їхня тісна взаємодія з засобами РЕБ і ЗРК великої дальності.

Передача F-16 європейськими країнами НАТО була неможлива без санкції та підтримки з боку США. Це відображено, зокрема, в статті Х. Чапмена, де аналізуються юридичні аспекти передачі, а також участь США в технічній підтримці літаків та підготовці персоналу [2]. Отримання згоди від США розблокувало процес практичної передачі літаків. 20 серпня 2023 р. свої плани передати Україні F-16 підтвердили Данія (19 літаків) та Нідерланди (до 42-х). Ці заяви коментував у своїй статті В. Трендафіловскі. Він наголосив, що, хоч передача Україні цих винищувачів отримала, нарешті, зелене світло, але проблемою лишається те, наскільки швидко ці літаки будуть отримані. Також він розглядає питання підготовки персоналу, перш за все, пілотів. Проаналізувавши різні чинники, Трендафіловскі доходить висновку, що F-16 навряд чи прибудуть в Україну раніше першого кварталу 2024 р. [3].

Питання оптимальних способів застосування F-16 в Україні обговорювалось експертами і тоді, коли передача цих літаків стала доконаним фактом. Показовою в цьому сенсі є стаття Т. Ріплі «F-16 над Україною. Переможець?» [4]. Автор підкреслює, що з самого початку російського широкомасштабного вторгнення українська бойова авіація діє за умов десятикратної кількісної переваги російських літаків. Це змушує українських пілотів вдаватися до прийомів, які Ріплі називає «партизанською тактикою». Надходження F-16, яких за найбільш оптимістичними оцінками Україна отримає близько 80, не дозволить компенсувати російську кількісну перевагу. Тому, на думку Т. Ріплі, Повітряним Силам України доведеться розробити інноваційну тактику для найбільш повного використання бойового потенціалу F-16. Серед рекомендацій, висловлених автором – створення аеродромів для дозаправки F-16 в східній частині України. Це вважається необхідним з огляду на порівняно невеликий бойовий радіус цих літаків та необхідність постійного базування в західній частині країни, без-

печнішій з точки зору російських ракетних ударів. Також підкреслювалась необхідність створення інформаційного поля, в якому діяли б F-16 за підтримки наземних та авіаційних засобів радіоелектронної розвідки та радіоелектронної протидії.

В статті В. Трендафіловські стверджувалось, що перші F-16 прибули в Україну на початку липня 2024 р., а до 4 серпня було отримано, за неофіційними даними, десять таких літаків: по чотири з Данії та Нідерландів, а також два зі США (в останньому випадку це були літаки у нельотному стані, передані, вочевидь, як джерело запчастин). На підставі перших оприлюднених фото аналізується арсенал засобів ураження, які використовуються українськими F-16. Автор розповідає про перший відомий випадок бойового застосування цих літаків – 26 серпня 2024 р., під час відбиття найбільшої до того часу комбінованої російської атаки з використанням ракет і дронів. Згадано і про першу втрату літака цього типу, яка мала місце саме під час відбиття цієї атаки. Автор підкреслює, що причина втрати літака і пілота на момент написання статті не була офіційно оприлюднена, але називає три можливі версії: помилка пілота, несправність літака або дружній вогонь [5]. В іншій статті того ж автора, присвяченій підсумкам літньої кампанії 2024 р., детальніше розглядається склад бортового обладнання і озброєння українських F-16. Також В. Трендафіловські підкреслює, що брак в Повітряних Силах України літаків далекого радіолокаційного виявлення погано позначається на ситуаційній обізнаності пілотів F-16 і змушує їх вдаватись до тактики «бий – втікай». За оцінками автора, до кінця 2024 р. Україна мала б отримати 24 винищувачі F-16 [6].

Поряд з розглянутими нами статтями, на шпальтах *Air Forces Monthly* систематично публікувались коротші матеріали, присвячені процесу передачі винищувачів F-16, підготовці пілотів і наземного персоналу для них тощо. Вивчення цих матеріалів дозволить суттєво доповнити історіографію війни за Незалежність України в аспекті надання військово-технічної допомоги країнами-партнерами та бойового застосування Повітряних Сил України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lake J. F-16's for Ukraine: Panacea or Distraction? *Air Forces Monthly*. 2023. № 4. P. 42–49.

2. Chapman Kh. Ukraine handed major US boost in F-16 quest. *Air Forces Monthly*. 2023. № 7. P. 6–7.
3. Trendafilovski V. Ukraine boosted by Viper green light. *Air Forces Monthly*. 2023. № 10. P. 12.
4. Ripley T. F-16s over Ukraine. A Winner? *Air Forces Monthly*. 2024. № 9. P. 30–35.
5. Trendafilovski V. Vipers finally join Ukraine’s war effort. *Air Forces Monthly*. 2024. № 10. P. 6–7.
6. Trendafilovski V. Red hot summer in Ukraine. *Air Forces Monthly*. 2024. № 10. P. 32–41.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ

Національна ідентичність є усвідомленим відчуттям людини своєї належності до певної спільноти чи держави, що ґрунтується на сформованій системі уявлень, стійких емоційних зв'язках з традиціями, культурою, мовою, політикою, а також на прийнятті групових норм і цінностей. Головним критерієм національної ідентичності є національна свідомість, що об'єднує людей у націю на основі знання про спільне історичне минуле, відповідальності за стан сучасного та усвідомлення у перспективі спільних цілей та інтересів. Як зазначає О. Стегній, у змістовому визначенні національної ідентичності індивіда і спільноти важливими є сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих і артикульованих більшістю громадян країни. На повсякденному рівні актуальними постають спільні цінності, такі як мова, традиції, менталітет, історична пам'ять, культурні здобутки [1].

Природне лінійне формування чи усвідомлений вибір індивідом/спільнотою своєї національної ідентичності зумовлений політичними, економічними, соціальними та історичними чинниками, що робить цей процес динамічним. У цьому причинно-наслідковому зв'язку прояв кожного із чинників дає особистості та спільноті цивілізаційні виклики різної потужності, серед яких у сьогоденні найпотужнішим є російська-українська війна (з 2014 року).

Досліджуючи, як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності, Д. Судин стверджує, що у кристалізації української ідентичності можна виділити декілька етапів, де поворотними моментами постають революції та війна. Дослідник зазначає, що у 1992–2004 роках частка тих, хто вважають себе передусім громадянами України, не перевищувала 50%. Цей поріг українці перетнули після Помаранчевої революції, а наступний злет припав на Революцію Гідності та початок російсько-української війни – тоді був подоланий поріг 60%, водночас з початком широкомасштабного російського вторгнення українське суспільство здолало поріг

70%. Д. Судин називає зміни, яких зазнала національна ідентичність українців від початку війни, а саме:

змінювалося внутрішнє наповнення ідентичності, котра стала більш дієвою завдяки активізації волонтерського руху в орієнтації на допомогу Збройним силам України;

зросла суспільна згуртованість, довіра один до одного;

трансформація історичної пам'яті обумовила зміни у ціннісній сфері;

зміни у сприйнятті історичних постатей – Івана Мазепи, Симона Петлюри, Степана Бандери, ставленні до воїнів УПА, яких визнано борцями за незалежну Україну;

непорушна віра у перемогу і після неї – конструктивні зміни у суспільстві та державі [2].

Отже, національна ідентичність в умовах російсько-української війни (з 2014 року) є чинником суспільної консолідації, що забезпечує національний спротив і перспективу перемоги. Водночас суспільна консолідація, що як поняття і явище корелюється з національною ідентичністю, є не лише чинником, але й наслідком єднання громадян навколо спільних цінностей, у розгортанні процесів декомунізації, європейської та євроатлантичної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стегній О. І. Національна ідентичність. Енциклопедія сучасної України Електронний ресурс. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71062>

2. Судин Д. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності. Український тиждень (від 24 серпня 2022 року). URL: <https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnist-pam-iat-ta-tsinnosti/>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК РЕСУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується поєднанням воєнних, інформаційних та соціальних викликів, що істотно трансформують функціонування системи вищої освіти. Повномасштабна російсько-українська війна актуалізувала проблему захисту не лише територіальної цілісності держави, а й інтелектуального простору суспільства, у межах якого формуються наукові знання, громадянська позиція та стратегічне бачення майбутнього країни. У цих умовах система вищої освіти виступає важливим елементом формування інтелектуального потенціалу держави, що забезпечує стійкість суспільства в умовах воєнних та інформаційних загроз.

У цьому контексті особливого значення набуває поняття інтелектуальної безпеки, яке дедалі частіше розглядається як складова національної безпеки та важливий чинник сталого розвитку держави. Інтелектуальна безпека в системі вищої освіти проявляється як комплекс інституційних, освітніх і комунікаційних механізмів, спрямованих на забезпечення достовірності знань, розвиток критичного мислення, підтримку академічної доброчесності та протидію інформаційним маніпуляціям. Йдеться не лише про захист інформаційних ресурсів, а про формування стійкого інтелектуального середовища, здатного забезпечувати якість наукових комунікацій, збереження національної пам'яті та розвиток інноваційного потенціалу суспільства [1].

У межах авторського підходу інтелектуальна безпека розглядається не лише як інформаційно-технологічна категорія, а як системна характеристика функціонування академічної екосистеми закладу вищої освіти. Вона передбачає поєднання інституційних, освітніх і соціокультурних механізмів, спрямованих на формування критично мислячої академічної спільноти, здатної протидіяти інформаційним загрозам та забезпечувати якість наукового знань

ня. Такий підхід дозволяє інтерпретувати інтелектуальну безпеку як важливий ресурс національної стійкості в умовах воєнних та інформаційних викликів.

В умовах війни система вищої освіти виконує не лише освітню, а й стратегічну функцію – формування людського капіталу, здатного забезпечити післявоєнну відбудову держави. Саме тому інтелектуальна безпека університетського середовища набуває особливого значення як фактор збереження наукового потенціалу, культурної спадщини та інституційної пам'яті суспільства.

Одним із важливих елементів цієї системи виступають університетські бібліотеки, які в умовах цифрової трансформації та інформаційних загроз трансформуються з традиційних центрів зберігання інформації у багатофункціональні інституції академічної екосистеми. Їх діяльність спрямована на забезпечення доступу до достовірних джерел інформації, розвиток медіаграмотності, формування культури академічної доброчесності та підтримку наукових комунікацій.

Досвід Науково-технічної бібліотеки Національного лісотехнічного університету України засвідчує формування моделі університетської бібліотеки нового типу, що інтегрується у систему освітнього процесу, наукової діяльності та соціокультурної комунікації. У межах цієї моделі бібліотека виступає не лише інформаційним ресурсним центром, а простором формування інтелектуальної стійкості академічної спільноти [2].

Інтелектуальна безпека в університетському середовищі забезпечується через кілька взаємопов'язаних напрямів діяльності: розвиток інституційних репозитаріїв і цифрових архівів, підтримку наукометричних досліджень, популяризацію принципів академічної доброчесності, формування культури відповідального використання інформації та створення комунікаційних платформ для наукового діалогу. Важливим елементом є також освітні та культурні практики, спрямовані на розвиток критичного мислення та протидію інформаційним маніпуляціям.

У цьому контексті інтелектуальна безпека постає як системна характеристика функціонування університетської екосистеми, у межах якої знання проходять аналітичну, етичну та наукову верифікацію. Саме така модель сприяє формуванню інтелектуально стійкої академічної спільноти, здатної протистояти інформацій-

ним загрозам та забезпечувати розвиток наукового потенціалу держави.

Особливої актуальності проблема інтелектуальної безпеки набуває у перспективі післявоєнної відбудови України. Відновлення держави потребує не лише матеріальних ресурсів, а насамперед інтелектуального потенціалу суспільства - фахівців, здатних працювати з інформаційними потоками, здійснювати аналітичний супровід управлінських рішень та формувати стратегічне бачення розвитку країни [3].

Таким чином, інтелектуальна безпека системи вищої освіти може розглядатися як один із ключових ресурсів національної стійкості. Саме університетське середовище формує інтелектуальний капітал держави, забезпечує збереження наукової та культурної спадщини, підтримує розвиток критичного мислення та відповідальної академічної культури. У цьому контексті університетські бібліотеки виступають важливими інституційними центрами стабілізації інформаційного простору, що сприяють формуванню інтелектуально стійкої академічної спільноти та створюють передумови для ефективної післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальна безпека, яка характеризує якісні ознаки складових національної безпеки України. Питання інтелектуальної власності: зб.наук.праць. Випуск 16 НДІ ІВ НАПрНУ. К.: Інтерсервіс, 2019. С. 59–73.

2. Науково-технічна бібліотека нлту України: можливості, сервіси та професійний розвиток (звіт за 2025 р.). Інституційний репозитарій НЛТУ України. URL: <http://194.44.236.27/items/d5b31290-e110-410c-b597-855f7875bfla> .

3. Ревак І.О. Інтелектуальна безпека – невід’ємна складова інформаційної безпеки України. URN: <http://cybersafetyunit.com/intellektualnayabezopasnost-neotemlemaya-sostavlyayushhaya-informatsionnoy-bezopasnostiukrainyi/>.

4. Making a European area of lifelong learning a reality [Electronic resource]. European Commission. Mode of access: <http://ec.europa.eu/education/>

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕЦЕПЦІЇ МІЛІТАРНОЇ ТЕМАТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року докорінно змінило соціальний та культурний ландшафт країни. Найбільш вразливою категорією в цих умовах виявилися діти, чиє звичне життя було зруйноване в одну ніч. Проблема пояснення дитині суті війни, правил безпеки та формування стійкої світоглядної позиції постала перед батьками та педагогами як ніколи гостро. У ситуації, коли дорослим бракує власних слів для опису трагічних подій, література стає не просто елементом дозвілля, а ключовим чинником виховання та психологічної реабілітації. Необхідність наукового осмислення дитячої літератури про війну, зумовлена її здатністю трансформувати травматичний досвід у зрозумілі дитині образи, приборкувати емоції, закладати фундамент військово-патріотичного виховання та формування національної ідентичності. Важливим практичним кроком у цьому напрямі у 2023 році став проєкт «Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир», у межах якого видано посібник, що пропонує конкретні інструменти для осмислення воєнного досвіду кризь призму творів сучасних авторів [1]. Проте, попри наявність методичних матеріалів та підвищену увагу до теми війни в сучасній прозі, наразі бракує фундаментальних наукових досліджень, присвячених методичним рекомендаціям для роботи з мілітарними текстами в системі освіти.

Художня література справляє фундаментальний вплив на емоційний та морально-етичний розвиток особистості. У процесі читання або слухання творів дитина ідентифікує себе з головними героями, які стають джерелом творчої рефлексії та взірцем для наслідування. Рецепція образів позитивних персонажів має вирішальне значення для аксіологічного становлення дитини, формування її світогляду та утвердження національної ідентичності. Глибока взаємодія з якісним літературним контентом створює підґрунтя для вибудовування власної життєвої позиції та

чіткої системи моральних принципів. У професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», який був затверджений у 2024 році, визначено професійні компетентності, до яких включена саме емоційно-етична компетентність як «здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття, емоції, потреби та емоційні стани інших учасників освітнього процесу, керувати власними емоційними станами» [2].

У сучасному освітньому просторі пріоритетним завданням є створення безпечного психоемоційного середовища, що особливо актуально під час обговорення творів мілітарної тематики. Робота з такими текстами потребує від педагога гнучкості та індивідуального підходу до кожного учня. Важливо забезпечити дитині можливість вільно висловлювати власні думки й переживання, що сприятиме не лише глибинному аналізу тексту, а й емоційному розвантаженню. Патріотичний вектор мілітарної літератури для дітей є її стратегічною перевагою, оскільки така література виховує любов до Батьківщини, повагу до її захисників та формує ціннісний фундамент патріота України.

Можемо виділити наступні психолого-педагогічні аспекти комунікації про війну. По-перше, ізоляція дитини від інформації про війну в сучасних умовах є неможливою та шкідливою. Зростаюче покоління гостро відчуває тривогу дорослих і зміни в навколишньому середовищі. По-друге, література є інструментом подолання травми. На початку повномасштабного вторгнення спостерігався спад читацької активності через шоківий стан суспільства. Проте згодом саме книга дала змогу відволіктися від новин та стабілізувати психоемоційний стан дитини. Особливої уваги потребують діти-ВПО, діти-біженці (за кордоном) та ті, хто змушений тривалий час перебувати в укриттях. Для них книга виконує роль містка між колишнім мирним життям і новою реальністю, допомагаючи адаптуватися до непередбачуваних умов. По-третє, читання відіграє вирішальну роль у формуванні світогляду та патріотичному вихованні. Книги транслюють героїчний образ захисника Батьківщини та дають змогу осмислювати історичний контекст навіть через опосередковані згадки про війну. Через художні тексти учні засвоюють цінності свободи та незалежності, що є фундаментом сучасної національної ідентичності.

Пропонуємо методичні рекомендації щодо роботи з творами сучасної української літератури про війну в початковій школі.

Зважаючи на те, що робота з мілітарною літературою є складним, багатогранним процесом, то підготовка вимагає не лише філологічного аналізу текстів, а й глибокого розуміння психолого-педагогічних аспектів взаємодії з дітьми в умовах воєнного стану. Сучасна освітня парадигма передбачає, що вчитель має створити безпечний простір для обговорення складних тем, допомогти учням трансформувати тривогу в стійкість та сформувати віру в перемогу добра над злом. Ефективна робота з творами про війну має базуватися на принципі емоційної безпеки.

Методика роботи з мілітарною літературою в початковій школі вимагає створення безпечного освітнього простору. Науковий підхід до виховання в цей період ґрунтується на засадах відкритості до запитань дитини, забезпеченні можливості поділитися страхами та обов'язковому засвоєнню алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях. При цьому відбір контенту має суворо відповідати віковим особливостям. Для учнів 6–8 років найкраще підходять казки, де війна описана через образи та символи. У таких історіях зло не має людського обличчя – воно постає у вигляді темних сил, стихій або казкових істот. До прикладу терапевтичні казки К. Єгорушкіної «Мої вимушені канікули», Л. Денисенко «Діти повітряних тривог» та праці С. Ройз «Ключі сили», що навчають технік саморегуляції та пошуку опорних точок.

Для вікової категорії 9-10 років методично обґрунтованим є перехід до більш реалістичних наративів, що фокусуються на волонтерському русі, героїзмі захисників, соціальній відповідальності і т.д. До прикладу твори Т. Стус «Таємні історії маленьких і великих перемог» та оповідь М. Савки «Залізницею додому» сприяють розвитку емпатії та допомагають дитині інтегрувати власний досвід евакуації чи розлуки в цілісну картину світу. У своїй дитячій поезії О. Дерманський використовує гумор та іронію як захисний механізм. Ефективність роботи з такою літературою забезпечується дотриманням специфічного алгоритму обговорення: від первинного емоційного відгуку до терапевтичної рефлексії. Педагогу варто зміщувати акценти з деструктивних аспектів війни на конструктивні моделі поведінки героїв. Такий комплексний підхід дозволяє перетворити читання на повноцінний інструмент підтримки, що сприяє не лише літературному розвитку, а й зміцненню резильєнтності молодших школярів у кризових умовах.

Отже, ми дослідили, як книжки про війну допомагають виховувати та підтримувати учнів початкових класів. На основі цього можна зробити наступні висновки. По-перше, сучасна література для дітей виконує одразу три важливі завдання: вона заспокоює і знімає стрес, пояснює складні події та виховує любов до своєї країни. По-друге, дуже важливо обирати тексти відповідно до віку. По-третє, педагог має не просто викладати матеріал, а й розуміти емоції дітей і створювати безпечну атмосферу в класі. Створення унікального контенту видавцями та авторами допомагає дитині опрацювати травму та сформувати свідому громадянську позицію. Водночас пошук оптимальних форм подачі такої інформації залишається актуальним викликом, що потребує подальших українознавчих досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир: посібник / упор. Т. Стус, А. Третяк, М. Артеменко. Київ, 2023. 150 с. URL: <https://surl.li/nzvofc>
2. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». (Professional standard "Teacher of a general secondary education institution"). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf

СУСПІЛЬНІ НАУКИ. ТУРИЗМ

УДК 37.091:355.01(477)"2022/2025"

Марія БІЛОКОПИТОВА
(Дніпро, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

Повномасштабна російсько-українська війна спричинила безпрецедентні виклики для системи освіти України. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення учнів і студентів, психологічні травми та постійні безпекові загрози суттєво ускладнили організацію освітнього процесу. Водночас освіта залишається одним із ключових чинників національної стійкості, соціальної стабільності та майбутньої відбудови держави.

У цих умовах особливої актуальності набуває пошук ефективних моделей організації навчання, здатних забезпечити безперервність освітнього процесу, його якість та доступність для всіх учасників. Досвід українських закладів освіти свідчить про активне впровадження дистанційних і змішаних форм навчання, однак ці процеси супроводжуються значними організаційними, психологічними та технологічними труднощами [1].

Одним із ключових викликів є безпековий фактор. Постійна загроза ракетних обстрілів, необхідність проведення занять в укриттях або їх переривання через повітряні тривоги значно ускладнюють традиційну організацію навчання. Частина закладів освіти була зруйнована або пошкоджена, що спричинило вимушений перехід на дистанційні форми навчання [5].

Наступною важливою проблемою є організаційно-логістичні труднощі. Значна кількість учнів і студентів стала внутрішньо переміщеними особами або виїхала за кордон. Це призвело до неоднорідності навчальних груп, різниці у навчальних програмах та складнощів із синхронізацією освітнього процесу [2, 213].

Суттєвим викликом є також психолого-педагогічний аспект. Воєнні події, втрати, тривале перебування в умовах небезпеки спричиняють високий рівень стресу, тривожності та емоційного виснаження як у здобувачів освіти, так і у педагогів. Це негативно

впливає на мотивацію до навчання, концентрацію уваги та результати освітньої діяльності [7].

Важливою проблемою є і технологічний фактор. Перехід на дистанційне або змішане навчання виявив нерівний доступ до цифрових ресурсів, нестабільний інтернет-зв'язок та недостатній рівень цифрової компетентності частини педагогів. Це створює бар'єри для повноцінної участі здобувачів освіти у навчальному процесі [3, 48].

Окремої уваги потребує професійна підготовка здобувачів освіти, особливо за спеціальностями, що потребують практичних навичок. Воєнний стан ускладнює проходження практик, лабораторних занять та виробничого навчання, що може негативно вплинути на якість підготовки майбутніх фахівців [1].

У відповідь на зазначені виклики українська система освіти активно впроваджує гнучкі моделі організації навчання. Найбільш поширеною є змішана форма, яка поєднує очні заняття (за наявності безпечних умов) із дистанційними технологіями. Такий підхід забезпечує безперервність освітнього процесу навіть у разі загострення безпекової ситуації [3, 45].

Важливим напрямом є розвиток цифрової трансформації освіти. Використання онлайн-платформ, електронних освітніх ресурсів, відеолекцій і систем управління навчанням дає змогу організувати освітній процес незалежно від місця перебування учасників. Дослідження свідчать, що дистанційне навчання під час війни стало ключовим інструментом збереження доступу до освіти [6].

Особливої уваги потребує психолого-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу. У закладах освіти впроваджуються програми психологічної допомоги, тренінги з розвитку емоційної стійкості, а також методики роботи з дітьми та молоддю, які пережили травматичні події. Така підтримка сприяє збереженню мотивації до навчання та покращенню психоемоційного стану здобувачів освіти [7].

Не менш важливим є підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У сучасних умовах педагог повинен володіти цифровими компетентностями, навичками кризового менеджменту та методиками дистанційного навчання. Це дає змогу ефективно організовувати освітній процес у нестабільних умовах та підтримувати якість навчання [2, 215].

Також актуальною є адаптація змісту освіти до сучасних реалій. Освітні програми доповнюються питаннями громадянської відповідальності, національної безпеки, медіаграмотності та критичного мислення. Такий підхід сприяє формуванню стійкості суспільства та підготовці фахівців, здатних брати участь у післявоєнній відбудові держави [4].

Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану супроводжується низкою серйозних викликів: безпекових, організаційних, психологічних, технологічних та професійно-освітніх. Війна суттєво змінила умови функціонування закладів освіти, що потребує гнучких і адаптивних підходів до навчання.

Водночас українська система освіти демонструє здатність до швидкої трансформації. Запровадження змішаних форм навчання, розвиток цифрових технологій, психологічна підтримка учасників освітнього процесу та підвищення кваліфікації педагогів дозволяють забезпечити безперервність освіти навіть у складних умовах.

Подальший розвиток освіти в умовах воєнного стану має бути спрямований на підвищення її стійкості, доступності та якості. Освіта відіграє ключову роль у формуванні людського капіталу, відновленні економіки та зміцненні національної безпеки, що робить її одним із стратегічних пріоритетів післявоєнної відбудови України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галінська О., Білоус С. Remote learning during the war: challenges for higher education in Ukraine. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022.
2. Іванюк І. Проблеми та потреби дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти України. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*. 2023. № 2. С. 211–217.
3. Лондар Л., Пітш М. Providing distance education during the war: the experience of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*. 2023. № 6(98). С. 31–51.
4. Пашковська Ю. Education system in the temporarily occupied territory and in the territory of Ukraine during the Russian-Ukrainian war. *Law & Society*. 2025. Т. 11.

5. Чикалова М. Learning under fire: challenges and opportunities for the educational sector. *European Humanities Studies: State and Society*. 2024. № 1.
6. Шерман М., Пуховський Є., Камбалова Я., Кди́рова І. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. 2022.
7. Юрків О. The influence of distance learning during the war on the development of communicative competences in medical university students. *SWorldJournal*. 2022. № 13-03-055.

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ПАЛАТИ НОІВ В МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Беззаперечно, впровадження реформ у сфері права інтелектуальної власності впливає на дію механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності та, як наслідок, на забезпечення захисту та охорони зі сторони Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності. Важливим є й те, що Апеляційна палата Національного органу інтелектуальної власності управнена здійснювати захист прав інтелектуальної власності у позасудовому порядку застосовуючи способи захисту прав, які класично розглядалися як судові способи захисту. Більше того, на рівні закону допускається паралельне застосування двох різних правових конструкцій недійсності, як конструкції недійсності права інтелектуальної власності так й конструкції недійсності юридичного факту, що фіксує право інтелектуальної власності [1, 53–60]. Усе це призводить до необхідності розглянути діяльність Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності в механізмі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Дослідження функціонування та правового статусу Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності приділяли увагу такі науковці як: О. Дорошенко, Ю. Капіца, А. Кодинець, О. Орлюк, Л. Тарасенко, О. Тверезенко, А. Омельченко, К. Панасюк, А. Шабалін, О. Яворська та ін. Не зважаючи на наявні дослідження правова наука та практика свідчить про те, що все ж таки залишаються прогалини у розумінні механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Робота ґрунтується на численних публікаціях автора (підручниках, навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях, тезах тощо) і певною мірою відображає його власні раніше опубліковані наукові результати. З огляду на раніше опубліковане, частина цієї праці не містить нових наукових результатів.

Низка законів, а саме: Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Закон України «Про охорону прав на

промислові зразки», Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», Закон України «Про правову охорону географічних зазначень», Закон України «Про авторське право і суміжні права», формує нормативні підстави для охоронних та захисних правовідносин за участі Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності. Втім, низка норм означених нормативно-правових актів перетинаються. На цю проблему вказувалося й в юридичній літературі. Так, О. Тверезенко у цьому плані зазначила, що «у такому разі порушується принципи нормопроектувальної техніки, зокрема щодо недопущення повторів (дублювання) правових норм» [2, 67]. К. Панасюк взагалі пропонує «прийняття окремого спеціального закону про НОІВ замість дублювання норм про правовий статус НОІВ, його структуру, компетенцію у різних законах» [3, 393]. Така ситуація створює паралельну регламентацію діяльності Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності, що перевантажує, а місцями ускладнює регламентаційну стадію механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Прикладом такого дублювання є нормативна дефініція Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності у вище наведених законах. Так, відповідно до ст. 1 Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» Апеляційна палата – це колегіальний орган НОІВ для розгляду заперечень проти рішень НОІВ щодо набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності, заяв про визнання прав на об'єкти інтелектуальної власності недійсними повністю або частково, заяв про визнання торговельної марки добре відомою в Україні та розгляду інших питань, що належать до його компетенції відповідно до цього Закону, інших законів та нормативно-правових актів України. У той же час якщо звернутися до ст.1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ми побачимо, що Апеляційна палата – колегіальний орган НОІВ для розгляду заперечень проти рішень НОІВ щодо набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності, заяв про визнання прав на об'єкти інтелектуальної власності недійсними повністю або частково, заяв про визнання торговельної марки добре відомою в Україні та розгляду інших питань, що належать до його компетенції відповідно до цього Закону, інших законів та нормативно-правових актів України. Тобто,

слід констатувати, що наведені нормативні дефініції Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності тотожні, чим переважують регламентаційну стадію механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Однак, наведене визначення важливе також й тим, що воно окреслює сферу діяльності Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності в механізмі охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до наведеного визначення Апеляційна палата Національного органу інтелектуальної власності покликана здійснювати наступну діяльність: 1) розгляд заперечень проти рішень НОІВ щодо набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності; 2) розгляд заяв про визнання прав на об'єкти інтелектуальної власності недійсними; 3) розгляд заяв про визнання торговельної марки добре відомою в Україні. Наведена діяльність здійснюється на функціонально-організаційній стадії механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Однак така діяльність Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності реалізовується через різні види правовідносин, що проявляються на відповідних субстадіях механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Ускладнюється розуміння функціонування механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності тим, що означені охоронні та захисні правовідносини можуть проявлятися, деякою мірою, в межах загального механізму забезпечення прав людини та в межах конституційно-правового механізму забезпечення цивільних прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавженчук С.Я. Конструкція «визнання прав інтелектуальної власності недійсними» як спосіб захисту права: трагічний досвід катарсису. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2025. № 3. С. 53–60.

2. Тверезенко О. НОІВ: історичні передумови, стан та перспективи законодавчого регулювання. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2024. № 4. С. 66–76.

3. Панасюк К. Особливості правового статусу апеляційної палати УКРНОІВІ. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 1. С. 390–395.

ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГОПЕДИЧНИХ МЕТОДІВ І ТЕХНІК У РЕАБІЛІТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ

Застосування логопедичних методів у реабілітації українських ветеранів набуло особливої значущості через різке збільшення випадків специфічних бойових травм, які впливають на мовлення, комунікацію та здатність ковтати. Сучасна клінічна логопедія в Україні еволюціонувала до рівня медичної нейронауки, що активно інтегрується в роботу військових госпіталів і реабілітаційних центрів.

На сьогодні значна частина ветеранів стикається з афазією (порушенням мови) та когнітивно-комунікативними розладами, спричиненими контузіями чи травмами голови. Пошкодження слуху та артикуляційного апарату потребують цілеспрямованого логопедичного втручання для відновлення здатності до соціальної взаємодії. У випадках ушкоджень обличчя, щелеп і шиї особливо важливою стає робота логопедів для відновлення життєво необхідної функції ковтання. Крім того, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) часто супроводжується психогенним заїканням або повною втратою голосу (афонією), що вимагає комплексного підходу, який поєднує психологічну та логопедичну допомогу. Варто зазначити що держава забезпечує ветеранам безоплатну реабілітацію через заклади, що співпрацюють із Національною службою здоров'я України (НСЗУ). Допомога надається як у спеціалізованих військових госпіталах, так і в цивільних реабілітаційних установах [3; 4; 7; 8].

Логопедична реабілітація українських ветеранів має надзвичайно важливе значення, спрямовуючись на вирішення таких проблем, як мовленнєві порушення (афазія, дизартрія), розлади голосу та ускладнення з ковтанням (дисфагія). Основою сучасної реабілітації є своєчасне втручання та індивідуалізований підхід, що передбачає використання різноманітних методик і технік [1].

Особливу увагу приділяють корекції афазії та дизартрії, яка має на меті комплексне відновлення мовленнєвих навичок. У разі афазії фокус зосереджено на активації мовленнєвих центрів, тоді

як при дизартрії – на поліпшенні контролю за м'язовою діяльністю органів мовлення. Для цього використовуються такі методи, як артикуляційна гімнастика, дихальні вправи, фонетична корекція та засоби альтернативної комунікації. Ці підходи дозволяють частково або повністю відновити здатність до спілкування [1; 5].

Корекція афазії включає кілька основних напрямів: це відновлення розуміння мови (робота над сприйняттям зверненої мови, впізнаванням об'єктів за назвами, виконанням команд); розвиток експресивного мовлення (вправи для правильної вимови звуків, слів і речень); навчання письму та читанню; а також використання альтернативних засобів зв'язку, наприклад, карток чи спеціальних програм, якщо мовна функція значно обмежена [1; 5].

Корекція дизартрії включає зміцнення мовленнєвих м'язів через артикуляційну гімнастику (вправи для язика, губ, щік і м'якого піднебіння), тренування дихання для покращення його контролю, роботу над чіткістю вимови (дикцією) за допомогою фонетичних вправ, а також застосування логопедичного масажу для нормалізації тону м'язів [1; 5].

Основними принципами реабілітаційного процесу є своєчасний початок роботи (чим раніше розпочато, тим ефективнішим буде результат), відповідність індивідуальним потребам пацієнта (розробка персоналізованого плану відповідно до типу порушення) та регулярні заняття, які забезпечують поступове і стабільне відновлення. Важливо зазначити, що ефективність такої реабілітації напряму залежить від професійності фахівців. Участь кваліфікованих логопедів, а в окремих випадках і неврологів, є ключовою умовою успішного результату [5; 10].

Відновлення функції ковтання при дисфагії здійснюється на основі комплексного підходу, який включає спеціальні вправи для м'язів глотки й язика, зміну консистенції їжі та використання поструральних технік для правильного положення тіла під час прийому їжі.

Реабілітацію найкраще розпочинати в перші тижні після виникнення проблеми, особливо внаслідок інсульту, залучаючи до процесу логопеда і фізичного терапевта. Серед основних методів відновлення ковтальної функції виділяють наступні: артикуляційні вправи й тренування для язика, які спрямовані на зміцнення м'язів ротової порожнини, поліпшення чутливості та координації; терапію льодом – стимуляцію ковтального рефлексу шляхом ви-

користання холодних предметів (наприклад, лід, який проводиться вздовж задньої стінки глотки); постуральні техніки – правильне положення голови під час їжі (зокрема, нахил підборіддя до грудей для безпечного ковтання); модифікацію дієти – вживання густих пюреподібних продуктів замість рідких і уникання сухих чи дрібних шматочків їжі; правила безпечного харчування – споживання їжі повільно, малими порціями, з подвійними ковтками та підтримання вертикального положення тіла протягом їжі й ще 30 хвилин після неї [2; 11].

Додатково слід враховувати важливі рекомендації: лікування основної причини дисфагії – наприклад, прийом антацидів при рефлюксі чи проведення нейрореабілітації при неврологічних порушеннях; відмову від використання трубочок і ємностей з носиками, оскільки вони підвищують ризик аспірації; забезпечення правильної позиції під час їжі – спина має бути прямою, а голова рівною. Реабілітація такого типу потребує терпіння, але регулярні зусилля та тренування значно покращують ковтальну функцію або навіть можуть повністю відновити її [2; 11].

Інноваційна логопедична реабілітація українських ветеранів зосереджується на засадах клінічної логопедії, міждисциплінарному підході та застосуванні доказових практик для відновлення мовленнєвих, комунікативних функцій і функцій ковтання після перенесених нейрогенних або травматичних ушкоджень.

Задля досягнення цих цілей використовуються комплексні методики, які інтегрують логопедів у військові та медичні команди, поєднуючи їх працю із сучасними нейропсихологічними та нейрореабілітаційними технологіями. До ключових інноваційних і системних підходів належать кілька важливих аспектів. По-перше, це трансформація логопедичної практики у клінічну логопедію, що передбачає перехід від традиційного педагогічного підходу до медико-соціальної моделі. У цьому контексті логопедія є невід'ємною частиною мультидисциплінарних команд, які включають лікарів, фізичних терапевтів і психологів, спільно працюючи над реабілітацією нейрогенних розладів. По-друге, значна увага приділяється діагностиці та терапії дисфагії, яка спрямована на комплексне обстеження й відновлення функцій ковтання у пацієнтів із травмами головного мозку, що є необхідним як для запобігання аспірації, так і для підвищення безпеки вживання їжі. Третій елемент – це нейропсихологічна корекція мовлення, яка включає

передові методи діагностики та лікування афазій, дизартрій і когнітивно-комунікативних порушень, зумовлених мінно-вибуховими травмами та інсультами. Іншим важливим аспектом є впровадження міжнародних стандартів у роботі з ветеранами, зокрема адаптація методик Європейської асоціації логопедії (ESLA), які спрямовані на подолання складних комунікативних порушень. Крім того, вагоме місце посідає психологічна інтеграція, що передбачає поєднання логопедичних втручань із психотерапевтичною підтримкою з метою зниження мовленнєвих бар'єрів, пов'язаних із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) і бойовим стресом. Останнім аспектом є розробка сучасних методів мовленнєвої реабілітації, адаптованих до специфіки воєнних травм і вимог сучасної реабілітації [9; 12; 13].

Усі зазначені підходи спрямовані на досягнення максимально ефективного та швидкого відновлення комунікативних здібностей ветеранів, що є ключовою умовою їхньої успішної соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

Отже, використання описаних логопедичних методів і технік реабілітації українських ветеранів відіграє вирішальну роль у відновленні їхніх комунікативних навичок, когнітивних функцій та успішній інтеграції в суспільство після важких травм. У воєнний час логопедія еволюціонувала в клінічну нейронауку, що діє у складі мультидисциплінарних команд разом із фізичними терапевтами та психологами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афазія – симптоми, причини та діагностика. URL: <https://bettertone.com.ua/uk/afaziia-symptomy-prychyny-ta-diahnostyka/>.
2. Кіфер Н., Менцел К., Шульц П. Дисфагія у логопедії. URL: https://cam-z.org/camz/photos/files/2_Dysphagie_in_Logopedie_ua.pdf.
3. Консультація провідного логопеда для пацієнтів з афазією після інсультів та черепно-мозкових травм. URL: <https://bettertone.com.ua/uk/konsultatsiia-providnoho-lohopeda-dlia-patsiientiv-z-afaziieiu-pislia-insultiv-ta-cherepno-mozkovykh-travm/#:~:text...>

4. Куди звертатися ветеранам АТО/ООС для реабілітації. URL: <https://moz.gov.ua/uk/kudi-zvertatisja-veteranam-atoos-dlja-reabilitacii>.
5. Логопедична допомога: корекція мовленнєвих порушень. URL: <https://www.epiprosvita.org/blog/logopedichna-dopomoga-korekciya-movlennievih-porushen>.
6. Лопатинська Н., Мельник В. Психолого-логопедичний супровід військовослужбовців в системі реабілітації після отриманих бойових травм. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2024. (35(74)). С. 89–94. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49705/#:~:text...>
7. Наука в умовах війни: українська логопедія випереджає світ. URL: <https://aklu.org.ua...>
8. Особливості військової травми в щелепно-лицевій ділянці. URL: <https://www.maxillofacial.education/practice/osoblyvosti-vijskovoyi-travmy-v-shhelepno-lyczevij-dilyanczi/#:~:text...>
9. Перетворення вчителя-логопеда на клінічного логопеда: новий етап для України. Публікація Асоціація клінічних логопедів України. URL: <https://www.facebook.com/61576592190690/posts...>
10. Порушення мовлення. Афазія. URL: <https://www.pryvitna.ua/diseases/porushennya-movlennya-afaziya/#:~:text>.
11. Постинсультні порушення ковтання (дисфагія). URL: <https://aksimed.ua/postynsultni-porushennya-kovtannya-dysfagiya/#:~:text...>
12. Українська логопедія в епоху змін. Тези за матеріалами І Всеукраїнської науково-практичної конференції з логопедії 06 березня 2025 року / за ред. О. Гаврилова. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2025. 180 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/...>
13. Klos, L., Blavt, O., & Kovalchuk O. Реалізація комплексної реабілітації ветеранів російсько-української війни з інвалідністю у закладах вищої освіти. Rehabilitation and Recreation. 2024. 18(3). S. 10-21. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.3.1>.

**МОРАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ ЮРИСТА У ВИМІРАХ
ЕТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ**

Воєнний час підвищує моральну напруженість юридичної праці, оскільки правозастосування відбувається в умовах загроз, дефіциту часу, підвищеної емоційної збудженості та розширення дискреції держави. У такому контексті моральна самосвідомість юриста стає психологічним ресурсом, який підтримує етичну сталість рішень і зменшує ризики деформації правосвідомості. Метою статті є аналітичний опис моральної самосвідомості юриста в етичних координатах воєнного часу з акцентом на психологічні компоненти, типові ризики та запобіжники.

Моральна самосвідомість у професії юриста можна визначити як здатність: (а) розпізнавати моральну релевантність правової ситуації; (б) узгоджувати рольові обов'язки з цінностями гідності, справедливості та прав людини; (в) здійснювати саморегуляцію під тиском, зберігаючи автономію судження і процедурну доброчесність. У воєнний час ці функції загострюються через зіткнення безпекових імперативів із правовими гарантіями та через публічний запит на швидке покарання.

По-перше, когнітивно-оцінювальний вимір. Моральна психологія розглядається як міст між соціальним пізнанням і правом, оскільки саме моральні оцінки впливають на те, як індивід інтерпретує покарання, обов'язок і належність до групи [2]. Експериментальні результати також демонструють, що оцінка наміру й шкоди може спрямовувати інтуїтивні юридичні визначення, а вплив посилюється за часових обмежень [3]. Воєнний час системно підвищує умови, що роблять інтуїтивні реакції домінантними: втома, інформаційна перенасиченість, ризикова невизначеність, конфлікт лояльностей. Отже, моральна самосвідомість у цій площині є професійною здатністю відділяти моральний імпульс від юридично належної процедури та аргументації.

По-друге, емоційно-тілесний вимір. Висока емоційна залученість у воєнних провадженнях може зміщувати увагу до каральних або надмірно виправдувальних рішень. Дослідження в юри-

дичному середовищі показують, що інтероцептивні та фізіологічні чинники пов'язані з варіативністю морального рішення, тобто стан організму стає регулятором судження [1]. Це означає, що етична якість роботи частково залежить від керування виснаженням, режиму відновлення та навичок емоційного маркування, які знижують імпульсивність.

По-третє, правосвідомість як інтегратор моралі та права. Міждисциплінарні підходи трактують правосвідомість як систему знань, оцінок, почуттів і переконань щодо права, що визначає легітимацію норм і практик [5]. У воєнний час існує ризик редукції правосвідомості до логіки «державної доцільності», коли право починає сприйматися як інструмент. Моральна самосвідомість у цьому разі виконує функцію внутрішнього контролю, підтримуючи відповідальність за наслідки рішення для людини.

По-четверте, комунікативно-рольовий вимір. Воєнний час підвищує конфліктність комунікації, посилює ризик стигматизації сторін і спрощених моральних ярликів. Для юриста зростає значущість етичної мови: нейтральності формулювань, поваги до суду та опонентів, захисту конфіденційності. Аналіз викликів професійної комунікації юриста в умовах воєнного стану підкреслює напруження між безпековими обмеженнями та обов'язком правового захисту [6].

По-п'яте, добробут і етична надійність. Поведінкова юридична етика наголошує, що добробут і виснаження пов'язані з якістю судження та етичними ризиками, оскільки дефіцит ресурсів посилює когнітивні спрощення і реактивність [4]. У воєнний час це перетворюється на організаційний обов'язок: інституції мають забезпечувати supervізію, розумне навантаження, підтримку прийняття рішень і механізми консультації у складних етичних колізіях. Практичними інструментами підтримки моральної самосвідомості можуть бути короткі стандартизовані запитання перед ключовою дією (конфіденційність, пропорційність, процесуальна справедливість), фіксація мотивів у робочому нотатнику, а також швидкий доступ до колегіальної консультації у випадках сумнівів. Ці процедури повинні бути мінімально бюрократичними, щоб зберігатися навіть за пікових навантажень.

Моральна самосвідомість юриста у воєнний час є багатовимірною психологічною конструкцією, що поєднує моральну увагу, рольову відповідальність, емоційну саморегуляцію, ціннісну під-

римку правосвідомості та етичну комунікацію. Перспективними є дослідження операціоналізації цієї конструкції в різних юридичних ролях, розробка коротких протоколів «етичної паузи» та оцінювання ефективності супервізійних і добробут-інтервенцій у системах правничої допомоги воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Angioletti L., Tormen F., & Balconi M. Judgment and embodied cognition of lawyers: Moral decision-making and interoceptive physiology in the legal field. *Frontiers in Psychology*. 2022. 13, 853342. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.853342>.

2. Dunlea J. P., & Heiphetz L. Moral psychology as a necessary bridge between social cognition and law. *Social Cognition*. 2021. 39(1). 183–199. URL: <https://doi.org/10.1521/soco.2021.39.1.183>.

3. Flanagan B., De Almeida G., Struchiner N., & Hannikainen I. (2023). Moral appraisals guide intuitive legal determinations. *Law and Human Behavior*. 2023. 47(2). 367–383. URL: <https://doi.org/10.1037/lhb0000527>.

4. Robbennolt J. K.. Behavioural legal ethics and attorney wellbeing in contemporary practice. In C. Cranor & A. Sarch (Eds.). *Behavioural ethics in practice*. 2020. (pp. 155–176). Cambridge University Press. URL: <https://doi.org/10.1017/9781839700408.008>.

5. Shelykh A. Legal consciousness as a subject of interdisciplinary research. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*, 2025. 1. 129–14. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2025/1.129-14>.

6. Yena I. Peculiarities and challenges of lawyer communication in the conditions of martial law in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. 1. 131. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.131>.

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Повоєнний період – це не лише етап відбудови інфраструктури держави, а насамперед етап відновлення людини, соціальних зв'язків і довіри у суспільстві. Саме тому ключовим фахівцем у громаді стає соціальний педагог, діяльність якого виходить за межі навчального закладу й переходить у площину громади, сім'ї, психологічної реабілітації та соціальної інтеграції.

Сучасна війна формує нові категорії населення, що потребують соціально-педагогічної підтримки: діти, які пережили травматичні події; внутрішньо переміщені сім'ї; діти військовослужбовців; діти, що втратили близьких; підлітки з порушеною освітньою траєкторією; молодь з досвідом тривалого стресу та соціальної ізоляції.

Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності розкрито у працях О. Безпалько, А. Капської, О. Дубасенюк, де визначено зміст і функції соціального педагога. Проблеми соціалізації дітей у кризових умовах і формування стійкості особистості досліджували А. Masten, а питання психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях висвітлюються у рекомендаціях міжнародних організацій (UNICEF, WHO, Save the Children).

Однак специфіка діяльності соціального педагога саме у повоєнний період і, зокрема, через механізми соціального проєктування, залишається недостатньо розробленою, що зумовлює актуальність дослідження.

У цих умовах традиційні методи соціально-педагогічної роботи (індивідуальні консультації, класні години, профілактичні бесіди) стають недостатніми. Виникає потреба у проєктній діяльності – комплексній, довготривалій, міждисциплінарній формі роботи.

Проєктна діяльність соціального педагога – це організована система дій, спрямована на вирішення конкретної соціальної проблеми певної групи дітей або громади шляхом планування, реалізації та оцінювання комплексу заходів у визначені строки із

залученням партнерів. Основні ознаки такої діяльності: наявність соціальної проблеми; чітка мета і завдання; обмежений термін; визначені ресурси; вимірюваний результат; міжвідомча взаємодія.

У повоєнний час проєктна діяльність набуває нового змісту: соціальний педагог стає координатором соціального відновлення громади.

Проєкти спрямовуються на:

- подолання травматичного досвіду;
- формування почуття безпеки;
- розвиток емоційної стабільності;
- відновлення довіри до дорослих.

Прикладами такої діяльності є: групи психологічної підтримки; арт-терапевтичні майстерні; табори відновлення; програми «безпечна школа».

Соціальний педагог виступає посередником між: школою, громадою, сім'єю, соціальними службами. Тому такі проєкти можуть включати: адаптаційні клуби; наставництво «рівний-рівному»; міжкультурні заходи; сімейні клуби. Війна спричиняє освітню депривацію, тому соціальний педагог в такій ситуації організовує: освітні хаби; волонтерські репетиторські програми; навчальні групи підтримки; профорієнтаційні проєкти.

Повоєнний період характеризується кризою сімейних ролей (реадаптація військових, ПТСР, зміна сімейної структури). В такому разі ефективними соціально-педагогічними проєктами будуть: сімейні консультаційні клуби; батьківські школи; групи взаємопідтримки; програми соціалізації дітей ветеранів.

Етапами реалізації соціально-педагогічного проєкту є діагностичний етап (соціальний педагог визначає потреби громади через опитування, спостереження, соціальний паспорт школи/громади), проєктувальний етап (формулювання мети, визначення цільової групи, пошук партнерів, план заходів), організаційний етап (розподіл ролей; залучення волонтерів; інформаційна кампанія), реалізація (проведення тренінгів, груп, заходів, індивідуального супроводу), оцінювання результатів (зміни поведінки дітей, рівень адаптації, зменшення конфліктності, покращення відвідування школи).

Повоєнна соціально-педагогічна робота неможлива без міжпредметної взаємодії. Соціальний педагог працює разом з: психологами, службами у справах дітей, медиками, волонтерськими

організаціями, громадськими фондами, місцевою владою, міжнародними організаціями (UNICEF, Save the Children, Red Cross). Фактично соціальний педагог стає менеджером соціального проекту в громаді. Змінюється і професійний профіль фахівця. Йому стають потрібні знання в таких сферах як проектний менеджмент, кризове консультування, медіація конфліктів, робота з травмою, фандрейзинг, комунікація з донорами, міжкультурна комунікація.

Особливо важливою стає ресурсна позиція соціального педагога – здатність не лише допомагати, а організувати допомогу. В результаті правильно організована проектна діяльність дозволяє: зменшити рівень тривожності дітей, відновити соціальні зв'язки, попередити девіантну поведінку, відновити навчальну мотивацію, підвищити згуртованість громади, сприяти реінтеграції сімей військових.

У стратегічній перспективі це впливає на соціальну стійкість держави, оскільки повоєнне відновлення – це передусім відновлення людського потенціалу.

Отже, у повоєнний час соціальний педагог переходить від ролі шкільного спеціаліста до ролі агента соціальних змін у громаді. Найефективнішою формою його роботи стає проектна діяльність, що забезпечує комплексний вплив на дитину, сім'ю і соціальне середовище. Саме через соціально-педагогічні проекти можливе: психологічне відновлення дітей, соціальна інтеграція населення, формування культури взаємодопомоги, профілактика соціальних криз наступних поколінь.

Проектна діяльність соціального педагога у повоєнний період є не допоміжною, а ключовою складовою відбудови суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ: Центр навчальної літератури, 2017.

2. Безпалько О. Соціальне проектування: навч. посібн. Київ: [б. в.], 2010. 127 с.

3. Дубасенюк О. Професійна підготовка соціального педагога. Житомир, 2019.

4. Закон України «Про соціальні послуги» (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

5. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ, 2015.
6. Постанова КМУ № 800 «Про організацію психологічної допомоги населенню в умовах надзвичайних ситуацій».
7. Савченко О. Педагогіка партнерства в умовах соціальних змін. Київ, 2018.
8. Masten A. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York: Guilford Press. URL: <https://www.scribd.com/document/693998852/Ann-Masten-Ordinary-magic-resilience-in-development-Paperback-ed-2015-The-Guilford-Press-1>.
9. Save the Children. Child Friendly Spaces in Emergencies Manual. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net>.
10. UNICEF. Psychosocial support for children in emergencies. URL: <https://www.unicef.org>.
11. WHO. Mental health and psychosocial support in conflict settings. URL: <https://www.who.int>.

ОСОБЛИВОСТІ СКАНДИНАВСЬКОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПАУЕРЛІФТЕРІВ

Актуальність вивчення скандинавської системи підготовки пауерліфтерів зумовлена її високою ефективністю та стійкими результатами, які демонструють спортсмени з країн Північної Європи на міжнародній арені. Формування скандинавської системи підготовки пауерліфтерів має глибокі історичні та соціокультурні передумови, пов'язані із загальними традиціями фізичного виховання та спорту у країнах Північної Європи. Ще у другій половині ХХ століття у Швеції, Норвегії та Фінляндії активно розвивалися силові види спорту, при цьому особлива увага приділялася не тільки досягненню високих результатів, але й збереженню здоров'я спортсменів упродовж усієї спортивної кар'єри. Державна підтримка спорту, високий рівень освіти тренерських кадрів та доступність наукових досліджень сприяли формуванню системного підходу до підготовки атлетів [4].

Одним із ключових елементів скандинавської системи є науково-обґрунтоване планування тренувального процесу. Періодизація навантажень будується на чіткому розподілі тренувальних циклів, у яких варіюються обсяг, інтенсивність та спрямованість вправ. При цьому велике значення надається нагромадженню тренувального обсягу на помірних інтенсивностях, що сприяє розвитку силової витривалості та зміцненню зв'язково-м'язового апарату. Такий підхід знижує ризик хронічних навантажень і дозволяє спортсмену адаптуватися до зростаючих вимог [7, 2544–2551].

Особливе місце у скандинавській системі підготовки займає технічна підготовка пауерліфтерів. Техніка виконання змагальних вправ розглядається як базовий фактор досягнення високих результатів та профілактики травматизму. Значна увага приділяється біомеханічному аналізу рухів, положенню корпусу, роботі суглобів та контролю амплітуди рухів. Тренувальний процес будується таким чином, щоб спортсмен міг багаторазово повто-

рювати рухи в оптимальній технічній формі [6; 2544–2551].

Відновлення сприймається як невід’ємна частина тренувального процесу. Використовуються різні методи відновлення, включаючи активний відпочинок (тренування з санами), фізіотерапевтичні процедури та оптимізацію режиму харчування. Такий комплексний підхід сприяє підтримці високого рівня функціональної готовності спортсменів та дозволяє їм ефективно переносити значні тренувальні навантаження [8, 215–218].

Зокрема, шведська методика підготовки у пауерліфтингу, яку широко популяризував тренер К. Лундгрен (Kåre Lundgren), базується на суворо бездопінговому підході, використанні підходів з малою кількістю повторень, обмеженій кількості розминкових сетів та пріоритеті базових змагальних вправ – присідань, жиму лежачи та станової тяги. Типовий тренувальний тиждень, як правило, включає 4-6 занять, в рамках яких кожен змагальний рух – присідання, жим лежачи та станова тяга опрацьовується 2-3 рази. При цьому значна частина підходів виконується з навантаженням у межах 70–80% від максимуму, що дозволяє розвивати силові якості без надмірного стресового впливу на організм та забезпечує накопичення якісного тренувального обсягу [9].

Прикладом характерного шведського тренування може бути заняття, присвячене присіданням. Основна вправа виконується у 5–6 підходах по 5–8 повторень із субмаксимальною вагою, при цьому особлива увага приділяється глибині присіду, положенню спини та рівномірному розподілу навантаження. Між підходами використовують відносно короткі паузи відпочинку, що сприяє розвитку силової витривалості. Після основної вправи у тренування включаються допоміжні рухи, спрямовані на зміцнення м’язів-стабілізаторів, задньої поверхні стегна та корпусу, такі як передні присідання, випади або вправи на м’язи кора [3].

Тренування жиму лежачи в шведській системі також відрізняються високою частотою та технічною спрямованістю. Жим може виконуватися 3-4 рази на тиждень з різними варіантами навантаження, включаючи паузи на грудях, уповільнену ексцентричну фазу та жиму вузьким хватом. Кількість повторень у підходах зазвичай варіюється від 6 до 10, що дозволяє вдосконалювати техніку та розвивати м’язову координацію. Такий підхід знижує навантаження на суглоби та одночасно підвищує стійкість змагального руху.

Станова тяга у тренуваннях шведських пауерліфтерів часто виконується рідше, ніж жим та присідання, проте їй надається велике значення з точки зору якості руху. Основні підходи виконуються з акцентом на контроль стартової фази та збереження нейтрального положення хребта. Як допоміжні вправи активно використовуються дефіцит-тяги, румунська тяга і вправи на зміцнення м'язів спини, що сприяє формуванню збалансованого силового профілю спортсмена [9].

Характерною особливістю шведських тренувань є використання «технічних днів», у межах яких спортсмени працюють зі зменшеними вагами, концентруючись виключно на якості виконання рухів. Такі заняття дозволяють закріплювати правильні рухові навички, знижувати загальний рівень втоми та одночасно підтримувати високий тренувальний обсяг. Подібна практика особливо актуальна у міжсезонний період та на ранніх етапах підготовки атлета [3].

Таким чином, приклади тренувань шведських пауерліфтерів демонструють системний та зважений підхід до розвитку силових якостей, у якому пріоритет віддається техніці, стабільності та довгостроковому прогресу. Поєднання помірної інтенсивності, високої частоти виконання вправ на змагання і продуманої допоміжної роботи робить шведську модель підготовки однієї з найбільш ефективних у сучасному пауерліфтингу.

Тренувальна система фінських пауерліфтерів багато у чому схожа на шведську, але має свої особливості, пов'язані з культурою спорту та акцентом на функціональну силу та фізичну підготовку у цілому. Фіни надають великого значення як силовому навантаженню, так і розвитку загальної фізичної підготовленості, гнучкості і стійкості корпусу, що відбивається у структурі їх тренувань. Зазвичай тиждень включає 4-5 тренувань з основними вправами – присідання, жим лежачи та станова тяга, а також різноманітні допоміжні вправи для зміцнення м'язів-стабілізаторів та заднього ланцюгу [8, 215-218].

Приклад фінської методики тренування присідань може містити 4-5 підходів по 4-6 повторень з вагою близько 75-85% від максимуму. Особлива увага приділяється техніці: спортсмени контролюють положення спини, глибину присіду та роботу колін. Після основних підходів виконуються вправи на м'язи кора, зад-

ньої поверхні стегна та сідниць, наприклад гіперекстензії, румунська тяга або сідничний міст. Такий підхід дозволяє не тільки розвивати силу, але й мінімізувати ризик травм, що особливо важливо для спортсменів, які прагнуть довгої спортивної кар'єри.

Жим лежачи у фінській системі відрізняється високою варіативністю. Тренери використовують паузи на грудях, жим із вузьким і широким хватом, а також динамічні підходи з легшою вагою та високою швидкістю виконання. Кількість повторень зазвичай становить 6-8, а мета – розвинути стабільність плечового пояса, контроль амплітуди руху та вибухову силу.

Станова тяга у фінських пауерліфтерів також будується з акцентом на технічну досконалість. Вправа виконуються 3-4 рази на тиждень із субмаксимальними вагами, додатково включаються дефіцит-тяги, румунські тяги та вправи для зміцнення спини та задньої поверхні стегна [1; 2].

Відмінною рисою фінської системи є використання «комплексних тренувань», де силові вправи поєднуються з елементами загальної фізичної підготовки, кардіо та рухливості суглобів. Такий підхід забезпечує гармонійний розвиток атлета, знижує ризик травматизму та сприяє формуванню високої витривалості, необхідної для пауерліфтера на змаганнях [8, 215–218].

Таким чином, фінська модель підготовки пауерліфтерів відрізняється збалансованим підходом, в якому поряд із силою та технікою велика увага приділяється функціональній підготовці, координації та профілактиці травм.

Тренувальна система норвезьких пауерліфтерів поєднує у собі елементи шведської та фінської моделей, але з вираженим акцентом на індивідуалізацію навантаження та науковий підхід до моніторингу стану спортсмена. У Норвегії при підготовці приділяється увага не тільки силі та техніці, але й фізіологічному та психологічному стану атлета, що дозволяє мінімізувати ризик травм та забезпечувати стабільний прогрес. Тиждень тренувань зазвичай складається з 4–6 занять, у яких кожен з основних елементів змагання – присідання, жим лежачи та станова тяга опрацьовується 2–3 рази, при цьому навантаження варіюється у залежності від етапу підготовки та індивідуальних особливостей спортсмена [7, 2544–2551].

Присідання у норвезької системі виконуються з акцентом на контроль та якість руху. Основні підходи будуються з викори-

станням ваги близько 70-85% від максимуму і становлять 4-6 повторень. Особлива увага приділяється глибині присіду, правильному положенню спини та роботі колін, а також активації м'язів кора та сідниць. Як допоміжні вправи застосовуються фронтальні присідання, випади, гіперекстензії та вправи з гумовими амортизаторами, що дозволяє опрацьовувати м'язи-стабілізатори та підвищувати функціональну силу [5].

Жим лежачи у норвезькій системі також орієнтований на техніку та контроль амплітуди руху. Практикуються паузи на грудях, жим вузьким та широким хватом, а також динамічні підходи з помірною вагою та високою швидкістю. Важливим елементом є різноманітність варіантів жиму залежно від індивідуальних особливостей спортсмена, що сприяє розвитку стійкості плечового пояса та запобігає перевантаженню суглобів.

Станова тяга у тренуваннях норвежців виконується з високою технікою контролю. Основні підходи будуються із субмаксимальною вагою і включають різні варіації: дефіцит-тяга, румунська тяга та тяга з паузою в нижній точці. Поряд із силовими вправами активно застосовуються вправи на стабілізацію корпусу, роботу спини та задньої поверхні стегна, а також функціональні вправи на баланс, що дозволяє розвивати координацію та стійкість до навантажень [6].

Особливістю норвезької системи є інтеграція наукового моніторингу тренувального процесу. Використовуються методи контролю втоми, відновлення та психологічного стану спортсмена, що дозволяє своєчасно коригувати навантаження та оптимізувати тренувальний процес. Такий підхід забезпечує індивідуальний прогрес та мінімізує ризик перетренованості, що особливо важливо для спортсменів, які прагнуть довгострокових результатів [7, 2544–2551].

Таким чином, норвезька модель підготовки пауерліфтерів відрізняється високою індивідуалізацією, науковою основою і комплексним підходом до розвитку сили, техніки та функціональних якостей.

Отже, скандинавська система підготовки пауерліфтерів є цілісною і науково-обґрунтованою моделлю, заснованою на принципах довгострокового розвитку, раціонального планування навантажень і пріоритету технічної досконалості. Її відмінними рисами є високий рівень індивідуалізації тренувального процесу,

тісний зв'язок із досягненнями спортивної науки та комплексний підхід до відновлення та медичного супроводу спортсменів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Duggan J. The Finnish Deadlift Routine – With A Twist. 2021. URL: <https://www.naturalstrength.com/2021/08/the-finnish-deadlift-routine-with-twist.html> (дата звернення 28.01.2025).
2. Finnish Deadlift Secrets. URL: https://elitefts.com/blogs/powerlifting/finnish-deadlift-secrets?srsltid=AfmBOopDPmgE71Dzh_AdfkWbGgbe-Oo5Bb6S-jkiOf0e3hieYV6LzKa (дата звернення 30.01.2026).
3. Kåre Lundgren's Swedish Training Program. URL: <http://www.powerlifting.org.uk/swedish.html> (дата звернення 28.01.2026).
4. Nordic Powerlifting Federation. URL: <https://npfpower.wordpress.com/> (дата звернення 03.02.2026).
5. Norwegian Method (Multi-Frequency Squat). URL: <https://www.winningstrength.com/blog/norwegian-method-multi-frequency-squat> (дата звернення 01.02.2026).
6. Nuckols G. High Frequency Training for a Bigger Total: Research on highly trained Norwegian powerlifters. URL: <https://www.strongerbyscience.com/high-frequency-training-for-a-bigger-total-research-on-highly-trained-norwegian-powerlifters/> (дата звернення 28.01.2026).
7. Shaw M. P., Andersen V., Sæterbakken A. H., Paulsen G., Samnøy L. E., Solstad, T. E. Contemporary training practices of Norwegian powerlifters. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 36(9), 2022. P. 2544–2551.
8. Simmons L. *The Westside Barbell Book of Methods*. 2023. 319 pages.
9. Swedish Powerlifting Program by Kåre Lundgren. URL: <https://benchpressprograms.blogspot.com/2013/08/swedish-powerlifting-program-by-kare.html> (дата звернення 02.02.2026).

Роман КОРСАК
(Ужгород, Україна)
Анатолій НОВОПИСЬМЕННИЙ
(Полтава, Україна)

МЕТОДИКА SBD-ТРЕНУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЗМАГАЛЬНОГО РЕЗУЛЬТАТУ У КЛАСИЧНОМУ ПАУЕРЛІФТИНГУ

Методика SBD-тренування є актуальною, оскільки орієнтована на розвиток специфічної сили та вдосконалення техніки виконання змагальних вправ, що особливо важливо за відсутності екіпірувальної підтримки. Крім того, її застосування сприяє більш точному дозуванню навантажень, підвищення стійкості до втоми та зниження ризику травматизму, що робить зазначену методику актуальною у системі підготовки спортсменів класичного пауерліфтингу на сучасному етапі. SBD-тренування є системою підготовки в пауерліфтингу, яка заснована на пріоритетному розвитку трьох основних змагальних вправ: присідання зі штангою (англ. «Squat»), жиму лежачи (англ. «Bench press») і станової тяги (англ. «Deadlift»). Дані вправи є ключовими, оскільки саме їхня сума визначає підсумковий результат спортсмена на змаганнях з пауерліфтингу [4].

Сутність SBD-підходу полягає у тому, що тренувальний процес будується навколо регулярного та цілеспрямованого виконання у межах одного тренувального заняття трьох змагальних рухів з урахуванням техніки, інтенсивності та обсягу навантаження для досягнення кумулятивного ефекту. Основна увага приділяється розвитку максимальної сили, силової витривалості та міжм'язової координації, які необхідні для ефективного виконання змагальних вправ без використання спеціальної екіпіровки [2; 3].

В рамках SBD-тренування допоміжні та ізолюючі вправи застосовуються як засіб корекції слабких ланок та покращення окремих фаз руху у присіді, жимі та тязі. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність тренувань, знизити ризик травматизму та забезпечити стабільне зростання спортивних результатів [6, 82-84].

Відмітимо, що наукове та методичне обґрунтування SBD-

тренування набуло розвитку у 1970–1980-ті роки, коли у тренувальний процес стали активно впроваджуватись принципи періодизації, контролю обсягу та інтенсивності навантаження. Практика показала, що надмірне використання неспецифічних вправ не завжди призводить до зростання результату, тоді як системна робота над змагальними вправами забезпечує більш стійкий прогрес. Тренери та спортсмени почали аналізувати вплив частоти виконання присіду, жиму та тяги на зростання силових показників, що призвело до формування різних варіантів SBD-методик – від високооб’ємних до високоінтенсивних моделей підготовки. Особливо активно цей підхід розвивався у класичному пауерліфтингу, де відсутність екіпірування вимагала максимально точної адаптації організму до навантажень [4].

Серед найбільш відомих шкіл SBD-тренування виділяють східноєвропейську школу, засновану на строгій періодизації та планомірному збільшенні навантажень, а також західні школи – зокрема, американську та скандинавську, де акцент робиться на індивідуалізацію тренувань та гнучке регулювання інтенсивності [8, 10–19; 2544–2551].

На окрему увагу заслуговує сучасна школа, представлена наступними методиками: «Reactive Training Systems (RTS)» (Mike Tuchscherer) та «Westside Barbell» в адаптованому для класичного пауерліфтингу підході (Louie Simmons), які по-різному інтерпретують SBD-метод, але об’єднані спільною метою – максимальний розвиток сили у змагальних вправах. Зокрема, методика «RTS» інтерпретує SBD-підхід через призму індивідуальної адаптації спортсмена до навантаження. В її основі закладено використання показника суб’єктивної інтенсивності (RPE), який дозволяє гнучко регулювати вагу обтяжень у присіданні, жимі лежачи та становій тязі залежно від поточного функціонального стану атлета. У рамках SBD-тренування це означає пріоритетну роботу над змагальними вправами з постійною корекцією обсягу та інтенсивності, що сприяє більш точному управлінню втотою, зниження ризику перетренованості та забезпечення стабільного прогресу у класичному пауерліфтингу [9, 14–17].

Методика «Westside Barbell» в адаптованому для класичного пауерліфтингу підході інтерпретує SBD-метод через розвиток різних силових якостей, необхідних для успішного виконання вправ. В її основі лежить чергування динамічних та максимальних

зусиль у присіді, жимі та тязі, а також активне використання спеціальних допоміжних вправ для усунення слабких ланок. У класичному форматі дана система відходить від специфіки використання екіпірування і робить більший акцент на технічну стабільність і розвиток абсолютної сили [7, 45–68].

Таким чином, кожна з сучасних авторських шкіл по-своєму інтерпретує SBD-підхід, але незважаючи на відмінності, всі ці методики поєднує ключовий принцип – пріоритетна роль присідання, жиму лежачи та станової тяги у системі підготовки спортсменів з класичного пауерліфтингу.

Вплив частоти виконання вправ на зростання силових показників є одним із ключових аспектів методики SBD-тренування у класичному пауерліфтингу. Оптимальне співвідношення тренувальних днів та навантаження у SBD-підготовці залежить від рівня кваліфікації спортсмена. Для початківців та спортсменів середнього рівня, як правило, ефективною є частота виконання присіду та жиму лежачи 2–3 рази на тиждень, а станової тяги – 1–2 рази, що дозволяє забезпечити достатній тренувальний стимул без надмірної втоми. При цьому обсяг навантаження визначається у помірній кількості підходів та повторень, що створює умови для поступового зростання силових показників та сталого прогресу [7, 95–116; 3].

У високочастотних моделях SBD-тренування змагальні вправи виконуються практично на кожному тренуванні, проте з контрольованою інтенсивністю. Такий підхід характерний для скандинавської та деяких авторських шкіл і передбачає роботу переважно у субмаксимальних зонах навантаження [5, 2544–2551].

Низькочастотні моделі SBD-тренування, навпаки, передбачають більш рідкісне виконання вправ, але з підвищеною інтенсивністю. У даному випадку акцент робиться на розвиток максимальної сили та здатність організму переносити граничні навантаження. Такий підхід може бути ефективним для досвідчених спортсменів, проте потребує точного планування та підвищеної уваги до відновлення, оскільки ризик перенапруги та травматизму суттєво зростає [9, 50–53].

Порівняння високочастотних та низькочастотних моделей SBD-тренування демонструє, що найбільшу ефективність мають збалансовані програми, які поєднують помірну частоту виконання змагальних вправ із раціональним розподілом об'єму та інтенсив-

ності. Зокрема, «Метод накопичення через топ-підхід» (англ. «Controlled Top Set Accumulation – CTSA», автор А. Новописьменний) полягає у тому, що максимальна сила зростає від повторюваності та має здатність накопичуватися за рахунок об'єму роботи на середніх і субмаксимальних вагах, без екстремального перевантаження нервової системи [1].

У науковому контексті описаний підхід (CTSA), як один із варіантів SBD-методики, використовується у підготовці пауерліфтерів міжнародного рівня. Центральним елементом цієї системи є «топ-сет» (англ. «top-set») – підхід із вагою, максимально наближеною до змагальних умов, який не тільки розвиває фізичну силу, але й формує стійку психологічну поведінку спортсмена під час роботи з великими вагами, підвищуючи впевненість, концентрацію та контроль за технікою виконання вправ. Після виконання «топ-сету» у тренування включається об'ємна робота з меншими вагами у підходах («бек-оф-сети», англ. «back-of-sets»), що дозволяє закріпити техніку, покращити тактильні відчуття при роботі із навантаженням та розвинути нейром'язовий контроль, забезпечуючи інтеграцію силових якостей у загальну функціональну готовність атлета. Для систематизації та оптимізації зазначеного процесу автор «CTSA» пропонує застосовувати SBD-метод, що включає присідання, жим лежачи та станова тягу в одному тренувальному занятті, де планомірна варіація відсотків від максимуму, кількість підходів та повторень створює оптимальні умови для поступової прогресії та технічного вдосконалення.

Практика «CTSA»-підходу реалізується через хвилеподібний розподіл навантаження, коли у піковій фазі одна з основних вправ виконується з максимальною вагою, а інші рухи опрацьовуються з меншими відсотками, створюючи синергію між ними та забезпечуючи гармонійний розвиток усіх трьох змагальних дисциплін. Зазначений принцип оптимізує поєднання стресу та відновлення: навантаження розподіляється так, щоб кожна м'язова група встигала відновлюватися і при цьому зберігався загальний тренувальний ефект. Таким чином, даний метод є сучасним та науково-обґрунтованим інструментом підготовки пауерліфтерів до змагальних умов [1].

Як зазначалося вище, роль допоміжних вправ у системі SBD-тренування також займає важливе місце, оскільки вони доповнюють роботу до змагальних підйомів і сприяють більш цілес-

прямованому розвитку силових якостей спортсмена. У класичному пауерліфтингу допоміжні вправи не є самоціллю, а важливим інструментом підвищення ефективності результату у присіданні, жимі та тязі. Їхнє раціональне використання дозволяє коригувати техніку, розвивати м'язові групи, що беруть участь у ключових фазах змагальних рухів, і підвищувати стійкість до тренувальних навантажень [7, 233–254].

Критерії підбору допоміжних вправ у рамках SBD-підходу ґрунтуються насамперед на аналізі індивідуальних слабких ланок спортсмена. Для присідання це можуть бути вправи, спрямовані на зміцнення м'язів кора, розгиначів стегна та стабілізаторів, для жиму лежачи – розвиток м'язів плечового поясу та м'язів-стабілізаторів лопаток, а для станової тяги – посилення м'язів заднього ланцюга та поперекового відділу. Таким чином, кожна допоміжна вправа повинна мати чітку функціональну спрямованість та логічний зв'язок із змагальною дисципліною.

Особливого значення має спрямованість допоміжних вправ на усунення слабких фаз руху. У класичному пауерліфтингу нерідко трапляються труднощі при виході із нижньої точки присіду, відриві штанги від помосту у тязі чи проходженні «мертвої точки» у жимі лежачи. Цілеспрямоване включення допоміжних вправ, що впливають саме на проблемні ділянки амплітуди, дозволяє покращити біомеханіку рухів та підвищити загальну результативність виконання змагальних вправ [6, 97–106].

Оптимальне співвідношення базових та допоміжних навантажень є важливою умовою ефективності тренування за SBD-методом. Базові (змагальні) вправи повинні зберігати пріоритет у тренувальному процесі, тоді як обсяг допоміжних вправ необхідно суворо дозувати. Надмірне збільшення допоміжного навантаження може призвести до перевтоми та зниження якості виконання основних рухів, тоді як раціональний баланс сприяє гармонійному розвитку сили, технічної стабільності та зниження ризику травматизму [9, 54–59].

Отже, методика SBD-тренування є однією з найефективніших систем підготовки спортсменів у класичному пауерліфтингу, оскільки її основою є три змагальні вправи – присідання зі штангою, жим лежачи і станова тяга. Цей підхід дозволяє цілеспрямовано розвивати специфічну силу, удосконалювати техніку виконання рухів та адаптувати організм до навантажень, характерних

для змагань. Загалом методика SBD-тренування у класичному пауерліфтингу демонструє високу науково-практичну цінність, дозволяючи комплексно підготувати спортсмена до змагань, збільшити результативність та забезпечити стабільний розвиток сили та техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анатолій Новописьменний здобув золото Всесвітніх ігор з класичного пауерліфтингу. URL: <https://sportbusiness.media/-2025/08/15/anatolij-novopysmennyj-zdobuv-zoloto-vsesvitnih-igor-z-klasycznogo-paverliftyngu/> (дата звернення 28.01.2026).

2. Hernández-Ugalde J. A. .A Qualitative Review Of Annual Progress In Powerlifting Disciplines And Total Score. *International Journal of Strength and Conditioning*, 2(1), 2022. DOI: <https://doi.org/10.47206/ijsc.v2i1.139>

3. Hernández Ugalde J. A. Powerlifting Balance Of SBD Disciplines (Squat, Bench Press And Deadlift) Ratio To Total Score. *International Journal of Strength and Conditioning*, Vol. 3, No. 1, 2023. DOI: <https://doi.org/10.47206/ijsc.v3i1.198>.

4. Powerlifting. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Powerlifting> (дата звернення 28.01.2026).

5. Shaw M. P., Andersen V., Sæterbakken A. H., Paulsen G., Samnøy L. E., Solstad, T. E. Contemporary training practices of Norwegian powerlifters. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 36(9), 2022. P. 2544-2551.

6. Simmons L. The Conjugate Method: Enhanced Through the Research of Westside Barbell. 2022. 122 pages.

7. Simmons L. The Westside Barbell Book of Methods. 2023. 319 pages.

8. Strength Training of the Eastern Bloc – Powerlifting: weight training, strength building and muscle building. 2019. 52 pages.

9. Tuchscherer, M. The Reactive Training Manual: Developing Your Own Custom Training Program for Powerlifting. United States: Mike Tuchscherer, 2008. 83 p.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Підвищення іншомовної компетентності серед військовослужбовців актуалізується в контексті інтеграції Збройних Сил України (ЗСУ) до стандартів Північноатлантичного альянсу (НАТО), необхідності оволодіння іноземною військовою технікою та участі у спільних міжнародних операціях.

Основними шляхами вдосконалення компетентності є впровадження стандарту мовної підготовки **STANAG-6001**, використання мультимодальних навчальних технологій, застосування андрагогічних моделей навчання, а також організація інтенсивних курсів. Ключова роль у цьому процесі належить забезпеченню відповідності рівня мовної підготовки встановленим стандартам НАТО, розвитку навичок ефективної комунікації з іноземними партнерами в межах спільних навчань і бойових операцій, здатності до роботи з сучасним іноземним озброєнням, військовою технікою та документацією до неї.

Не менш важливим є оновлення методів військового навчання, яке має включати інтерактивні підходи та впровадження інтенсивних програм, що сприятимуть підвищенню результативності освітнього процесу. Досягнення високої ефективності в розвитку іншомовної компетентності потребує також комплексної трансформації системи військової освіти. Така трансформація передбачає її переорієнтацію на практичні потреби багатосторонньої взаємодії із закордонними партнерами, що є невід'ємною складовою інтеграції до світових військових стандартів [6; 10].

Ключову роль у процесі підвищення іншомовної компетентності військовослужбовців, а особливо в умовах воєнного стану, відіграє змішане (гібридне) навчання. Цей підхід поєднує переваги традиційних очних занять, які сприяють активній комунікації, із можливостями дистанційних технологій, що забезпечують гнучкість і доступність. Завдяки такій комбінації військові мають

змогу вдосконалювати свої мовні навички без відриву від виконання бойових завдань.

У ситуаціях постійних змін змішане навчання дозволяє поєднувати онлайн-освіту, доступну під час ротацій або перебування в безпечних районах, із очною практикою, коли це стає можливим. Теоретичні аспекти вивчаються самостійно через електронні курси, що дає більше часу для практичних занять, таких як моделювання бойових ситуацій, рольові ігри чи ситуативні переговори. Використання хмарних сервісів і платформ, наприклад **Moodle** або **Google Classroom**, також сприяє персоналізації навчального процесу, дозволяючи налаштовувати темпи засвоєння матеріалу відповідно до індивідуальних потреб військовослужбовців. Особлива увага у змішаному навчанні приділяється галузевому перекладу, вивченню НАТО-вської термінології та застосуванню іноземної мови у професійній сфері. Це забезпечує адаптовану до сучасних викликів мовну підготовку, яка не лише є ефективною та практичною, але й сприяє покращенню взаємодії з міжнародними партнерами. Отже, змішане навчання виступає оптимальним інструментом для розвитку іншомовної компетентності військових у складних умовах сучасності [8; 9].

Впровадження стандартів НАТО, зокрема **STANAG 6001**, в іншомовну підготовку військовослужбовців Збройних сил України є важливим складником забезпечення їхньої взаємосумісності з партнерами по Альянсу. Це передбачає багаторівневу систему навчання, використання сучасних методик, а також сертифікацію мовних знань. Такий підхід сприяє ефективній комунікації, роботі з технікою країн НАТО та інтеграції у спільні штаби. Особлива увага приділяється впровадженню рівнів володіння мовою відповідно до вимог **SLP1 – SLP4** для різних категорій військовослужбовців, що дозволяє уніфікувати тренувальні процеси. На освітньому рівні це передбачає оновлення програм військових закладів, створення спеціалізованих курсів інтенсивного вивчення англійської мови. Крім того, значний акцент робиться на зміну парадигми навчання: переході від традиційного підходу до впровадження методик, які розвивають комунікативні навички, критичне мислення та освоєння ключової термінології НАТО. Іншомовна підготовка спрямована не лише на теоретичне вивчення мови, а й на формування практичних навичок її використання у професійній діяльності, включно з роботою з технікою чи плануванням

операцій. Це своєю чергою підвищує мотивацію і рівень професіоналізму військовослужбовців. В умовах повномасштабної війни мовна підготовка зазнає адаптації для максимально швидкого впровадження на практиці – особливо у контексті опанування іноземних зразків озброєння або навчання за кордоном [4].

Впровадження інноваційних підходів для підвищення іншомовної компетентності військовослужбовців зосереджується на інтенсивному застосуванні сучасних цифрових технологій. Серед них варто виокремити симуляції реальних бойових ситуацій, використання **VR/AR**-технологій, інтерактивні онлайн-платформи як ось «**Kahoot!**» чи «**Quizlet**» та андрагогічні моделі навчання, які сприяють швидкому опануванню професійної англійської мови відповідно до стандартів НАТО. Наприклад, віртуальні середовища **VR/AR**, створюють можливості для відпрацювання мовних навичок у максимально наближених до реальності умовах, таких як ведення переговорів чи координація авіапідтримки. Засоби мобільних додатків, гейміфікація, виконання командних проєктів та використання мультимедійних матеріалів значно посилюють залучення учасників навчального процесу та сприяють швидшому запам'ятовуванню спеціалізованої лексики. Зокрема, акцент робиться на індивідуалізований підхід до потреб дорослих слухачів через розробку освітніх траєкторій та заохочення самоосвіти, що демонструє вищу ефективність порівняно зі стандартними методами викладання. Ключову роль відіграє професійно-орієнтоване навчання – **ESP – English for Specific Purposes**, спрямоване на засвоєння термінології НАТО, знань про стандарти оперативних процедур і підготовку до міжнародних навчань. Інтеграція цих сучасних підходів, особливо андрагогічних моделей, суттєво покращує комунікативну компетентність військовослужбовців і сприяє їхній ефективній взаємодії з іноземними партнерами [1; 5].

Міжнародна співпраця та стажування відіграють ключову роль у підвищенні іншомовної компетентності військовослужбовців. Сьогодні це не просто додаток до навчального процесу, а невід'ємний елемент підготовки сучасного військового. Жоден підручник не може замінити живе спілкування з носіями мови або обмін досвідом із колегами з різних країн.

Стажування стимулює використання іноземної мови як інструменту розв'язання практичних завдань, дозволяючи перетворити теоретичні знання на впевнений автоматичний навик. Такий фор-

мат співпраці забезпечує можливість опанувати специфічний військовий сленг і скорочення, які застосовуються в рамках стандартів НАТО. Це надзвичайно важливо для роботи з іноземною технікою та документацією, координації спільних операцій, а також розуміння наказів і звітів у багатонаціональному середовищі. Проте знання мови без обізнаності щодо військової культури партнерів може призводити до помилкових інтерпретацій. Стажування сприяє глибшому розумінню менталітету, етики та логіки прийняття рішень закордонних колег, що підсилює довіру та ефективність співпраці. Окрім мовного занурення, військовослужбовці отримують доступ до сучасних тактик і стратегій, які вони можуть адаптувати у своїй діяльності. В умовах сучасних воєн це дозволяє оперативнo запроваджувати новітні методи управління та покращення логістики, де володіння іноземною мовою стає ключем до доступу до інформації з першоджерел. Для офіцерів така підготовка є необхідною частиною підготовки до участі в міжнародних миротворчих місіях та роботі у спільних командних центрах, де англійська мова є основним засобом комунікації [3].

З огляду на вищезазначене, центральне значення набуває і методична робота, спрямована на покращення іншомовної компетентності військовослужбовців ЗСУ. Основна увага приділяється впровадженню стандартів НАТО, активному застосуванню інтерактивних технологій, використанню симуляторів та інтенсифікації навчального процесу.

Реалізація цих завдань вимагає оновлення освітніх програм, зокрема з акцентом на опанування спеціалізованої військової термінології та розвиток практичних навичок комунікації, особливо в умовах наближених до реальних бойових операцій. Суттєвою також є розробка навчально-методичних матеріалів, які відповідають вимогам **STANAG 6001**, що є критично важливим для забезпечення взаємодії з партнерами з НАТО. Додатковим напрямом виступає інтеграція когнітивно-комунікативних підходів, впровадження віртуальних симуляторів та використання інтерактивних методик для моделювання ситуацій, типових для військових операцій. Значна увага має бути звернена на опанування професійної військової термінології, аналіз дискурсу, опрацювання військової документації та відпрацювання навичок професійного спілкування. Особливої ваги набуває розвиток викладацького потенціалу через підвищення кваліфікації інструкторів, створення

сучасних методичних рекомендацій і застосування новітніх технологій, зокрема, на основі результатів досліджень Національного університету оборони України. Усе це буде сприяти оптимізації процесу іншомовної підготовки у військових навчальних закладах та структурних підрозділах ЗСУ, забезпечуючи більш ефективне засвоєння знань та підготовку висококваліфікованих військових фахівців, здатних ефективно функціонувати в умовах міжнародного співробітництва [2; 7].

Отже, розвиток іншомовної компетентності військовослужбовців є важливим чинником для впровадження стандартів НАТО, налагодження ефективної співпраці з міжнародними партнерами, освоєння сучасного обладнання та підвищення професійної майстерності. Це сприяє успішній міжкультурній взаємодії, забезпечує оперативну сумісність і доступ до актуальної військової інформації. Зважаючи на це, високий рівень володіння іноземними мовами стає ключовою складовою професійної підготовки військових спеціалістів у рамках євроатлантичної інтеграції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістархова М. Дисертація. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності викладачів вищих військових навчальних закладів. Київ, 2021. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-aristarhova.pdf>.

2. Бужинкова Т. Когнітивно-комунікативні механізми формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності військовослужбовців. Закарпатські філологічні студії. Випуск 44. Том 1. С. 80–85. URL: https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/44/part_1/14.pdf#:~:text...

3. Гришук Ю. Дисертація. Педагогічне моделювання розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов у системі післядипломної освіти. Київ, 2023. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/rkr-dis-25-10.pdf>.

4. Затверджено концепцію трансформації системи військової освіти за стандартами нато: що передбачено. URL: <https://ips.ligazakon.net/lawnews/doc/NZ30042-zatverdzheno-kontseptsiyu-transformatsiyi-systemy-viyskovoyi-osvity-za-standartamy-nato-shcho-peredbacheno#:~:text...>

5. Іванченко Є. Маслій О. Впровадження інноваційних педагогічних технологій та методик у вищу військову освіту – запорука

підвищення її якості. Педагогіка безпеки. 2018. №1. С. 1–8. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/52/46>.

6. Ковальчук І. Дисертація. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Житомир, 2018. URL: https://eprints.zu.edu.ua/27796/1/dys_Kovalchuk.pdf.

7. Марушкевич А. Формування іншомовної комунікативної компетентності у курсантів закладів вищої військової освіти немовних спеціальностей. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2(20). 2024. С. 55-59. URL:

file:///C:/Users/Dell/Downloads/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_20-55-59.pdf.

8. Мірненко В., Ноздрачов О., Семенко Л., Кострач В. Організація іншомовної підготовки військовослужбовців у вищих військових навчальних закладах та основні фактори, що на неї впливають. Military Science. Vol. 2 No. 4. 2024. URL: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/105-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-245-2-10-20251212.pdf>.

9. Повч О., Біляков-Бельський О. Змішане навчання як інструмент підвищення ефективності хірургічної освіти в українських медичних освітніх закладах. Академічні візії. Випуск 32/2024. URL:

<http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/12659/1/Blended%20Learning%20as%20a%20Tool%20to%20Improve%20the%20Efficiency.pdf#:~:text...>

10. Семененко Л., Колєнникова О., Акініна Т., Кульбашевський В., Науменко М. Сучасні особливості формування іншомовної дискурсивної компетенції у курсантів і офіцерів вищих військово-навчальних закладів. Військова академія (м. Одеса). Збірник наукових праць. № 2 (12). ч. II. 2019. С. 188-198. URL: https://vaodessa.org.ua/images/Zbirnuk_2122/Zbirnuk_2_12_2/Kolennikova%20212%202.pdf.

SOFT SKILLS ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДО БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

В умовах повномасштабної війни докорінних змін зазнають усі сфери суспільного життя, проте особливих трансформацій зазнає саме освіта. Вона перестає бути лише процесом набуття знань, умінь та навичок, а стає одним із способів виживання, психологічної підтримки та формування стійкості нації. Нині освітній процес відбувається в екстремальних умовах: повітряні тривоги, бомбардування, вимушене переміщення учасників освітнього процесу, руйнування освітньої інфраструктури, обмежений доступ до надання освітніх послуг, робота в укриттях та хронічний стрес [1]. Це свідчить про системний характер викликів, що виходять далеко за межі традиційної педагогічної проблематики.

У цій новій реальності традиційних фахових знань (*hard skills*) стає недостатньо для ефективного функціонування, тому відбувається переосмислення співвідношення між *hard skills* і *soft skills*. Якщо раніше предметні знання розглядалися як базовий результат освіти, то в умовах екстремальних загроз пріоритет зміщується до компетентностей, що забезпечують адаптацію, психологічну стійкість і здатність діяти в ситуації невизначеності. Саме тому на перший план виходять *soft skills* – універсальні навички, які забезпечують успішну взаємодію, саморегуляцію та швидке прийняття рішень [3]. Їх важливість важко переоцінити в будь-якій професійній діяльності, вони є ключем до успішного працевлаштування, ефективної командної роботи та кар'єрного зростання. Однак для освітян в умовах війни володіння цими навичками стає не просто перевагою, а життєво важливою необхідністю. Таким чином, *soft skills* поступово переходять із категорії додаткових професійних переваг до розряду «компетентностей безпеки» та виживання.

У цьому контексті особливої ваги набуває концепція резильєнтності, що поєднує емоційну саморегуляцію, когнітивну гнучкість і здатність підтримувати продуктивність діяльності в умовах стресу та асинхронності навчання. Війна спричинила різке зростання

психологічної травматизації учасників освітнього процесу. Емпіричні дані онлайн-опитувань серед представників українських ЗВО свідчать про погіршення психоемоційного стану у 97,8% респондентів. Найчастіше респонденти відзначали виснаження (86,7%), нервозність (84,4%), депресивні прояви (84,3%), гнів (76,9%) та самотність (51,8%). Автори дослідження зазначають, що ті респонденти, які скаржаться на погіршення психоемоційного стану, мають вищий рівень страху, вигорання та почуття самотності, а також нижчий рівень стійкості [4]. Це об'єктивно розширює професійну роль викладача. Його функції виходять за межі трансляції знань і включають емоційну стабілізацію групи, підтримку смислової мотивації навчання та фасилітацію адаптаційних стратегій студентів. Саме тому розвиток soft skills у педагогів і здобувачів освіти стає умовою збереження керованості освітнього процесу.

Важливою для осмислення цієї трансформації є логотерапевтична концепція В. Франкла. Учений наголошував, що навіть у граничних обставинах людина зберігає внутрішню свободу: «людину можна позбавити всього, крім єдиного: останньої людської свободи – обирати власне ставлення до будь-яких наявних обставин, обирати власний шлях» [2, 63]. У цьому контексті soft skills постають як практичні механізми реалізації такої свободи через саморегуляцію, відповідальність, емоційну стійкість і усвідомлене ставлення до криз. Також В. Франкл підкреслював смислотворчу природу людської стійкості: «той, хто знає навіщо жити, може витримати майже будь-яке як» [2, 72]. Перенесення цієї ідеї в освітню площину дозволяє трактувати розвиток адаптивних навичок як умову збереження мотивації до навчання в умовах війни. Soft skills у цьому сенсі забезпечують не лише ефективну комунікацію, а й підтримку смислової перспективи майбутнього, без якої освітня діяльність втрачає суб'єктивний вимір.

У сфері освіти, яка фактично опинилася на передовій гуманітарного фронту, особливого значення набувають м'які навички, що забезпечують не лише якість навчання, а й психологічну безпеку учасників освітнього процесу. Такі компетенції, як ефективна комунікація, емоційний інтелект та емпатія, дають змогу викладачеві встановлювати довірливі взаємини зі здобувачами освіти, які пережили травматичний досвід, своєчасно розпізнавати їхній емоційний стан і створювати підтримувальне, безпечне освітнє

середовище. Розвинений емоційний інтелект допомагає керувати власними реакціями в умовах стресу, тоді як емпатія сприяє формуванню атмосфери психологічної включеності та взаємної підтримки.

Критичне мислення в умовах війни набуває функції інформаційної безпеки. Воно дозволяє аналізувати потоки інформації, виявляти маніпулятивні наративи, протидіяти ворожій пропаганді та фейкам, формувати медіаграмотність і стійкість до інформаційно-психологічного впливу. Для освітнього середовища це означає не лише захист від дезінформації, а й виховання свідомих громадян, здатних до відповідальної інтерпретації подій.

Адаптивність і стресостійкість у воєнних реаліях виходять за межі звичайної професійної гнучкості. Адаптивність передбачає здатність швидко перебудовувати освітній процес відповідно до змін безпекової ситуації (повітряні тривоги, відключення електроенергії, вимушена асинхронність), варіювати формати навчання та педагогічні стратегії. Стресостійкість забезпечує збереження професійної ефективності, емоційної рівноваженості та здатності підтримувати інших навіть у тривалих умовах невизначеності та хронічного напруження. Важливою стає також компетентність прийняття рішень в умовах невизначеності. Освітняни змушені оперативно оцінювати ризики, обирати оптимальні педагогічні та організаційні рішення без повної інформації, брати відповідальність за безпеку й безперервність навчання. Тісно пов'язаною з цим є багатозадачність – уміння одночасно координувати навчальний процес, комунікацію зі студентами, адміністративні вимоги та безпекові протоколи. Окремого значення набувають лідерство та наставництво. Викладач дедалі більше виступає як «безпечний дорослий», модератор стійкого освітнього середовища та носій практик психологічної підтримки. Наставництво формує у здобувачів освіти відчуття стабільності, передбачуваності та віри у майбутнє, тоді як лідерські якості допомагають консолідувати академічну спільноту в кризових умовах.

Таким чином, *soft skills* у наш час постають не як допоміжний набір універсальних умінь, а як важливий ресурс освітньої стійкості. Вони забезпечують здатність усіх учасників освітнього процесу адаптуватися до екстремальних викликів, протистояти інформаційним і психологічним загрозам, зберігати емоційну рівновагу та підтримувати безперервність розвитку навіть в умовах війни.

Своєчасний розвиток цих компетентностей створює підґрунтя для ефективної післявоєнної відбудови та формування якісного людського капіталу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сідлецький С. І., Шандар А. М. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151>
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.
3. Kravchenko A., Husieva N., Krasilnikova O., Kuzymenko I., Razitskyi V. Soft skills in the digital age: Challenges, opportunities and development prospects. *Sociología y Tecnociencia*. 2025. Vol. 15, №2. С. 25-47. URL: <https://revistas.uva.es/index.php/sociotecno/article/view/9299>
4. Kurapov A., Pavlenko V., Drozdov A. [et al.]. Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. *Journal of Loss and Trauma*. 2023. Vol. 28, № 3. P. 257-274. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.

**ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Сьогодні ринок праці в Україні зазнає кардинальних трансформацій, пов'язаних як із зовнішніми чинниками, що активно впливають на світовий ринок праці, так і внутрішніми, що викликані змінами природнього та соціального характеру. Така ситуація спричиняє кризу на вітчизняному ринку праці, що потребує перегляду та корекції підходів до механізмів його дії, формування та реалізації міждисциплінарного підходу до пошуку шляхів виходу з кризи та подальшого його розвитку. Одним із таких шляхів є комплексне вивчення впливу різних чинників на розвиток вітчизняного ринку праці і формування пропозицій, що дають можливість прогнозувати та враховувати шляхи виходу з поточної кризи. Таке комплексне вивчення можливе за рахунок використання знань з різних наукових галузей та напрямів.

Серед зовнішніх чинників, що впливають на вітчизняний ринок праці, можна виділити:

подальшу глобалізацію, що через вигідніші можливості працевлаштування у різних країнах світу, спричиняє вже тривалий час відтік населення України за кордон. Відкритість кордонів, можливості працевлаштування на віддалену роботу в іншій країні, внутрішні негаразди у соціальній сфері та соціальні проблеми в Україні – це мінімальний набір переваг і ризиків, які активно впливають на рішення українців їхати за кордон у пошуках роботи та на навчання з подальшими перспективами працевлаштування за кордоном;

демографічні зміни у різних країнах світу, зокрема у країнах ЄС (наприклад «старіння нації» у Польщі) вимагають від влади країн вирішення питання наповненості ринків праці за рахунок притоку іноземців. Цьому сприяють національні програми запрошення іноземних студентів на навчання з подальшим працевлаштуванням; створення умов для працевлаштування через законодавство, що дозволяє працевлаштовувати іноземців та ін.;

активне впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту (ШІ) у виробничі, бізнес процеси, системи навчання та ін., що спричиняє перегляд відносин у системі «роботодавець – працівник / потенційний працівник», адже підвищення ефективності праці за рахунок скорочення витрат на виробництво за рахунок подальшої автоматизації та впровадження цифрових технологій і ШІ вивільняють робочу силу, створюють сильнішу конкуренцію серед працівників та потенційних працівників і можливості вибору для роботодавців кращих пропозицій;

зміна клімату викликає все більше дискусій щодо коригування способів виробництва, змін у аграрному секторі, переходу до вирощування агрокультур, нетипових для територій, адже відбувається зсув кліматичних зон тощо.

Окрім зовнішніх існує низка внутрішніх чинників, що активно впливають на кризу вітчизняного ринку праці, але основним чинником, що докорінно впливає на усі сфери життя українського суспільства, і ринок праці зокрема є російсько-українська війна, що триває з 2014 року. Серед внутрішніх чинників можна виокремити:

демографічну кризу, яка вже тривалий час поступово розвивалася в країні, а з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року поглибилася. Відтік заробітчанин за кордон ще до війни, а також молоді для навчання в іноземних ЗВО, зокрема у країні ЄС, зниження народжуваності в країні, а також кількомільйонна «армія» біженців спричинили на вітчизняному ринку праці попит на фахівців різних професій, необхідних як військовим, так і цивільним. Проте, зокрема європейський ринок праці «виграв» від такої ситуації, адже багато українських біженців за кордоном працевлаштовувалися через відповідно прийняті на рівні ЄС та окремих країн програми допомоги біженцям. «Бонусом» до працевлаштування за кордоном українських біженців стало відкриття та перенесення бізнесу українськими підприємцями у країні ЄС і сплата у них податків. Багато українців при цьому не збираються вже повертатися додому і планують своє життя в приймаючих країнах. Така ситуація додає ще позитивного моменту для ЄС, адже українці етнічно і релігійно тяжіють більше до європейців. А сама ЄС, яка з 2011 року приймає біженців із Сирії та інших мусульманських країн за десятиліття поступово почала етнічно змінюватися у бік арабського світу та ісламу. Тому притік біженців з України додає мож-

ливостей європейським країнам зберегти свою «європейську» етнічну ідентифікацію;

професійний дисбаланс, що характеризується появою численних вакансій на вітчизняному ринку праці. Серед причин такого дисбалансу військова служба, мобілізація, ухилянство, виїзд за кордон, віддалена робота та ін., з одного боку, а також поява нових професій, пов'язаних із швидким розвитком цифрових технологій та ІТ, з іншого. Ринок праці має велику кількість запитів на професії, які вважалися «чоловічими», а зараз не можуть бути «закриті» фахівцями в силу різних причин. Це дає можливість жінкам спробувати себе у таких професіях;

пришвидшена цифровізація українського суспільства та розвиток ІТ, які активно розвиваються з періоду пандемії КОВІД-19 і набули надзвичайної актуальності в умовах війни, ставлять перед фахівцями на ринку праці питання отримання цифрових навичок, які б відповідали запитам роботодавців. І в цьому контексті постає питання формування або ж актуалізації у працівників цифрової компетенції, що створює на ринку праці цифрову нерівність серед потенційних працівників або ж працівників в організаціях;

зміна клімату в Україні спричиняє зміни у вирощуванні агрокультур, адже відбувається зміщення кліматичних зон на північ країни, створюючи, до прикладу, у південних регіонах посушливий клімат, і відповідно перехід до вирощування нових агрокультур, характерних для такого клімату;

екологічні проблеми, що є частиною світових екологічних проблем, поєднані із проблемними, що виникли в період війни, зокрема вплив на землю, воду, повітря шкідливих викидів від використання зброї; замінування великої частини території країни, яка ще кілька десятиліть потребуватиме розмінування; руйнування Каховської ГЕС, що змінило екосистему території, де проходить каскад водосховищ; викиди в повітря продуктів горіння тощо при використанні генераторів та ін. Все це впливає на здоров'я людей, створюючи вже зараз і на перспективу запит на коригування системи охорони здоров'я, розроблення та впровадження програм, пов'язаних із збереженням та підтримкою здоров'я українців. Одночасно для ринку праці це може стати ще однією із причин змін, адже постійні хвороби і лікарняні працівників для роботодавців небажана проблема;

демобілізація і повернення у мирне життя ветеранів, чисельність яких на ринку праці все зростатиме, ставлять також питання розробки чи перегляду вже існуючих державних програм підтримки ветеранів щодо працевлаштування, відкриття бізнесу та ін.

Отже, врахування зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на вітчизняний ринок праці сприятиме його виходу із кризи, поступовому відновленню рівноваги серед запитів на фахівців різних професій та ін. У цьому можуть допомогти наука та освіта, зокрема:

реалізація наукових проєктів, пов'язаних із практичними кроками щодо врахування кліматичних змін, наприклад, у агросекторі, вирощуванні нових видів агрокультур; коригування наявних освітніх програм та відкриття нових програм, що готують фахівців аграрного сектора з урахуванням зміни кліматичних зон, впливу шкідливих речовин на обробіток землі, зміни способів обробітку землі та ін.;

зменшення демографічної кризи за рахунок прийняття відповідних державних програм та їх ефективна реалізація щодо повернення біженців з-за кордону;

формування та розвиток у майбутніх фахівців цифрової компетентності (цифрового громадянства), що створить їм конкурентні переваги при прийнятті на роботу, або ж у самих працівників сприятиме підвищенню їх кваліфікації, розширить можливості для пошуку роботи при такій потребі тощо;

перегляд освітніх програм та відкриття нових програм, пов'язаних із запитамі суспільства на різних фахівців для повоєнного відновлення та їх підготовка вже сьогодні через формування теоретичних знань, практичних навичок та відповідних компетенцій.

Отже, освіта і наука є основою для комплексного аналізу ринку праці в Україні та його розвитку в повоєнний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крохмаль Н. Сучасні методи дослідження комунікацій в світових міграційних процесах. *Комунікація та інтеракція у світових міграційних процесах: збірник наукових праць* / за загальною редакцією Н. Ченбай. Київ : ДУ «КАІ», 2025. С. 30–33.

2. Лакуша Н., Крохмаль Н., Єгупов М. Роль вищої освіти у формуванні майбутнього України: виклики і перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 2024. №18. С. 119–137. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-18-119-137>

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ

Війна, яка почалась у 2022 році стала великим викликом для бізнесу в Україні і особливо для малого. Враховуючи невелику кількість працівників, які швидко пристосовуються до змін на ринку, здійснено поворот до позитивних господарських процесів. Багато підприємців активно почали спрямовувати свою діяльність на створення екологічно чистої продукції. З'явилися нові міні-пекарні, невеликі виробництва напівфабрикатів, ремонтні майстерні, сімейні аграрні фірми тощо.

Бізнес в Україні змінився, і це відчуває кожен підприємець. Раніше можна було думати: екологія – це для держави, науки чи активістів. Під час війни малий бізнес, як першопроходець, акцентує увагу на чистоту навколишнього середовища, а отже і на те, щоб існуюча діяльність відповідала, в першу чергу, природоохоронному законодавству, мала чинні дозволи, вела звітність і не шкодила довкіллю.

Основними екологічними факторами, які впливають на економічну діяльність та доцільність малого бізнесу можуть бути:

- Економія та ощадливе використання обмежених економічних ресурсів: землі, праці, капіталу. Так використання енергоощадливого обладнання чи відмова від паперового документообігу можуть сприяти економічній ефективності підприємства.

- Завдяки соціально-екологічній відповідальності бізнес може зберігати природні ресурси та покращувати якість життя для наступних поколінь.

- Підприємства можуть вкладати значні кошти у збереження води, щоб приваблювати клієнтів та забезпечувати здорове життя своїм нащадкам.

- Використання чистих джерел енергії, таких як вітрова та сонячна, нафтогазова можуть зробити впливові кроки на шляху до стабільності.

- Підприємства, які виробляють хімічні відходи, можуть впроваджувати належну утилізацію, а ті, що виробляють багато паперових відходів, можуть віддавати їх на переробку і повторне використання, при цьому отримуватимувати додаткові джерела доходів.

- Органічна продукція набуває все більшого попиту і тому аграрні підприємства можуть постачати на ринок екологічно чисті продукти, вирощені на власних ділянках.

- Відновлення сил на свіжому повітрі – важливий чинник для багатьох людей. Тому в малому бізнесі «зелений туризм» вже посів одне з чільних місць.

Тут слід врахувати, що «зелений туризм» пропонує екологічно чисте житло, екскурсії та здорову їжу. Цей бізнес інтенсивно почав розвиватись в Карпатському регіоні ще до війни. А зараз, враховуючи наслідки бомбардувань, люди потребують набратись сили.

- Велосипед – екологічно чистий засіб пересування, тому маючи бізнес у сфері продажу, ремонту і оренді велосипедів підприємець долучається до екологічного оздоровлення свого регіону, отримуючи при цьому грошові доходи.

Розвиток малого бізнесу, який направлений на збереження екології має ряд переваг, зокрема це: економія коштів на підставі збереження ресурсів; зменшення часу на отримання дозволів і зменшення кількості робіт, пов'язаних з отриманням ліцензій; зменшення витрат на покриття ризиків екологічних платежів; підвищення загального іміджу; зростання вартості нематеріальних активів підприємства та його вартості в цілому.

Малий бізнес демонструє свою гнучкість, «живучість», зміцнюючи і підтримуючи національну економіку. Саме він створює робочі місця, наповнює місцеві бюджети та підтримує життєздатність громад у воєнний час. І хоча частина підприємців вимушено закривається, інші доводять, що навіть під час війни можна знаходити можливості для розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://zegal.com/blog/post/ecological-and-sustainable-trends-facing-business-in-2021/>

2. Екологічний бізнес, який можуть відкрити навіть новачки. https://24tv.ua/business/ru/zabota-okružhajushhaja-sreda-pribyl-kakoj-jekologicheskij-biznes_n2540913

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ СЕРВІСОМ У SPA-ГОТЕЛІ

Сучасний SPA-готель є складним багатофункціональним закладом, що поєднує готельні послуги, оздоровчі програми, косметологічні та релаксаційні процедури, елементи медичного супроводу та сервіс високого рівня. У разі посилення конкуренції на ринку гостинності саме якість сервісу стає ключовим чинником формування стійких конкурентних переваг. Однак управління сервісом у SPA-готелі пов'язане з низкою специфічних проблем, зумовлених високою чутливістю клієнтів до якості обслуговування, необхідністю персоналізації послуг, складною організаційною структурою та підвищеними вимогами до кваліфікації персоналу. Водночас розвиток технологій, зміна споживчих переваг та інтеграція інноваційних управлінських рішень відкривають нові перспективи для вдосконалення системи керування сервісом у різних типах готельних підприємств [1, 126-123; 9, 180-183].

Управління сервісом у SPA-готелі істотно відрізняється від традиційного готельного менеджменту. Якщо в класичному готелі основна увага зосереджена на розміщенні, харчуванні та базовому обслуговуванні, то у SPA-форматі центральним елементом стає комплекс вражень, що включає фізичне та емоційне відновлення гостя. Клієнт очікує не просто комфортного проживання, а комплексного оздоровчого ефекту, атмосфери усамітнення та індивідуального підходу [6, 271-273; 7, 164-165].

Така специфіка вимагає синхронізації роботи різних підрозділів: служби розміщення, SPA-центру, медичного чи косметологічного блоку, ресторану з дієтичним меню, «house-keeping», технічної служби. Порушення координації між цими підрозділами може спричинити зниження загальної якості сервісу. Наприклад, несвоєчасна підготовка номера чи збій у розкладі процедур негативно впливають на враження гостя, навіть якщо самі послуги були виконані якісно.

Додаткову складність створює необхідність підтримання високого рівня стандартів гігієни та безпеки. SPA-процедури пов'язані з використанням води, косметичних засобів, обладнання, що потребує суворого контролю за санітарними нормами. Помилки у цій сфері можуть призвести не тільки до репутаційних втрат, але й до юридичних наслідків [1, 126-133].

Однією з ключових проблем управління сервісом у SPA-готелі є дефіцит кваліфікованих фахівців. Масажисти, косметологи, терапевти,

адміністратори та менеджери повинні мати не тільки професійні навички, але й високий рівень комунікативної культури. Клієнт SPA-готелю часто чекає індивідуальної уваги, психологічного комфорту та делікатності у спілкуванні.

Висока плинність кадрів у галузі гостинності посилює ситуацію. Постійна зміна персоналу призводить до зниження стабільності сервісу та необхідності регулярного навчання нових співробітників. Відсутність системної програми підвищення кваліфікації та мотивації персоналу негативно позначається на якості обслуговування [3, 341-432; 13, 78-84].

Крім того, SPA-готель потребує міждисциплінарного підходу до навчання. Персонал повинен розуміти основи анатомії, фізіології, дієтології, психології спілкування та стандартів сервісу. Недостатня професійна підготовка може спричинити помилки у підборі процедур або некоректному консультуванню клієнтів [4, 164-167].

Управління сервісом у SPA-готелі пов'язане з високими витратами на утримання інфраструктури. Басейни, сауни, спеціалізоване обладнання потребують регулярного технічного обслуговування та модернізації. У разі економічної нестабільності підтримка високого рівня сервісу стає фінансово складним завданням [8, 187-192].

Додаткові ризики пов'язані із сезонністю попиту. У періоди низького завантаження готелю необхідно зберігати штат співробітників та підтримувати інфраструктуру, що збільшує постійні витрати. Неправильне планування бюджету та відсутність гнучкої цінової політики можуть призвести до зниження рентабельності [10, 56-58; 11, 98-102].

Організаційні проблеми також виявляються у недостатній автоматизації процесів. Відсутність сучасних систем управління бронюванням процедур, обліку завантаження та аналізу клієнтської бази обмежує можливість персоналізації сервісу та оперативного прийняття управлінських рішень [1, 126-123].

Незважаючи на існуючі проблеми, розвиток цифрових технологій відкриває значні перспективи підвищення ефективності управління сервісом. Впровадження CRM-систем дозволяє аналізувати переваги клієнтів, формувати персоналізовані пропозиції та підвищувати рівень лояльності. Онлайн-бронювання процедур та автоматизоване управління розкладом фахівців оптимізують робочі процеси та зменшують ймовірність помилок [8, 187-192].

Використання мобільних програм для взаємодії з гостями сприяє підвищенню зручності обслуговування. Клієнт може заздалегідь вибрати процедури, отримати рекомендації щодо оздоровчих програм та оцінити якість послуг. Це формує більш тісні комунікацію між готелем та споживачем.

Інноваційні SPA-технології, такі як апаратна косметологія, сучасні методики релаксації та інтеграція wellness-програм, дозволяють розши-

рити спектр послуг та залучити нові сегменти ринку. Комплексний підхід до оздоровлення, що включає фітнес, правильне харчування та психологічне розвантаження, посилює конкурентні позиції готелю в еко-сегменті [2, 154-157].

Перспективним напрямом удосконалення управління сервісом є перехід до глибокої клієнтоорієнтованої моделі. Це передбачає детальне вивчення потреб різних категорій гостей – від корпоративних клієнтів до сімейних туристів та індивідуальних відвідувачів wellness-програм.

Персоналізація сервісу включає розробку індивідуальних програм процедур, гнучке ціноутворення, бонусні системи та програми лояльності. У разі високої конкуренції саме емоційна складова обслуговування стає вирішальним чинником повторного візиту.

Важливу роль відіграє формування бренду SPA-готелю як простору гармонії та здоров'я. Репутаційний капітал, позитивні відгуки та активна присутність у цифровому середовищі сприяють зміцненню довіри та сталому розвитку бізнесу [6, 271-273].

Відмітимо, що сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності спрямовані на екологічну відповідальність. У SPA-готелі це проявляється у використанні органічної косметики, енергоефективних технологій, систем економії води та екологічно безпечних матеріалів. Впровадження принципів сталого розвитку як знижує витрати у довгостроковій перспективі, так й підвищує привабливість готелю для екологічно усвідомлених клієнтів [2, 154-157].

Таким чином, управління сервісом у SPA-готелі є складним та багаторівневим процесом, що потребує координації різних підрозділів, високої кваліфікації персоналу та постійного контролю якості. Основні проблеми пов'язані з кадровим забезпеченням, фінансовими витратами, організаційними труднощами та необхідністю підтримання високих стандартів обслуговування.

Водночас перспективи розвитку галузі пов'язані з цифровізацією процесів, впровадженням інноваційних технологій, розвитком клієнтоорієнтованого підходу та орієнтацією на сталий розвиток. Комплексна інтеграція цих напрямів дозволяє як подолати кризові явища, так і сформувати довгострокові конкурентні переваги для України на ринку міжнародного готельно-ресторанного бізнесу [5, 230-232; 12, 67-89].

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус Т. SPA-індустрія в Україні: аналіз розвитку та перспективи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. С. 126–133.
2. Гуштан Т., Годя І. Роль устаткування для розвитку екологічних ініціатив у готельно-ресторанному бізнесі. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том І. Дро-

гобич –Ужгород –Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 154–157.

3. Гуштан Т.В., Корсак Р.В. Управління людськими ресурсами в готельно-ресторанному бізнесі в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р.* Харків, 2024.С. 431–432.

4. Корсак Р., Ільницький В. Торгівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000 – 2019 рр.). *Вісь Європи.* 2022. Вип. 1. С. 49–63.

5. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII.* Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024.С. 230–232.

6. Кемінь Д., Корсак Р. Розвиток SPA-готелів як перспективного напрямку індустрії гостинності. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIX : Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі.* Конін – Ужгород – Перемишль – МиколаївМиколаїв: Посвіт , 2025. С. 271–273.

7. Корсак Р. Фітнес заходи і SPA у курортній справі. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи, перспективи. Том V.* Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг:Посвіт, 2018. С. 164-165.

8. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії.* Вип. 87. С. 187–192.

9. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни.* Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

10. Кропивницька О. Вплив відвідування SPA-центру на здоров'я людини. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2017. С. 56–58.

11. Чекалюк О. Сучасні тенденції розвитку SPA-індустрії в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2019. С. 98–102.

12. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies.* 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.

13. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies,* Vol. 10. No. 2, 2024. P. 78-84.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ КРИЗИ

Сучасний готельно-ресторанний бізнес функціонує в умовах високої нестабільності, обумовленої сукупністю економічних, політичних та соціально-гуманітарних криз. Для України кризові умови посилюються воєнними діями, трансформацією структури туристичного попиту, зниженням платоспроможності населення та необхідністю адаптації до європейських стандартів ведення бізнесу. У таких обставинах конкурентоспроможність готельно-ресторанних підприємств стає ключовим фактором їх виживання та подальшого розвитку. Здатність адаптуватися до кризових умов, впроваджувати інноваційні управлінські рішення, формувати нові маркетингові стратегії та розвивати міжнародне співробітництво визначає стійкість галузі у довгостроковій перспективі [13, 78-84].

Підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного бізнесу в умовах кризи передусім вимагає перегляду традиційних моделей управління та орієнтації на гнучкість та клієнтоорієнтованість. У кризових умовах підприємства стикаються з необхідністю оптимізації витрат, підвищення операційної ефективності та одночасного збереження якості послуг. Це передбачає використання антикризового менеджменту, заснованого на раціональному використанні ресурсів, диверсифікації джерел доходів і адаптації продуктової пропозиції до попиту, що змінився [12, 228-232].

Одним із ключових напрямів підвищення конкурентоспроможності є цифровізація діяльності готельно-ресторанних підприємств. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє автоматизувати процеси бронювання, управління персоналом, постачання та взаємодії з клієнтами. В умовах кризи цифрові канали продажу та комунікації стають основним інструментом залучення та утримання клієнтів, особливо іноземних та корпоративних. Онлайн-маркетинг, системи динамічного ціноутворення та персоналізовані пропозиції дозволяють підприємствам оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури [8, 203-209; 9, 187-192].

Важливу роль у підвищення конкурентоспроможності відіграє якість сервісу та професіоналізм персоналу. Навіть в умовах обмежених фінансових ресурсів інвестиції у навчання співробітників, розвиток їх комунікативних та міжкультурних компетенцій сприяють формуванню стійкої

конкурентної переваги. У кризових умовах клієнти особливо цінують безпеку, надійність та індивідуальний підхід, що вимагає від персоналу високої адаптивності та стресостійкості [2, 164-167; 6, 218-221; 7, 312-319].

Істотним чинником підвищення конкурентоспроможності є розвиток міжнародного співробітництва України та Європейського Союзу у сфері туризму та гостинності. В умовах кризи такі форми взаємодії набувають стратегічного значення, оскільки забезпечують доступ до фінансової, консультаційної та освітньої підтримки. Участь українських готельно-ресторанних підприємств у європейських грантових програмах, проектах технічної допомоги та транскордонного співробітництва дозволяє модернізувати інфраструктуру, впроваджувати енергоефективні технології та адаптувати сервіс до вимог міжнародних клієнтів. Крім того, співпраця з європейськими туристичними асоціаціями та туроператорами сприяє формуванню позитивного іміджу України як безпечного та перспективного туристичного спрямування у довгостроковій перспективі [5, 230-232; 10, 186-188].

Особливого значення в умовах кризи набуває екологічна та соціальна відповідальність бізнесу, яка є важливою складовою європейської моделі розвитку. Впровадження принципів сталого розвитку, використання локальних ресурсів, підтримка місцевих спільнот та дотримання стандартів екологічної безпеки підвищують довіру клієнтів та партнерів. Для готельно-ресторанних підприємств такі практики стають як елементом корпоративної відповідальності, так і ефективним інструментом конкурентної диференціації [1, 183-186; 3, 204-206].

На окрему увагу заслуговують маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів, що сформувалися як специфічний сегмент ринку в умовах військової кризи. Конкурентоспроможність таких об'єктів визначається їхньою здатністю задовольняти особливі потреби цільової аудиторії, включаючи військовослужбовців, волонтерів, представників міжнародних місій та гуманітарних організацій. Маркетингові стратегії «мілітарі» комплексів мають бути орієнтовані на функціональність, безпеку, конфіденційність та стабільність сервісу. На відміну від традиційних туристичних об'єктів, тут ключовим фактором конкурентоспроможності є не розважальна складова, а надійність та відповідність міжнародним стандартам [4, 231-234].

У контексті євроінтеграції маркетингова політика «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів все частіше спирається на міжнародне партнерство та довгострокові контракти з організаціями ЄС та міжнародними структурами. Використання професійних ІТ-комунікацій, участь у міжнародних форумах та виставках, а також формування репутації надійного партнера дозволяють таким закладам забезпечити стійкий попит навіть за умов кризи. При цьому важливим елементом маркетингу є прозо-

рість діяльності, відповідність вимогам безпеки та дотримання етичних норм, прийнятих у європейській практиці [11, 180-183].

Загалом підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного бізнесу в умовах кризи потребує комплексного підходу, що поєднує антикризове управління, інновації, міжнародне співробітництво та адаптацію маркетингових стратегій до нових реалій ринку [13, 78-84].

Таким чином, шляхи підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного бізнесу в умовах кризи мають системний та багатоаспектний характер. Ключовими факторами сталого розвитку підприємств галузі є гнучкість управлінських рішень, цифровізація процесів, підвищення якості сервісу та професійного рівня персоналу. В умовах кризи особливого значення набуває здатність готельно-ресторанного бізнесу адаптуватися до потреб клієнтів, що змінюються, і формувати нові ринкові ніші.

У перспективі конкурентоспроможність вітчизняного готельно-ресторанного бізнесу визначатиметься не тільки здатністю долати поточні кризові виклики, але й готовністю інтегруватися до європейського економічного простору, розвиваючи стійкі, безпечні та клієнтоорієнтовані моделі ведення бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буглина М., Корсак Р. Інноваційні тенденції у готельно-ресторанному бізнесі України: досвід ЄС та перспективи адаптації. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики*. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 183–186.
2. Корсак Р., Ільницький В. Торгівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000 – 2019 рр.). *Вісь Європи*. 2022. Випуск 1. С. 49–63.
3. Жолобок А., Корсак Р. Перспективні стратегії розвитку українського готельного бізнесу в умовах євроінтеграції. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]*. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 204–206.
4. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.
5. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати*

тати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230–232.

6. Корсак Р. Вплив культурних особливостей на управління готелями у міжнародній індустрії гостинності. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 218–221.

7. Корсак Р. Педагогічні та культурні аспекти підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 80. Том. 2024. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». С. 312–319.

8. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Економічний ефект впровадження ІТ-технологій та устаткування у міжнародній готельній індустрії. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 92. С. 203–209.

9. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 87. С. 187–192.

10. Корсак Р., Гуштан Т., Годя І. Сучасні тренди готельно-ресторанного бізнесу у країнах ЄС. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 186–188.

11. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

12. Перец В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку готельно-ресторанних підприємств в умовах глобалізації. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 228–232.

13. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 10. No. 2, 2024. P. 78–84.

НЕОСТОЇЦИЗМ ЯК СТРАТЕГІЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СУБ'ЄКТА В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала пошук екзистенційних опор, які дають змогу суб'єкту зберігати суб'єктність у ситуації граничної невизначеності. Одним із продуктивних інтелектуальних ресурсів у цьому контексті постає неостоїцизм – сучасна рецепція античної стоїчної традиції, що поєднує етичну дисципліну, раціональну рефлексію та практики внутрішньої стійкості.

Стоїчна філософія сформувалася в період елліністичних трансформацій, коли руйнування традиційних політичних структур поставило людину перед проблемою внутрішньої автономії. Її центральна теза – розмежування сфер контролю – зберігає актуальність і сьогодні. Епікет формулює принцип «дихотомії контролю»: одні речі залежать від нас (наші судження, наміри, воля), інші – ні (зовнішні події, війна, дії ворога) [2]. У контексті російсько-української війни це розрізнення набуває не лише індивідуального, а й суспільного значення. Зосередження на відповідальній дії у межах власної компетенції знижує рівень деструктивної фрустрації та сприяє консолідації зусиль.

Стоїчне ставлення до «долі» (*fatum*) не є фаталізмом у пасивному сенсі. Прийняття необхідності означає згоду діяти максимально ефективно в межах обставин. Концепт «*amor fati*» у сучасному прочитанні означає раціональне прийняття реальності як простору морального зусилля. Марк Аврелій говорить про «внутрішню фортецю» – простір автономії, який не може бути зруйнованим зовнішніми подіями [1]. Саме ця внутрішня автономія становить ядро життєстійкості.

Неостоїцизм актуалізує поняття *askesis* – щоденної вправи в самодисципліні, контролі суджень і регуляції афектів. У сучасному науковому дискурсі ця практика корелює з концептом психологічної життєстійкості (*resilience*), що розглядається як здатність особистості зберігати функціональність і смислову цілісність в умовах стресу. Йдеться не про емоційне витіснення, а про раціо-

нальне осмислення переживань та їх інтеграцію у структуру особистісного досвіду.

В умовах війни можна спостерігати феномен «колективного стоїцизму», коли індивідуальна відповідальність поєднується із суспільною солідарністю. Воля тут розуміється не як імпульсивний порив, а як раціонально впорядковане прагнення до чесноти (arete). Кожен, виконуючи свою функцію – військову, волонтерську, професійну, – реалізовує власну сферу контролю, не втрачаючи морального горизонту.

Отже, неостоїцизм постає не лише історико-філософським феноменом, а й практичною стратегією життєстійкості. У цьому сенсі його можна розглядати як одну з концептуальних моделей формування моральної стійкості суспільства в умовах війни та післявоєнної відбудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврелій Марк. Наодинці з собою / Марк Аврелій; пер. з давньогрец. О. Омельченка. Львів: Априорі, 2020. 184 с.
2. Епіктет. Хрестоматія стоїцизму / Епіктет, Сенека, Марк Аврелій. К.: Основи, 2021. 320 с.
3. Піглюччі М. Як бути стоїком. Антична філософія і сучасне життя / Массімо Піглюччі; пер. з англ. К.: Наш Формат, 2021. 224 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МІОФАСЦІАЛЬНОГО РЕЛІЗУ В ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПАУЕРЛІФТЕРІВ

Актуальність застосування міофасціального релізу в тренувальному процесі пауерліфтерів обумовлена зростанням обсягів та інтенсивності силових навантажень, характерних для даного виду спорту, що призводить до хронічної перенапруги м'язово-фасціальних структур, зниження рухливості тканин та збільшення ризику травматизму. В умовах постійної роботи з граничними та навколограничними вагами особливого значення набуває пошук ефективних, науково обґрунтованих методів відновлення, що сприяють підтримці функціонального стану опорно-рухового апарату без зниження тренувальної ефективності [1; 3].

Міофасціальний реліз останніми роками займає дедалі значне місце у системі підготовки спортсменів силових видів спорту, зокрема пауерліфтерів, що пов'язано з поглибленням наукових поглядів на роль міофасціальної системи у забезпеченні рухової функції та адаптації організму до високих фізичних навантажень. З фізіологічної точки зору міофасціальний реліз є сукупністю методів механічного впливу на м'язово-фасціальні структури, спрямованих на зниження надлишкового м'язового тонусу, відновлення ковзання фасцій та нормалізацію нейром'язової регуляції. Фасції, утворюючи єдину функціональну мережу, беруть участь у передачі сили, стабілізації рухів та підтримці біомеханічної цілісності тіла, тому їх стан впливає на ефективність силової діяльності спортсмена [7, 13–25; 2, 20–31].

Специфіка тренувального процесу пауерліфтерів полягає у систематичному виконанні вправ з максимальними та субмаксимальними обтяженнями, що супроводжується значними статодинамічними навантаженнями на опорно-руховий апарат. Присідання зі штангою, жим лежачи і станова тяга вимагають високого ступеня м'язової координації, стабільності суглобів і здатності тканин витримувати багаторазові навантаження, що повторюють-

ся. У таких умовах нерідко формуються м'язові дисбаланси, локальні зони гіпертонусу та фасціальні обмеження, які поступово знижують рухливість, погіршують техніку виконання рухів та підвищують ризик мікротравм. Саме ці особливості силової підготовки створюють передумови для включення міофасціального релізу до тренувального процесу [1; 2, 427–445].

Особливої актуальності міофасціальний реліз набуває у контексті профілактики травматизму та хронічного перенапруги, характерних для пауерліфтингу. Постійна робота з великими вагами призводить до накопичення залишкової м'язової напруги, погіршення кровопостачання тканин та зниження їх еластичності. У результаті зростає ймовірність пошкоджень м'язів, зв'язок і сухожилля, особливо в поперековому відділі хребта, тазостегнових та плечових суглобах. Регулярне застосування міофасціального релізу сприяє зменшенню тригерних зон, покращенню трофіки тканин та зниженню компресійного навантаження на суглобові структури, що робить його ефективним засобом профілактики перевантажувальних станів [8, 210–240].

Не менш важливим є вплив міофасціального релізу на рухливість суглобів та якість виконання вправ для змагань. Обмеження рухливості фасціальних структур здатне суттєво порушувати біомеханіку рухів, що особливо критично і під час технічно складних силових вправ. Наприклад, зниження еластичності фасцій задньої поверхні стегна та поперекової області може обмежувати глибину присідання та погіршувати стартову позицію в становій тязі. Використання міофасціального релізу дозволяє підвищити амплітуду рухів, покращити контроль за положенням тіла та забезпечити більш раціональний розподіл навантаження, що в кінцевому підсумку позитивно відбивається на спортивних результатах.

Розглядаючи міофасціальний реліз як засіб відновлення, слід враховувати етапність тренувального процесу пауерліфтерів. У підготовчому періоді він може застосовуватися для адаптації тканин до навантажень, що зростають, і корекції м'язових дисбалансів. У періоді змагання міофасціальний реліз використовується більш вибірково, з метою підтримки оптимального функціонального стану без надмірного розслаблення м'язів. У відновлювальному періоді даний метод набуває особливого значення, оскільки сприяє прискоренню регенеративних процесів, зниження м'язової хворобливості та відновлення рухливості після пікових навантажень [1; 4, 427–445].

Порівняльний аналіз міофасціального релізу з іншими відновними методами, такими як масаж, розтяжка або фізіотерапевтичні процедури дозволяє виділити його специфічні переваги. На відміну від пасивних методів, міофасціальний реліз може виконуватися спортсменом самостійно, що робить його доступним та легко інтегрованим у тренувальний процес. Крім того, даний метод надає комплексний вплив на нервово-м'язову та фасціальну системи, поєднуючи елементи відновлення, профілактики та функціональної підготовки [3].

Практичне впровадження міофасціального релізу у відновлювальний процес пауерліфтерів має носити цілеспрямований та диференційований характер, виходячи з рівня спортивної кваліфікації, етапу тренувального циклу та характеру перенесених навантажень. У спортсменів-початківців міофасціальний реліз доцільно включати у відновну частину тренувального заняття або в окремі відновлювальні дні 2–3 рази на тиждень. Наприклад, після тренувань з переважанням присідань зі штангою рекомендується використання масажних ролів (англ. «foam roller») для опрацювання квадрицепсів, сідничних м'язів та попереково-крижової області з метою зниження залишкової м'язової напруги та покращення кровообігу. Таке застосування сприяє як зменшенню м'язового болю, так і формуванню правильних рухових відчуттів, що важливо для закріплення раціональної техніки виконання вправ [1].

Для пауерліфтерів середньої та високої кваліфікації міофасціальний реліз набуває більш спеціалізованого характеру та використовується як інструмент точкової регуляції м'язового тонуусу у відновлювальному процесі. В умовах високих об'ємів та інтенсивності навантажень доцільно включати міофасціальний реліз у вечірнє відновлення чи дні активного відпочинку. Так, після важких тренувань зі станової тяги ефективною є робота з фасціями задньої поверхні стегна, м'язів і м'язів-розгиначів хребта, які проводять з використанням масажних ролів або м'ячів різної жорсткості. Це дозволяє знизити компресійне навантаження на поперековий відділ хребта, покращити рухливість кульшових суглобів та прискорити відновлення м'язових структур [6, 209–217].

Раціональне поєднання міофасціального релізу з іншими засобами відновлення значно підвищує його ефективність. У практиці пауерліфтингу доцільно використовувати міофасціальний реліз у комплексі з легкою динамічною розтяжкою, дихальними вправа-

ми та низькоінтенсивним аеробним навантаженням, наприклад ходьбою або велоергометром. Такий підхід сприяє комплексному відновленню нервово-м'язової системи без додаткового стресового впливу. У період змагання міофасціальний реліз застосовується обмежено і вибірково, переважно для зняття локальної напруги в проблемних зонах, що дозволяє підтримувати оптимальний функціональний стан спортсмена без зниження його силових показників [5, 128–154].

Для ефективного впровадження міофасціального релізу у відновлювальний процес пауерліфтерів використовується широкий спектр спеціальних засобів, вибір яких залежить від завдань відновлення, рівня підготовленості спортсмена та локалізації м'язової напруги. Найбільш поширеним та універсальним засобом є вищезгадані масажні роли різної довжини та жорсткості. Зокрема, м'які та середньої жорсткості роли доцільно застосовувати на початкових етапах підготовки та у відновлювальні дні після помірних навантажень, оскільки вони забезпечують рівномірний тиск на великі м'язові групи – квадрицепси, сідничні м'язи, м'язи спини. Жорсткі та рельєфні роли більш ефективні для спортсменів високої кваліфікації, оскільки дозволяють глибше опрацювати фасціальні обмеження після важких тренувань з великими навантаженнями. Також, для більш глибокого опрацювання м'язових дисфункцій, що супроводжуються вираженим обмеженням рухливості, доцільно застосування методів механічного впливу з використанням додаткової ваги, таких як прокатка м'язів грифом штанги або контрольований тиск з боку фізіотерапевта. Посилена компресія на спазмовану ділянку дозволяє ефективніше впливати на міофасціальні тригерні зони, сприяє зниженню надлишкового м'язового тонуусу та покращенню локального кровообігу [6, 135–144].

Масажні м'ячі (англ. «massage ball») використовуються переважно для локального впливу на важкодоступні ділянки та зони підвищеної м'язової напруги. У відновлювальному процесі пауерліфтерів вони особливо ефективні при роботі з м'язами плечового пояса, підлопатковою областю, грушоподібним м'язом та м'язами стопи. Наприклад, після інтенсивних зимових тренувань м'яч може застосовуватися для зняття напруги в області грудних м'язів та переднього дельтовидного м'яза, що сприяє відновленню рухливості плечових суглобів та зниженню ризику запальних

процесів. Використання м'ячів різної щільності дозволяє варіювати глибину впливу залежно від больових відчуттів та ступеня м'язової втоми. Пряма дія на фасцію, особливо на задню поздовжню лінію стопи, ефективно досягається саме за допомогою масажного м'яча. Прокочуючи стопу по м'ячу з помірним тиском протягом 1-2 хвилин, можна помітно знизити напругу в м'язах та зв'язках. В результаті покращується рухливість стопи та підвищується загальна амплітуда нахилу тулуба вперед [1].

Перкусійні масажери (масажні пістолети) є сучасним засобом міофасціального релізу, що активно застосовується в практиці силової підготовки. Їхня основна перевага полягає у можливості швидкого та дозованого впливу на м'язові тканини за рахунок вібрації та ударних імпульсів. У відновлювальному процесі пауерліфтерів перкусійні пристрої доцільно використовувати після важких тренувань для прискорення кровотоку та зниження м'язової чутливості, особливо у м'язах стегна, сідниць та спини. Також, перкусійні масажери застосовують дозовано перед тренуванням: короткими сеансами вони розігрівають м'язи, знімають зайву напругу та допомагають тілу атлета краще «спрацюватись» під час вправ. Це покращує контакт з м'язами та знижує ризик травм [6, 218–225].

Додатковими засобами міофасціального релізу можуть бути спеціальні циліндри малого діаметра, які дозволяють більш точно впливати на м'язи та фасції вздовж хребта. Їх застосування особливо актуальне для пауерліфтерів, що зазнають хронічної напруги в поперековій та грудній ділянці внаслідок регулярних осьових навантажень. Використання таких засобів у поєднанні з контрольованим диханням та розслаблюючими вправами сприяє зниженню загального рівня м'язової напруги. Відмітимо, що тільки комплексний підхід, у якому поєднані вищеописані методи, сприятиме більш ефективному покращенню відновлювальних процесів [1].

Отже, раціональне використання різних засобів міофасціального релізу з урахуванням рівня спортивної кваліфікації, етапу тренувального циклу та індивідуальних особливостей спортсменів сприяє профілактиці травматизму та прискоренню відновлювальних процесів. Включення міофасціального релізу до системи підготовки дозволяє підвищити якість виконання змагальних вправ та забезпечити стійкість до тривалих інтенсивних навантажень без збільшення загального обсягу тренувальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрів Д. Профілактика та реабілітація спортивних травм та больових синдромів у пауерліфтингу. URL: <https://ukrpowerlifting.com/wp-content/uploads/2021/02/profilaktyka-travmatyzmu.pdf> (дата звернення 29.01.2025).
2. Маєрс Т. В. Анатомічні поїзди: міофасціальні меридіани для мануальних терапевтів і фахівців із відновлення руху: 4-е видання. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина». 2024. 399 с.
3. Міофасціальний реліз (МФР): користь і техніка для спортсменів. URL: <https://sportlife.ua/uk/blog/recovery/mfr/> (дата звернення 29.01.2025).
4. Bennett R. Myofascial pain syndromes and their evaluation. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology*. 21 (3). 2007. P. 427–445.
5. Gurtner K. *Anatomy Trains in Motion: A Movement-Minded Exploration of the Myofascial Meridian Body Map (Fascia Movement)*. 2024. 233 p.
6. McCall P. *Smarter Recovery: A Practical Guide to Maximizing Training Results*. Human Kinetics, 2023. 248 p.
7. Myers W. T. *Anatomy Trains: Myofascial Meridians for Manual Therapists and Movement Professionals 2th Edition*, 2009. 288 p.
8. Schleip R., Stecco C., Driscoll M., Huijing P. A. *Fascia: The tensional network of the human body: The science and clinical applications in manual and movement therapy (2nd ed.)*. Elsevier, 2021. 744 p.

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ З ЕКОНОМІКИ В КАНАДСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ): ОГЛЯД НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в Канаді зросла кількість освітніх програм з економіки, викладання яких забезпечували бізнес-школи (факультети) при університетах, а також самостійні бізнес-школи (коледжі).

Відтак з'явилися й дослідження, які зосереджувалися на вдосконаленні економічних освітніх програм з метою формування у випускників сучасних професійних і соціальних компетентностей. Однією з ранніх праць у цьому напрямі стала книга Клайда Барроу (1990), присвячена феномену «академічного капіталізму» у США. Хоча дослідження стосувалося американського контексту, воно активно використовувалося канадськими науковцями для теоретико-методологічного осмислення посилення корпоративного впливу на університетські програми в Канаді [2]. Важливим теоретичним підґрунтям для подальших студій стала також праця Девіда Гріна і Крейга Ріддела про значення когнітивних навичок у процесі освіти та професійної самореалізації [4].

Критичну оцінку поширенню бізнес-освіти в Канаді запропонувала Еріка Шейкер [7]. Вона наголошувала, що зближення університетів із корпораціями та орієнтація на потреби приватного сектору сприяли розвитку дороговартісних програм типу МВА й Executive МВА, які створювалися у тісній взаємодії з бізнесом [7, V]. Як приклад дослідниця наводила програму «Магістр ділового адміністрування з науки та технологій» в Університеті Квінз, вартість якої становила 22 тис. доларів США на рік і яка функціонувала на засадах самофінансування через невідповідність урядовим обмеженням щодо плати за навчання [7, VI]. На думку Шейкер, така тенденція супроводжувалася скороченням фінансування інших програм, посиленням впливу корпоративних донорів на зміст навчання і досліджень та формуванням принципу «приватне – краще, державне – гірше», що загрожувало звуженням доступу до освіти й послабленням її суспільної репрезентатив-

ності [7, IX].

Фундаментальним дослідженням у цьому блоці стала праця Коліна Манга і Наталії Браун (2013), присвячена ролі економіки в канадській бізнес-освіті [5]. Проаналізувавши 61 бакалаврську програму, автори встановили, що школи з економічними факультетами, підвищеними вимогами до математичної підготовки та акредитацією “Association to Advance Collegiate Schools of Business” частіше запроваджують додаткові курси з економіки, зокрема з управлінської економіки. Багато спеціалізованих програм також інтегрують економічні дисципліни як обов’язкові або вибіркові компоненти.

На основі отриманих результатів автори сформулювали рекомендації щодо оптимізації навчальних планів.

Сем Елгуд, Вільям Валстад і Джон Зігфрід (2015) дослідили форми й методи викладання економіки у закладах післясередньої освіти, зокрема частково в Канаді [1]. Вони проаналізували історію розвитку економічної освіти, її цілі, показники ефективності та результати емпіричних досліджень щодо впливу методик викладання, онлайн-технологій, розміру груп, навчального часу, системи оцінювання й математичної підготовки студентів.

Окрему увагу приділено трансформації складу викладачів і впливу цих змін на освітні технології.

Компаративне дослідження Едуардо Ордоньеса-Понсе, Мехрана Неджати та Рахатулайна Ахмада (2025) присвячене інтеграції освіти для сталого розвитку в бізнес-школах Австралії та Канади [6]. Автори з’ясували, що на бакалаврському рівні канадські заклади інтегрують тематику сталого розвитку через проектну діяльність і систему оцінювання, поєднуючи навчання з практичною взаємодією громад. Наприклад, у Sobey School of Business студенти залучаються до волонтерських ініціатив, а теми сталості послідовно інтегруються в навчальні модулі. Подібні підходи реалізуються також у Sprott School of Business, John Molson School of Business та на факультеті менеджменту Лаврентійського університету. На магістерському рівні програми переглядаються з урахуванням принципів корпоративної соціальної відповідальності, сталого інвестування, гендерної рівності, екологічної політики та соціального підприємництва [6, 1646].

Окрему нішу займає дослідження Таші Брукс і Сари Гованс із Royal Roads University (2025), присвячене програмам економічно-

го розвитку для корінних народів Канади [3]. Поєднавши літературний огляд із напівструктурованими інтерв'ю та онлайн-опитуваннями, авторки визначили ключові компоненти таких програм: лідерство, управління, фінансову грамотність, культурну компетентність, знання правових основ і підприємницькі навички. Наголошено на ролі корпорацій економічного розвитку корінних громад, залученні викладачів із числа корінних народів та гнучких форматах навчання, що поєднують онлайн-курси з короткими очними модулями. Загалом дослідження сформувало рекомендації щодо створення етнокультурно орієнтованих програм, спрямованих на самовизначення громад і сталий економічний розвиток.

Отже, аналіз наукових праць засвідчує, що модернізація економічних освітніх програм у Канаді відбувається під впливом поєднання академічних, ринкових і суспільних чинників. З одного боку, посилюється корпоративний компонент та орієнтація на потреби бізнесу, що зумовлює структурні зміни програм і зростання їх вартості; з іншого – розвиваються підходи, спрямовані на формування когнітивних, соціальних і етичних компетентностей студентів. Важливою тенденцією є інтеграція принципів сталого розвитку та врахування потреб корінних народів у змісті бізнес-освіти. Загалом трансформація програм свідчить про пошук балансу між ринковою ефективністю, соціальною відповідальністю та академічною автономією університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Allgood S., William B. W., Siegfried J. J. Research on Teaching Economics to Undergraduates. *Journal of Economic Literature*. 2025. Vol. 53 (2). P. 285–325.
2. Barrow C. W. *Universities and the capitalist state: Corporate liberalism and the reconstruction of American higher education, 1894–1928*. University of Wisconsin Press, 1990. 329 p.
3. Brooks T., Gowans S. Indigenous economic development education: Aligning curriculum with community aspirations. *The Journal of Aboriginal Economic Development*. 2025. Vol. 15(2). P. 82–98.
4. Green D. A., Riddell W. C. Literacy and earnings: An investigation of the interaction of cognitive and unobserved skills in earnings generation. *Labour Economics*. 2003. Vol. 10(2). P. 165–184.
5. Mang C. F., Brown N. R. The Role of Economics in Canadian Undergraduate Business Education. *Journal of Education for Business*.

2013. Vol. 88(4). P. 187–193.
<https://doi.org/10.1080/08832323.2012.670671>

6. Ordonez-Ponce E., Nejati M., Ahmad R. Education for sustainable development: An assessment of Australian and Canadian business schools. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2025. Issue 26(7). P. 1637–1654.

7. Shaker E. *The Privatization of Post-Secondary Institutions*. Education, Limited. 1990. Issue 1 (4). P. II–X.

РОЗМЕЖУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ І ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

В умовах російсько-української війни суттєво підвищилася увага наукової спільноти до проблем, які здебільшого цікавили вузьке коло фахівців з кримінального і кримінально-процесуального права. Мова йде про розмежування понять «військові злочини» і «воєнні злочини» та правильну їх кваліфікацію. Незважаючи на велику кількість досліджень, єдиного підходу до визначення вказаних понять немає, що й породжує труднощі їх кримінально-правової оцінки на практиці.

У національному законодавстві закріплене поняття військових кримінальних правопорушень, якими визнаються передбачені розділом XIX Кримінального кодексу України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [1]. Як впливає з наведеного визначення, вчинити такі правопорушення можуть лише спеціальні суб'єкти – військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти під час проходження зборів, а об'єктом виступає порядок несення чи проходження військової служби. Варто наголосити, що відповідальність за військові кримінальні правопорушення передбачена виключно національним кримінальним законом, у міжнародному праві такі діяння не криміналізовані.

Під час російсько-української війни кількість військових кримінальних правопорушень в Україні зросла, при цьому чи не найчастіше вчиняється передбачене ст. 407 самовільне залишення військової частини або місця служби (СЗЧ): за даними Генеральної прокуратури України, понад 161 тисячу кримінальних проваджень за ст. 407 відкрито за 10 місяців 2025 року. Це у 4 рази більше, ніж за аналогічний період 2024 року. Щоправда, повідомлення про підозру отримали лише 9,3 тисячі військовослужбовців, тобто близько 6% від усіх зареєстрованих справ, а до суду дійшли

лише 5% [2]. Зауважимо, що до 30 серпня 2025 року існував спрощений порядок повернення військовослужбовців після СЗЧ до ЗСУ без кримінальної відповідальності.

Поняття «воєнний злочин» у законодавстві України відсутнє, тому що прогалину намагаються заповнити вітчизняні науковці. Як твердить Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, «поняття «воєнні злочини» охоплює порушення саме норм міжнародного гуманітарного права, спрямованих на захист осіб та об'єктів під час війни» [3, 137]. Як відомо, до основних джерел МГП належать Гаазькі конвенції (1899, 1907 рр.), чотири Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи до них, Римський статут Міжнародного кримінального суду [4], де окреслено широке коло діянь, що кваліфікуються як воєнні злочини. Основні положення вказаних міжнародних документів інтегровані у зміст ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України, яка закріплює відповідальність за «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій» [1]. Обтяжуючою обставиною при вчиненні таких діянь, за ч. 2 цієї ж статті, є загибель людини.

Для правильної кваліфікації воєнних злочинів необхідно врахувати, що їх суб'єктами можуть бути не лише військовослужбовці, а й посадові особи, що можуть віддавати їм безпосередні накази, а також цивільні особи. Цим воєнні злочини відрізняються від військових злочинів. Так само вищим є ступінь суспільної небезпеки воєнного злочину, порівняно із військовим злочином: «воєнні злочини є одними з найтяжчих злочинів у міжнародному праві. Вони вважаються настільки серйозними, що для таких злочинів немає строку давності, а це означає, що особи, які їх вчинили, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності та покарані незалежно від того, скільки часу минуло з моменту вчинення цих злочинів» [5, 610].

Російсько-українська війна характеризується безпрецедентною кількістю воєнних злочинів, вчинених державою-агресором. За інформацією Офісу Генерального прокурора, на кінець лютого 2026 року органи прокуратури задокументували понад 240 тис злочинів агресії та воєнних злочинів [6]. Експерти Української Гельсінської спілки з прав людини у вересні-грудні 2025 року провели масштабне дослідження «Воєнні злочини Російської Федерації проти України: шляхи до справедливого покарання винних», у ході якого виявили і проаналізували проблеми, пов'язані з розслідуванням воєнних злочинів і притягненням винних до відповідальності. Це кадровий дефіцит, нечітке правове регулювання підслідності, застосування переважно спеціального заочного провадження (*in absentia*), проблема допустимості доказів, зібраних правозахисними організаціями тощо [7]. Вочевидь, система досудового розслідування та кримінального судочинства потребують глибоких перетворень, щоб вирішити вказані проблеми.

Притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівні. При цьому «МКС не замінює національні суди, а діє на засадах комплементарності (доповнюваності), тобто бере до розгляду лише ті справи, які не можуть або не хочуть ефективно розслідувати національні юстиції» [3, 139]. Ратифікувавши Римський статут, Україна визнала юрисдикцію МКС щодо найбільш тяжких міжнародних злочинів, серед яких і воєнні злочини. Оскільки всі держави-члени Європейського Союзу є учасниками МКС, ратифікація Римського статуту стала, по-перше, важливим кроком на шляху євроінтеграції України. По-друге, Українська держава підтвердила, що дотримується норм і принципів міжнародного права. І, по-третє, уможливилося співпраця України та МКС щодо розслідування воєнних злочинів, вчинених під час російської збройної агресії проти України, та притягнення винних до відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. У 4 рази побільшало справ про СЗЧ за рік. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/awol-2025>.

3. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Військові злочини в умовах збройної агресії: кримінально-правова кваліфікація та проблеми реалізації покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 2. С. 135–141. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-2-21>.

4. Основні документи міжнародного гуманітарного права : зб. документів / укл. Робочою групою щодо виконання норм міжнародного гуманітарного права та участі у наданні правових послуг Сил територіальної оборони ЗСУ та ГО «Українська правова консультативна група». Київ ; Одеса : Фенікс, 2023. 388 с. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/doc_2023-03-16_23-20-56.pdf.

5. Васильцун І. І. Поняття та суспільна небезпека воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 608–611. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/146>.

6. Чотири роки кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів / Офіс Генерального прокурора. 24 лютого 2026. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1383774800452016&set=pcb.1383775353785294>.

7. 140 воєнних злочинів щодня: чому Україна не встигає притягати до відповідальності злочинців? / Українська Гельсінська спілка з прав людини. 03.02.2026. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/140-voiennykh-zlochyniv-shchodnia-chomu-ukraina-ne-vstyhaie-ptytihaty-do-vidpovidalnosti-zlochynsiv/>.

ВПЛИВ РОМАНТИЗМУ НА ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО

Вплив романтизму на українську педагогіку мав визначальне значення у ХІХ ст., а пізніше – через неоромантичні ідеї – ще й у першій половині ХХ ст. По-суті, романтизм виступив одним із ключових світоглядних чинників, що визначили характер осмислення освіти, виховання та історії педагогічної думки в Україні [2; 5].

Романтизм утвердив у педагогічній думці такі ідеї: пріоритет духовності та внутрішнього світу людини; національну самобутність освіти; інтерес до історії, традицій і народної культури. У працях українських істориків педагогіки ці ідеї проявлялися у: ідеалізації минулого та пошуку «золотого віку» освіти; підкресленні ролі національного виховання; інтерпретації педагогічних явищ через морально-ціннісні категорії. Безумовно, романтизм вплинув не лише на зміст педагогічних ідей, а й на сам спосіб їх подання – через наратив, насичений емоційністю, символізмом і ціннісними оцінками [2, 42–45].

Вплив романтизму особливо помітний у працях видатного українського педагога і психолога К. Ушинського [1]. Саме романтичний компонент значною мірою визначив гуманістичну спрямованість його педагогічної системи. Однією з ключових ознак романтизму в педагогіці Ушинського є зосередження на внутрішньому світі людини. У праці «Людина як предмет виховання» він наголошував на необхідності всебічного вивчення людини як духовної істоти. Це відповідає романтичному культу особистості, її унікальності та цілісності. К. Ушинський писав, що педагогіка має виховувати людину у віх відношеннях і вивчати її у всіх відношеннях [7, 15]. Як зазначають дослідники (О. Сухомлинська, Н. Дічек), К. Ушинський розглядав дитину як індивідуальність, а не лише об'єкт навчання; підкреслював роль почуттів, волі та моральних якостей; виступав проти механістичного підходу до освіти. Ці положення перегукуються з ідеями європейського романтизму (Й. Песталоцці, Ф. Фребель), де виховання мислилося як розвиток природних сил особистості.

Найвиразнішим проявом романтизму в педагогіці Ушинського є його концепція народності виховання. У статті «Про народність у громадському вихованні» він стверджував, що виховання повинно ґрунтуватися на мові народу, його культурі, історичних традиціях. «Виховання, створене самим народом і засноване на народних началах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях», – писав педагог [6, 123]. На нашу думку, це безпосередньо пов'язано з романтичним націоналізмом XIX ст., для якого характерні: ідеалізація народного духу; інтерес до фольклору; утвердження національної самобутності. У цьому контексті Ушинський близький до Йоганна Гердера (ідея «народного духу»), українських слов'янських романтиків (М. Костомаров, П. Куліш).

Ще однією рисою романтизму є ідея природовідповідності виховання. К. Ушинський розглядав розвиток дитини як природний процес, що має відбуватися відповідно до її психофізичних особливостей. Ця позиція заперечувала штучність і формалізм освіти, підкреслювала гармонійність розвитку людини, орієнтувала на «природні сили» людини [7, 28]. Такі ідеї мають виразне романтичне підґрунтя і перегукуються з думками Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Фребеля.

Ідеї романтизму виявилися і в тому, що К. Ушинський надавав великого значення моральному вихованню, формуванню характеру, волі та духовних цінностей. Його педагогічний ідеал не зводиться до знань і навичок, передбачає формування цілісної, морально зрілої особистості, має чітко виражений гуманістичний і навіть ідеалістичний характер. Відзначимо, що такі думки проявилися в неоромантичну добу (кінець XIX – перша половина XX ст.) і згодом розвинулися в українській педагогіці (зокрема у Г. Ващенко) [3].

Водночас слід зазначити, що педагогіка К. Ушинського не є суто романтичною. Вона поєднує романтичну увагу до духовності, народності, особистості і, разом з тим, позитивістський підхід до науковості, психологічного обґрунтування освіти. Саме ця синтетизованість стала характерною рисою українського історико-педагогічного мислення [2; 4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г. Костянтин Ушинський – класик світової педагогіки. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7560/1/%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%20%D0%A3%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>
2. Галів М. Вплив романтизму на український історико-педагогічний наратив (XIX – початок XX ст.). *Path of Science*. 2017. Vol. 3. No 7. S. 1.1–1.12.
3. Галів М. Педагогічно-характерологічні ідеї Григорія Ващенко і сучасність. *Збірник наукових праць Полтавського державно-педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки»*. 2008. Вип. 6 (64). С. 194–203.
4. Галів М. Позитивізм як теоретико-методологічне підґрунтя українського історико-педагогічного наративу (друга половина XIX – початок XX ст.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2015. № 1 (302). С. 15–21.
5. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади: монографія. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
6. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. У 2 т. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 488 с.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 2. 518 с.

**РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ
У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Розгортання російською армією воєнних дій на території України спричинило до зміни настроїв у суспільстві. Це стало основним фактором трансформаційних процесів у суспільно-політичному просторі.

Волонтерський рух посідає важливе місце у цьому процесі, перетворившись із допоміжної благодійної ініціативи на потужний соціальний сектор. На Полтавщині ці зміни простежуються найбільш помітно. Це зумовлено чисельними факторами, які вплинули на розвиток діяльності волонтерів у області. Варто зауважити, що сучасне волонтерство набуло універсального характеру, тому що воно охоплює не лише гуманітарну допомогу цивільним, а й технічне забезпечення військових підрозділів.

Раніше волонтерство було лише ініціативою окремих груп активістів, але сьогодні до його руху долучається все більше і більше людей. Невеликі за розміром благодійні осередки перетворилися на потужні організації, які займаються підтримкою цивільного населення, внутрішньо переміщених осіб та військових. До того ж волонтери часто відіграють роль посередників між громадянами та державними органами влади.

Говорячи на цю тему, потрібно зосередити увагу на характеристиці Полтавщини як логістично-транспортному осередку, розглянути умови співпраці волонтерів та державних структур, проаналізувати зміни у свідомості населення на тлі піднесення волонтерського руху.

Відомо, що Полтавщина є однією з центральних областей України, і тим самим має стратегічно вигідне логістичне та транспортне положення на відміну від інших регіонів. Через неї проходять ключові автомобільні шляхи такі як Київ – Харків – КПП «Довжанський», Полтава – Олександрія та Суми – Полтава. Це

дає змогу мати швидке сполучення з іншими економічними районами та фронтом [5].

24 лютого 2022 року Полтавська область долучилася до спротиву та стала одним із основних евакуаційних пунктів. Говорячи про це варто згадати як 8 березня 2022 року до області прибули перші колони з 22 автобусів з переселенцями із Сумщини. За даними обласної ради регіон прийняв більше ніж 200 тис. людей з початку повномасштабної війни, а станом на лютий 2026 року у Полтавській області налічується 184 тис. переселенців [4]. Сьогодні на Полтавщину продовжують прибувати евакуйовані громадяни із Харківської, Донецької, Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської областей [7].

Така швидка адаптація переселенців зумовлена не лише логістичними перевагами області. Вагому роль зіграв високий рівень самоорганізації та згуртованості суспільства. Ключовим механізмом цього явища став волонтерський рух, який за 4 роки повномасштабної війни переріс у цілий соціальний інститут, який зумів перебрати на себе деякі державні функції [8].

Організація діяльності волонтерського руху на Полтавщині розпочалася ще задовго до початку повномасштабної війни. Він виник у 2014 році як реакція на події на Сході України. Діяльність волонтерів у той період характеризувалася зборами на продукти, ліки, бронжилети та інше військове спорядження, передачі транспорту на передову, матеріальна підтримка переселенців з Донецької та Луганської областей [9].

На 1 листопада 2024 року в Реєстрі волонтерів було зареєстровано 316 мешканців Полтавщини, а на лютий 2026 року а даними Державної податкової служби їх нараховується 361 [6].

З початком повномасштабної війни взаємодія волонтерських організацій та місцевої влади у Полтавській області посилилася. Наприклад, обов'язково здійснюється реєстрація волонтерів, оформлюють документи, які спрощують пересування через блокпости, створюються штаби допомоги, розробляють грантові проекти для підтримки руху [1].

До того ж діяльність волонтерів не обмежується лише гуманітарною допомогою. Співпраця з державними органами влади дає можливість брати участь у наданні безоплатної правової допомоги переселенцям, військовим, цивільному населенню [1].

У лютому 2021 році сформувався проєкт «Волонтер системи БПД», який займається поширенням інформації стосовно правової допомоги та змін у законодавстві України. Під час зустрічей з переселенцями волонтери проводять консультації з питань прав громадян під час війни, допомагають оформити допомогу [3].

Чимало людей активно долучаються до широкого спектру діяльності, наприклад, виготовлення маскувальних сіток, приготування їжі, виготовлення маскувальних засобів, участь у толоці, організація зборів на потреби військових, допомога волонтерам.

Після підриву Каховської ГЕС у 2023 році, який спричинив екологічну катастрофу, полтавські волонтери та небайдужі громадяни з їжею та човнами того ж дня вирушили на допомогу. Осторонь не лишається і зоозахисний рух UAnimals, який у Полтаві координує Людмила Хоменко. За її словами після підриву дамби, до неї звернулися кількадесят полтавців, які хотіли допомогти постраждалим тваринам [2].

Ще однією формою допомоги стала організація благодійних концертів, ярмарків до яких залучаються школи, дитсадки, бібліотеки, підприємства та всі охочі.

Волонтерство стало не просто формою допомоги, а перетворилося на спосіб реалізації громадянської відповідальності.

Отже, волонтерський рух досить помітно вплинув та вніс корективи у суспільно-політичний простір в умовах воєнного стану. Завдяки вигідному географічному та транспортному розташуванню, Полтавщина стала одним із основних центрів надання гуманітарної допомоги. Це дало змогу волонтерам оперативного організувати надання допомоги, виконувати запити військових, швидко реагувати у критичних ситуаціях. Вагоме значення займає співпраця місцевої влади з волонтерами, що значно полегшує роботу для останніх. Важко не помітити, що волонтерство за останні кілька років дуже вплинуло на маси. Зріс рівень довіри, склалася стійка громадянська позиція, допомагати стало корисною звичкою, сформувалася суспільна відповідальність – все це стало наслідком трансформаційних змін свідомості населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: <https://analiz-ukrayinskoho-volonterstva>

2. Відбудова Херсонщини: як допомагає Полтавщина. URL: <https://vidbudova-hersonsini>
3. Волонтер БПД. URL: <https://legalaids.gov.ua/volonter-bpd/>
4. Із Сум до Полтави прибули перші автобуси з вимушеними переселенцями. URL: <https://poltava.to/news/65136/>
5. Інвестиційний портал Полтавщини. URL: <https://investytsiynyy-pasport-2022.pdf>
6. На Полтавщині вже 361 волонтер офіційно зареєстрував свою діяльність. URL: <https://www.ukr.net/news/details/poltava/116085628.html>
7. Полтавщина отримає понад 48 млн грн на житло для ВПО у 2026. URL: <https://www.ukr.net/news/details/poltava/116056916.html>
8. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI (ред. від 08.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3236-17>
9. Як працює волонтерський рух у Полтаві під час війни – інтерв'ю з Юлією Городчаніною. URL: <https://poltava.to/news/65356/>

ОСВІТНЯ ДОПОМОГА КАНАДИ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Умови сучасної російсько-української війни вимагають від України не лише стійкості та мужності, а й постійного вдосконалення військової підготовки. У цьому контексті надзвичайно важливу роль відіграє міжнародна підтримка, зокрема освітня та тренувальна допомога Канади, яка із самих початків новітньої російсько-української війни посіла статус міжнародного партнера української держави у реалізації професійної підготовки як військовослужбовців, так і рятувальників-пожежників.

Зокрема, операція UNIFIER була започаткована у 2015 році як відповідь Канади на агресію російської федерації проти України. Її головною метою стало підвищення боєздатності та професійного рівня Збройних Сил України через проведення системної підготовки особового складу. У межах згаданої операції канадські інструктори здійснювали навчання українських військовослужбовців з тактичної підготовки малих підрозділів; інженерної справи; військової медицини та тактичної допомоги пораненим; логістики; військової поліції; снайперської підготовки; планування операцій за стандартами НАТО [1].

До 2022 року тисячі українських військовослужбовців пройшли підготовку за участі канадських фахівців. Навчальні програми були орієнтовані не лише на передачу практичних навичок, а й на впровадження сучасних стандартів управління, командування та взаємосумісності з арміями країн-членів НАТО. Після початку повномасштабної війни навчання українських військових було розширено та частково перенесено за межі України з міркувань безпеки. Канада долучилася до міжнародних програм підготовки українських військовослужбовців у Великій Британії та інших країнах-партнерах. У рамках співпраці з союзниками канадські військові інструктори проводили базову загальновійськову підготовку новобранців; підготовку сержантського складу; навчання офіцерів оперативному плануванню; спеціалізовані курси з розмі-

нування та використання сучасного озброєння. Особливістю канадського підходу є акцент на лідерстві, ініціативності молодших командирів та дотриманні принципів демократичного цивільного контролю над збройними силами [4].

Освітня допомога Канади не обмежується лише польовими тренуваннями. Значна увага приділяється реформуванню системи військової освіти України. Канадські експерти консультують українських урядовців щодо оновлення навчальних програм військових академій; впровадження системи професійного розвитку; розвитку сержантського корпусу; адаптації стандартів НАТО у сфері командування та управління. У цьому контексті важливою є співпраця з Міністерством оборони України та профільними навчальними закладами, спрямована на довгострокову трансформацію сектору безпеки й оборони [5].

Освітня допомога Канади має стратегічне значення для підвищення професійного рівня українських військовослужбовців (системна підготовка дозволяє українським підрозділам діяти більш ефективно в умовах сучасної маневреної війни); зменшення втрат (якісна тактична медицина та підготовка з виживання безпосередньо впливають на збереження життя військових); сумісність із силами НАТО (перехід на західні стандарти забезпечує оперативну взаємосумісність у спільних операціях); формування нової військової культури (акцент на лідерстві, відповідальності та ініціативі сприяє розвитку сучасної моделі армії) [7].

Таким чином, освітня допомога Канади у підготовці українських військовослужбовців є одним із ключових елементів міжнародної підтримки України в умовах сучасної російсько-української війни. Через операцію UNIFIER та участь у багатонаціональних програмах підготовки Канада зробила вагомий внесок у підвищення боєздатності Збройних Сил України. Ця співпраця має не лише тактичне, а й стратегічне значення: вона сприяє глибокій трансформації українського війська відповідно до сучасних стандартів, зміцненню партнерства з державами Заходу та наближенню України до євroatлантичної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Operation UNIFIER – Canadian Armed Forces training mission in Ukraine [Електронний ресурс] *Government of Canada*. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national->

defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

2. Canadian military support to Ukraine [Електронний ресурс] *Government of Canada*. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/canadian-military-support-to-ukraine.html>

3. Канада в межах місії UNIFIER підготувала понад 43 тисячі українських захисників [Електронний ресурс] *УНН*. URL: <https://unn.ua/>

4. Канада розширює свою військову навчальну місію в Україні [Електронний ресурс] *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>

5. Канада допомагає навчати молодший командний склад ЗСУ [Електронний ресурс]. *LB.ua*. URL: <https://lb.ua/>

6. Канада адаптує навчання українських військових в межах операції UNIFIER – посол [Електронний ресурс]. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

7. Тищик Б., Кішко А. Канада підготувала понад 40 000 військовослужбовців ЗСУ. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2024. № 79. С. 112–118.

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ПІДГОТОВКИ ПОЖЕЖНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ В НОВІТНІХ РЕАЛІЯХ ВІЙНИ

Війна, що триває на території України, радикально змінила професійний ландшафт багатьох служб, критично важливих для безпеки суспільства. Серед них – пожежно-рятувальна служба, яка щодня стоїть на передовій боротьби не лише з вогнем, але й з наслідками бойових дій: обстрілами інфраструктури, вибухами техногенних об'єктів, загрозами хімічного та радіаційного забруднення тощо. У цьому контексті підготовка пожежних працівників України потребує глибокого перегляду традиційних підходів, інтенсифікації навчання та адаптації до нових умов воєнного часу.

Українські пожежні працівники сьогодні виконують функції, що виходять за межі класичного гасіння пожеж: евакуація людей у зонах бойових дій, ліквідація наслідків вибухів інфраструктурних об'єктів, реагування на затошення, робота з об'єктами, що уражені фугасами чи мінно-вибуховими пристроями. Все це впливає на складність та інтенсивність службової діяльності, ставлячи під сумнів традиційні моделі професійної підготовки [7].

Серед основних викликів, що постали перед пожежними працівниками, можемо виокремити: високий рівень загроз життю та здоров'ю під час дій у зоні бойових дій (пожежні підрозділи стикаються з обстрілами, ракетними ударами, мінними полями, що значно підвищує ризики для особового складу); необхідність координації з іншими силовими та рятувальними підрозділами (робота спільно з військовими, медичними та гуманітарними службами потребує знання стандартів взаємодії під час надзвичайних ситуацій); зростання кількості складних техногенних пожеж та аварій (руйнування об'єктів критичної інфраструктури (нафтобази, газопроводи, заводи) потребує глибокої технічної підготовки та знань сучасних засобів пожежогасіння); психологічний фактор (постійний вплив бойового стресу вимагає не лише фізичної, але й психологічної готовності). Ці виклики зумовлюють формування

нового змісту освітніх програм та тренувальних практик для пожежних працівників [6].

Навчання пожежних працівників в Україні традиційно базується на нормативних документах ДСНС, що передбачають цикли теоретичної підготовки та практичних занять з пожежної безпеки, техніки гасіння вогню, поведінки у надзвичайних ситуаціях мирного часу [7]. Проте ці стандарти були розроблені до початку війни й не враховували масштабного ураження територій, що властиве сучасним військовим конфліктам. Серед ключових розділів навчального плану, що потребують перегляду можемо виокремити: техніку безпеки під час дій у зоні бойових операцій; специфіку реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з бойовими діями; координацію дій з військовими та іншими службами реагування; використання спеціального обладнання для пожежогасіння і рятування в умовах руйнувань [1]. У сучасних реаліях війни пожежні працівники повинні володіти низкою додаткових компетентностей: бойова обізнаність та орієнтування у зоні конфлікту (знання принципів мінної безпеки, розпізнавання типів вибухових пристроїв, базові навички першої медичної допомоги в екстремальних умовах); комунікаційні навички та управління інформацією (ефективне використання засобів зв'язку, цифрових карт, службових каналів для координування дій); поведінка в умовах обстрілів та під час евакуаційних операцій (знання алгоритмів дій для збереження власної безпеки та безпеки населення) [3]. Ці компетентності повинні бути офіційно інтегровані до освітньо-професійних програм підготовки через відповідні освітні модулі.

Навчальні тренування повинні максимально наближатися до реальних умов, з якими стикаються пожежні працівники. Створення сценаріїв з елементами обстрілів, вибухів та техногенних аварій дозволяє особовому складу розвивати: швидке прийняття рішень у стресових ситуаціях; координацію дій у складі команди; ефективне використання засобів захисту. Симуляційні центри можуть включати моделювання об'єктів руйнувань, тренажери для відпрацювання тактики гасіння пожеж на складних об'єктах, а також сценарії з евакуацією потерпілих під обстрілом [5]. Сучасні технології віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності відкривають нові можливості для навчання без ризику для життя. Через VR/AR можна моделювати: бойові дії, що впливають на діяльність пожежної служби; технічно складні пожежі у закритих та

критично пошкоджених приміщеннях; поведінку у зонах радіаційного чи хімічного забруднення [4]. Впровадження таких тренажерів здатне підвищити рівень підготовки, особливо для роботи в екстремальних середовищах.

Психологічні навантаження у пожежно-рятувальній службі в умовах війни є суттєво вищими порівняно з мирним часом. Часті контакти з пораненими, загибель колег, постійний стрес – все це призводить до високого ризику розвитку психотравматичних реакцій, синдрому емоційного вигорання та посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Тому система підготовки повинна містити: курси психологічної самопомоги; регулярну оцінку стану психічного здоров'я; доступ до професійної допомоги психологів та психотерапевтів; тренінги зі стрес-менеджменту. Важливим аспектом є створення служб психологічної підтримки у лавах підрозділів та доступ до постійних консультацій [2].

Україна має активну підтримку з боку міжнародних організацій та партнерських держав, які діляться досвідом у сфері реагування на надзвичайні ситуації під час війни. Адаптація кращих практик може включати: стандарти взаємодії між військовими та цивільними рятувальними службами; системи логістичної підтримки та управління ресурсами під час криз; моделі навчання з акцентом на адаптивну тактику дій. Співпраця у форматі спільних навчань, обміну експертами та участі у міжнародних проектах сприяє підвищенню професійних стандартів та узгодженню дій з міжнародними протоколами [6].

Технічна модернізація пожежно-рятувальної служби в Україні включає закупівлю сучасної техніки, автоматичних систем виявлення пожеж, дронів для розвідки уражених територій, засобів радіаційного та хімічного контролю. Особлива увага приділяється: пожежним автомобілям та спеціальній техніці з підвищеним рівнем захисту; дронам та роботам-помічникам для розвідки безпілотним шляхом; системам GPS-координування та цифровим засобам комунікації. Це дозволяє зменшувати ризики для особового складу та підвищувати оперативність реагування. Наявність сучасного обладнання вимагає відповідної навченості: пожежні повинні володіти навичками роботи з цифровими приладами, системами автоматичного виявлення загроз, інструментами дистанційного реагування. Це потребує окремих курсів та практичних занять, що інтегровані у загальний цикл підготовки. Однією з ос-

новних перешкод на шляху повноцінної підготовки є обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів. Нестача сучасного обладнання, навчальних баз, тренерів та інструкторів з досвідом дій у бойових умовах стримує розвиток [5].

Серед можливих шляхів вирішення труднощів можемо виокремити: державне підвищення бюджетного фінансування служб; залучення міжнародних грантів та технічної допомоги; партнерство з приватним сектором для оснащення навчальних центрів. Війна призвела до значних демографічних змін, включаючи мобілізацію персоналу до військових підрозділів. Це зменшило кількість доступних фахівців для пожежної служби і для вирішення кадрового дефіциту варто розробити програми мотивації та соціальних гарантій; створення умов для професійного зростання; підтримка сімей працівників пожежно-рятувальної служби [1].

Таким чином, новітні реалії війни висувають перед пожежними працівниками України суттєві вимоги: від швидкого реагування на складні надзвичайні ситуації до психологічної стійкості та гнучкості у застосуванні навичок в екстремальних умовах. Актуалізація підготовки передбачає: перегляд та модернізацію освітніх стандартів; введення нових компетенцій, орієнтованих на воєнні умови; активне використання симуляційної підготовки та VR/AR технологій; увагу до психологічної підтримки; інтеграцію міжнародного досвіду; модернізацію технічного оснащення та його впровадження у навчальний процес. Така комплексна стратегія дозволить забезпечити пожежно-рятувальну службу України підготовленими, мобільними та психологічно готовими до будь-яких викликів працівниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадюк М. І., Терент'єва А. В. Організація підготовки рятувальників до дій у надзвичайних ситуаціях техногенного характеру. *Проблеми надзвичайних ситуацій*. 2020. № 1(31). С. 12–20.
2. Покалюк В. М. Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах цивільного захисту. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2018. № 1. С. 48–56.
3. Krasutskaya I. Features of experimental researches on the formation of professional competence of future firefighters. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. № 1(1). С. 33–40.

4. Bogdanov G. A., Igna O. N. Research in the field of firefighter training in abroad. *Pedagogical Review*. 2024. № 6. С. 170–178.

5. Volkov I., Cherevko R., Knyazev S., Kliuchak O. Relevance of using modern educational and training tools for training citizens of Ukraine. *Social Development and Security*. 2024. Т. 14. № 5. С. 85–93.

6. Hora J. Effectiveness of firefighter training for indoor intervention: analysis of temperature profiles and extinguishing effectiveness. *Fire*. 2025. Vol. 8, № 8. DOI:10.3390/fire8080304.

7. Про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту: Наказ ДСНС України № 421 від 11.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0421388-15>

ВПЛИВ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ПАРАЛІМПІЙЦІВ НА ЇХ УСПІШНІСТЬ У СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вивчення особливостей впливу психічного стану спортсменів на успішність у спортивній діяльності є надзвичайно актуальним і важливим напрямком досліджень в спорті, оскільки психологічні аспекти відіграють важливу роль у досягненні високих спортивних результатів.

Сучасні дослідження, що стосуються різних аспектів психічного стану людини з інвалідністю, свідчать про необхідність врахування таких їх психологічних особливостей, як: зниження адаптивного потенціалу, низький рівень самоприйняття, самоставлення та саморозуміння за рахунок вираженої залежності від інших [3], високий рівень тривожності, соціальної фрустрації [9]; переважання дезадаптивних типів ставлення до власного захворювання [7]; залежність від інших та використання неконструктивних типів міжособистісної взаємодії [8].

Зазначені психологічні особливості спортсменів з інвалідністю вказують на важливість їх психологічного супроводу як у професійній самореалізації під час спортивної діяльності, так і в особистісному житті. Зазначимо, що психологічний супровід спортсменів з інвалідністю має базуватися на особистісно-орієнтованій гуманістичній парадигмі, основою якої є спрямованість на особистісне зростання, соціальний розвиток та самореалізацію особистості. Спортивним психологам слід звернути увагу на положення гуманістичного підходу (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт); концептуальні положення позитивного підходу (М. Селігман, Н. Пезешкіан); клієнт-центрований підхід (К. Роджерс); теорії особистості щодо особистісної та діяльнісної самоорганізації (О. Осницький, О. Мандрікова).

Сучасні дослідження в психології спорту переконливо свідчать про те, що інваспорт вищих досягнень розвивається у відповідності до спорту вищих досягнень здорових спортсменів [1; 2; 5; 10]. Отже, психологічний супровід підготовки спортсменів паралімпі-

пійців має базуватися на існуючих підходах до психологічного супроводу здорових спортсменів вищих досягнень, але, безумовно, з урахуванням їх психологічних особливостей.

Потрібно враховувати, що психічний стан спортсменів може значно впливати на фізичні результати в спорті, і, навпаки, досягнені результати можуть позитивно чи негативно впливати на психічний стан людини. Проаналізуємо деякі з найважливіших проявів впливу психологічного стану на успішність у спортивних досягненнях:

1. Вплив стресу на фізичне здоров'я. Стрес викликає такі фізіологічні реакції, як підвищений рівень кортизону, що призводить до, збільшення артеріального тиску, прискорення серцевого ритму та інших негативних фізіологічних змін.

2. Вплив психічного стану на харчування й активність. Емоції можуть впливати на процес харчування та фізичну активність. До прикладу, стрес або депресія можуть спричинити надмірне або недостатнє споживання їжі, зменшити фізичну активність, що може вплинути на вагу і загальний стан здоров'я спортсменів.

3. Вплив психічного стану на сон. Депресія та тривожність можуть сприяти безсонню або неспокійному сну, що негативно вплине на ефективність занять спортом та загалом на фізичне здоров'я.

4. Психосоматичні захворювання. Основною причиною багатьох захворювань, таких як гастрит, виразкова хвороба, астма чи мігрень, є негативний психологічний стан людини.

5. Позитивний вплив психічного стану. З іншого боку, позитивний психічний стан, особливо такий як радість від отриманого успіху в професійній (у нашому випадку спортивній) діяльності, підвищує мотивацію до здорового способу життя і включає правильне харчування та регулярну фізичну активність. Це може призвести до покращення фізичної форми та загального здоров'я.

6. Психологічні фактори й реабілітація. Психологічний підхід може суттєво вплинути на процес одужання при фізичних захворюваннях і травмах. Позитивний настрій, підтримка і психологічна реабілітація сприятимуть швидкому одужанню та покращенню якості життя [4].

Психологи, які працюють зі спортсменами, тренерами та іншими учасниками спортивного середовища, застосовують різноманітні техніки, такі як бесіди, тренінги, вправи й медитацію, щоб підтримати спортсменів у досягненні їхніх цілей. Такі фахівці

можуть значно покращити результати спортсменів з інвалідністю, забезпечити їхнє психічне та фізичне благополуччя, сприяти збереженню справжньої сутності спорту як засобу досягнення високих результатів та особистого розвитку [6].

Отже, дбайливий підхід до психічного здоров'я, врахування різних аспектів психічного стану та ефективна психологічна допомога спортсменам паралімпійцям, сприятиме також і досягненню оптимальних результатів як у спортивній діяльності так і в особистісному розвитку та професійній самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Г. М. Самоорганізація спортсменів високої кваліфікації як суб'єктів діяльності в паралімпійському спорті. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт, 2014. Вип. 118(1). С. 28–31.
2. Височіна Н. Л. Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті: монографія. Київ : Центр учбової літератури; 2017. 384 с.
3. Купреєва О. І. Ставлення до свого «фізичного Я» інвалідів з ампутацією кінцівок. *Проблеми загальної та педагогічної психології : збірн. наук. праць Ін-т. психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка*. Київ, 2000. Т. 2, част. 5. С. 55–62.
4. Олійник Н. А. Психологічні особливості спортивної діяльності. Вінниця. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/25451.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).
5. Передерій А. Теорія й методика спорту вищих досягнень. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/14367/1.pdf> (дата звернення: 14.05.2023)
6. Петровська Т. В., Воронова В. І. та ін. Технології психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: монографія. Петровська ТВ, редактор. Київ : Видавець Позднишев, 2021. 165 с.
7. Тищенко Л. В. Психологічні особливості життєвих перспектив студентів з обмеженими функціональними можливостями: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Л.В. Тищенко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2010. 21 с.
8. Федорець А. Зв'язок самоствалення та індивідуально-психологічних особливостей спортсмена з його спортивною май-

стерністю. УДК: 796:159.923. URL https://soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob14_159.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

9. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / М.Є. Чайковський. Київ, 2006. 20 с.

10. Шамич О. М. Програма психологічного супроводу особистісного зростання паралімпійців. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. Випуск 15. Київ, 2017. С. 501–515.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Євроінтеграційний вектор розвитку України виступає одним із ключових чинників трансформації національної економіки, у тому числі у сфері готельно-ресторанного бізнесу. Процеси інтеграції до Європейського Союзу формують нові вимоги до якості послуг, стандартів безпеки, екологічності, управління персоналом та маркетингових стратегій підприємств індустрії гостинності. Для вітчизняних готельно-ресторанних комплексів євроінтеграція є не тільки зовнішньополітичним курсом, але й практичним інструментом модернізації, підвищення конкурентоспроможності та виходу на міжнародні ринки [1, 310–313; 5].

В умовах військових викликів і післявоєнного відновлення особливою значення набуває адаптація бізнесу до нових форм попиту, включаючи розвиток так званих «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів, орієнтованих на потреби військовослужбовців, волонтерів, міжнародних місій та гуманітарних організацій [11, 231–234; 12, 42–45].

Євроінтеграційні перспективи розвитку вітчизняного готельно-ресторанного бізнесу передусім пов'язані із гармонізацією нормативно-правової бази України із законодавством Європейського Союзу. Впровадження європейських стандартів обслуговування, систем сертифікації якості, санітарно-гігієнічних норм та вимог до безпеки створює умови для підвищення довіри іноземних туристів та партнерів. Готелі та ресторани, які орієнтуються на європейські регламенти, отримують можливість брати участь у міжнародних туристичних програмах, співпрацювати з транснаціональними туроператорами та інтегруватися до загальноєвропейських ланцюгів створення туристичного продукту [13, 25–31; 9, 25–30].

Важливим напрямом євроінтеграційного розвитку є цифровізація готельно-ресторанної діяльності. Європейський досвід демонструє ефективність використання інформаційних технологій в управлінні бронюванням, персоналом, логістикою та маркетингом. Для українських підприємств впровадження CRM-систем, онлайн-платформ бронювання, електронних систем управління лояльністю клієнтів стає необхідною умовою конкурентоспроможності. Євроінтеграція стимулює також розвиток безготівкових розрахунків, кібербезпеки та захисту персональних даних, що є особливо актуальним при роботі з іноземними клієнтами [14, 140–143; 4, 164–167].

Істотну роль у розвитку галузі відіграє міжнародне співробітництво України та Європейського Союзу у сфері туризму та гостинності. Воно реалізується через участь у спільних проєктах, грантових програмах, освітніх ініціативах та професійних обмінах. Європейські фонди підтримки малого та середнього бізнесу відкривають можливості для модернізації готельної інфраструктури, впровадження енергоефективних технологій та розвитку сталого туризму. Співпраця з профільними асоціаціями ЄС сприяє підвищенню кваліфікації управлінського та обслуговуючого персоналу, формуванню сучасних підходів до сервісу та корпоративної культури [7, 230–232; 6, 49–63].

Особливого значення в контексті євроінтеграції набуває розвиток стійких та екологічно орієнтованих моделей готельно-ресторанного бізнесу. Європейський Союз активно просуває принципи «зеленої» економіки, енергоефективності та соціальної відповідальності. Для українських підприємств це означає необхідність впровадження ресурсозберігаючих технологій, сортування відходів, використання локальних продуктів харчування та підтримки місцевих громад. Такі практики не тільки відповідають європейським стандартам, але й підвищують привабливість закладів для свідомих туристів та міжнародних партнерів [2, 154–157; 3, 431–432].

Окремої уваги вимагає формування маркетингових стратегій для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів, які стали новим та специфічним сегментом вітчизняного ринку в умовах воєнного часу. Євроінтеграційні процеси у цьому контексті передбачають орієнтацію на міжнародні стандарти безпеки, конфіденційності та сервісу. Маркетингові стратегії таких комплексів мають базуватися на чіткому позиціонуванні, яке підкреслює надійність, функціональність, адаптованість до потреб військовослужбовців та представників міжнародних організацій. Використання нейтральної, стриманої візуальної айдентики, акцент на практичність послуг та психологічний комфорт клієнтів відповідають європейським підходам до роботи у кризових умовах [10, 180–183; 15, 78–84].

Крім того, «мілітарі» готельно-ресторанні комплекси можуть активно використовувати інструменти міжнародного партнерства, включаючи співпрацю з гуманітарними місіями, структурами ЄС та міжнародними неурядовими організаціями. Це відкриває можливості для довгострокових контрактів, стабільного завантаження номерного фонду та зміцнення репутації на міжнародному рівні. В умовах євроінтеграції такі об'єкти поступово трансформуються з тимчасового рішення на стійкий елемент національної системи гостинності [10, 180–183].

Не менш важливим аспектом є кадрова політика у готельно-ресторанному бізнесі. Європейська інтеграція потребує підвищення професійного рівня персоналу, знання іноземних мов, міжкультурної комунікації та сучасних стандартів обслуговування. Спільні освітні програми з

європейськими навчальними закладами, стажування та сертифікаційні курси сприяють формуванню конкурентоспроможного людського капіталу, здатного працювати за стандартами ЄС [3, 431–432; 8, 227–232].

Таким чином, євроінтеграційні перспективи розвитку вітчизняного готельно-ресторанного бізнесу мають комплексний та багаторівневий характер. Вони охоплюють правове регулювання, технологічну модернізацію, міжнародне співробітництво, екологічну стійкість та розвиток людського капіталу. Інтеграція України до європейського економічного та туристичного простору створює значні можливості для підвищення якості послуг та розширення ринків збуту, одночасно висуваючи високі вимоги до адаптивності та інноваційності підприємств галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальцова О., Юрченко Н. Основні аспекти туристичної галузі України в період євроінтеграції. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 4(15). С. 310–313.
2. Гуштан Т., Годя І. Роль устаткування для розвитку екологічних ініціатив у готельно-ресторанному бізнесі. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 154–157.
3. Гуштан Т.В., Корсак Р.В. Управління людськими ресурсами в готельно-ресторанному бізнесі в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі*. Тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. Харків, 2024. С. 431–432.
4. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164–167.
5. Каролоп О., Ревенко А. Міжнародний досвід управління готельним бізнесом та його впровадження в Україні. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. Випуск 12 (24), 2021. URL: [http://doi.org/10.33296/2707-0654-12\(24\)-01](http://doi.org/10.33296/2707-0654-12(24)-01)
6. Корсак Р., Ільницький В. Торгівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000–2019 рр.). *Вісь Європи*. 2022. Вип. 1. С. 49–63.
7. Ільницький В., Корсак Р., Годя І. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 12: Виклики та можливості науки та освіти у контексті сучасних трендів*. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230–232.
8. Корсак Р. Розвиток готельно-ресторанної справи в Україні в умовах європейської інтеграції. № 1 (2025): *Development Service Industry*

Management. С. 227–223.

9. Корсак Р., Годя І. Шляхи реформування готельно-ресторанної та туристичної індустрії України після отримання статусу кандидата у члени ЄС. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55. Том 1. С. 25–30.

10. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

11. Корсак Р., Ільницький В. Відпочинок у вогні: використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том ІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

12. Корсак Р., Світлинець О., Годя І. Післявоєнна стратегія відбудови готельного комплексу України в умовах євроінтеграції. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72. Том 2. С. 45–52.

13. Корсак Р., Світлинець О., Коваль О. Перспективні шляхи організації обслуговування у вітчизняній готельно-ресторанній індустрії в умовах розвитку євроінтеграційних процесів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. Том 1. С. 25–31.

14. Кравець О. Інноваційні впровадження та їх вплив на підприємства готельного господарства. *Збірник виступів учасників XIII науково-практичної конференції здобувачів освіти вищих навчальних закладів Укоопспілки «Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства»*. Частина 1. К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2016. С. 140–143.

15. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. No. 2. Pp. 78–84.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РЕСТОРАННИМ БІЗНЕСОМ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Цифрова епоха докорінно трансформує принципи функціонування ресторанного бізнесу, змінюючи традиційні моделі управління, взаємодії з клієнтами та формування конкурентних переваг. Інноваційні технології стають невід'ємною частиною стратегічного розвитку ресторанних підприємств, особливо в умовах кризових явищ, глобалізації ринків та євроінтеграційних процесів. Для України цифровізація ресторанного бізнесу набуває особливого значення в контексті інтеграції до європейського економічного простору, адаптації до міжнародних стандартів сервісу та необхідності підвищення стійкості галузі в умовах військових та соціально-економічних викликів. У зв'язку з цим дослідження інноваційних підходів до управління ресторанним бізнесом у цифрову епоху є актуальним і практично значимим [7, 120-125; 5, 227-232].

Інноваційні підходи до управління ресторанним бізнесом у цифрову епоху ґрунтуються на комплексному використанні інформаційних технологій, аналітичних інструментів та нових управлінських концепцій. Цифровізація управлінських процесів дозволяє ресторанам перейти від інтуїтивного прийняття рішень до управління, що базується на даних. Використання цифрових платформ для аналізу попиту, поведінки клієнтів та ефективності операційної діяльності сприяє підвищенню точності планування, оптимізації витрат та покращенню якості обслуговування [8, 203-209].

Одним із ключових елементів інноваційного управління є впровадження автоматизованих систем управління рестораном, які включають POS-системи, CRM-платформи, цифрові системи обліку запасів та аналітичні модулі. Ці технології забезпечують прозорість бізнес-процесів, прискорюють обслуговування клієнтів та дозволяють оперативну реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. У цифрову епоху ресторан перестає бути виключно офлайн-простором і стає частиною цифрової екосистеми, де важливу роль відіграють онлайн-замовлення, доставка, мобільні програми та цифрові канали комунікації.

Істотне значення для інноваційного управління має цифровий маркетинг, що трансформує традиційні методи просування ресторанних послуг. Використання соціальних мереж, таргетованої реклами, систем лояльності та персоналізованих пропозицій дозволяє формувати стійкі відносини з клієнтами та підвищувати їхню залученість. В умовах цифрової

економіки маркетинг стає не допоміжною функцією, а стратегічним інструментом управління ресторанним бізнесом, що безпосередньо впливає на його конкурентоспроможність та фінансові результати [9, 187-192].

Інноваційні підходи до управління персоналом також відіграють у цифрову епоху. Цифрові інструменти навчання, онлайн-платформи підвищення кваліфікації та системи оцінки ефективності персоналу сприяють формуванню професійної та адаптивної команди. В умовах євроінтеграції ресторани підприємства України все частіше орієнтуються на європейські стандарти управління персоналом, що передбачають розвиток «soft skills», міжкультурної комунікації та клієнтоорієнтованого мислення [1, 164-167; 6, 209-213].

У контексті цифровізації особливе значення набуває міжнародне співробітництво України та Європейського Союзу у сфері туризму та гостинності. Спільні цифрові проекти, участь у європейських програмах підтримки інновацій та обмін досвідом із підприємствами гостинності ЄС сприяють впровадженню передових управлінських практик у ресторанному бізнесі. Європейські партнери активно діляться досвідом у галузі цифрового маркетингу, сталого розвитку та використання smart-технологій, що дозволяє українським ресторанам прискорити процес модернізації та підвищити рівень довіри з боку міжнародних клієнтів [3, 230-232; 4, 174-177].

Цифрова епоха також відкриває нові можливості для розвитку спеціалізованих сегментів ресторанного бізнесу, включаючи «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів. В умовах воєнного часу такі об'єкти виконують не тільки комерційну, але й соціально-гуманітарну функцію, обслуговуючи військовослужбовців, волонтерів, представників міжнародних організацій та місій ЄС. Інноваційні підходи до управління у даному сегменті передбачають використання цифрових інструментів для забезпечення безпеки, конфіденційності та стабільності сервісу. Автоматизація процесів бронювання, контролю доступу та логістики дозволяє підвищити ефективність управління та знизити операційні ризики. Також, особливого значення у сучасних умовах набувають маркетингові стратегії «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів, які демонструють можливість адаптації інноваційних підходів до специфічних умов воєнного часу [2, 231-234; 10, 231-234; 11, 180-183].

Загалом інноваційні підходи до управління ресторанним бізнесом у цифрову епоху сприяють формуванню стійких моделей розвитку, що ґрунтуються на інтеграції технологій, міжнародного співробітництва та клієнтоорієнтованого сервісу. Для українських підприємств ресторанної сфери цифровізація стає не просто інструментом модернізації, а стратегічною умовою інтеграції до європейського простору гостинності [13, 230-234; 12, 49-63].

Таким чином, інноваційні підходи до управління ресторанним бізнесом у цифрову епоху відіграють ключову роль у забезпеченні його конкурентоспроможності та стійкості. Використання цифрових технологій в управлінні та роботі з персоналом дозволяє підприємствам адаптуватися до динамічних змін ринку та ефективно реагувати на кризові виклики. В умовах євроінтеграції цифровізація сприяє зближенню вітчизняного ресторанного бізнесу із європейськими стандартами якості та управління.

Міжнародне співробітництво України та Європейського Союзу у сфері туризму та гостинності виступає важливим чинником поширення інноваційних управлінських практик та цифрових рішень у ресторанному бізнесі. У перспективі розвиток вітчизняного ресторанного бізнесу у цифрову епоху визначатиметься здатністю підприємств інтегрувати інноваційні технології, ефективно використовувати міжнародне співробітництво та формувати стійкі моделі управління, орієнтовані на європейський ринок та довгостроковий розвиток галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак Р., Ільницький В. Торгівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000–2019 рр.). *Вісь Європи*. 2022. Вип. 1. С. 49–63.
2. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.
3. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті / [Ред.: Я. Іжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230–232.
4. Ільницький В., Корсак Р. Стратегії підвищення конкурентоспроможності готелів та ресторанів на міжнародному ринку. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 174–177.
5. Корсак Р. Розвиток готельно-ресторанної справи в Україні в умовах європейської інтеграції. *Development Service Industry Management*. № 1 (2025). С. 227–223.
6. Корсак Р., Годя І. Диджиталізація та підготовка кадрів у сфері гостинності. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том III / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 209–213.

7. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Вплив «ІТ» та сучасного устаткування на технологію продукції ресторанного господарства в умовах впровадження НАССР. *Development Service Industry Management*. № 2 (2025). С. 120–125.

8. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Економічний ефект впровадження ІТ-технологій та устаткування у міжнародній готельній індустрії. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 92. С. 203–209.

9. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 87. С. 187–192.

10. Корсак Р., Ільницький В. Відпочинок у вогні: використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

11. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том I / [Ред.: В.Ільницький, Р.Корсак, Т.Пантюк, О.Петречко, В.Старка]. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

12. Корсак Р., Ільницький В. Торгівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000–2019 рр.). *Вісь Європи*. 2022. Вип. 1. С. 49–63.

13. Корсак Р., Ільницький В., Годя І. Вплив цифрових технологій на управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі та розвитку військово-патріотичного туризму. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XVIII: *Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомя, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 230–234.

Тетяна ХРАБАН
Михайло ХРАБАН
(Київ, Україна)

ВІД ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Упродовж ХХ–ХХІ століть початкова загальновійськова підготовка посідала важливе місце в системі забезпечення національної безпеки держав. Традиційно вона розглядалася передусім як інструмент формування фізичної витривалості, дисципліни та базових навичок володіння зброєю. Водночас сучасні безпекові виклики, зокрема зростання інтенсивності бойових дій, інформаційного тиску, тривалих стресових навантажень і гібридного характеру воєн, зумовили переосмислення ролі людського чинника в обороноздатності держави [3; 4]. У цьому контексті початкова загальновійськова підготовка дедалі частіше розглядається не лише як фізичний, а й як психологічний та соціальний феномен. Історично початкова військова підготовка була зорієнтована на стандартизоване формування фізичних якостей військовослужбовців. Висока інтенсивність тренувань, сувора дисципліна та уніфіковані програми розглядалися як необхідні умови підготовки солдата до бойових дій. Саме такий підхід простежується у системах базової бойової підготовки в різних країнах, де ключовими показниками ефективності виступали фізична сила, витривалість і здатність виконувати нормативи [1]. Разом із тим уже в межах цієї традиційної моделі фіксувалися проблеми, пов'язані з адаптацією новобранців до високих фізичних і психологічних навантажень. Дослідження базової військової підготовки показують, що інтенсивні тренування можуть супроводжуватися емоційним виснаженням, підвищенням втоми та негативними змінами настрою, особливо серед осіб з нижчим початковим рівнем фізичної підготовленості [8; 9].

Сучасні емпіричні дослідження свідчать, що фізична підготовка під час військового навчання має тісний, але неоднозначний зв'язок із психологічним станом особового складу. Так, аналіз

змін настрою під час базової військової підготовки демонструє, що підвищення фізичної форми може супроводжуватися як позитивними, так і негативними психологічними ефектами залежно від індивідуальних характеристик військовослужбовців [1]. Зокрема, дослідження китайських новобранців показало, що особи з кращим рівнем фізичної підготовленості демонструють більш сприятливі зміни емоційного стану, тоді як для осіб із нижчим рівнем фізичної форми інтенсивна підготовка може призводити до зростання втоми та погіршення настрою [9; 10]. Таким чином, фізична підготовка перестає бути універсальним позитивним чинником і потребує адаптації до індивідуальних можливостей. Одним із ключових напрямів еволюції початкової загальновійськової підготовки стало усвідомлення її ролі у формуванні психологічної витривалості. Під психологічною витривалістю в контексті військової служби розуміють здатність особи адаптуватися до стресу, зберігати працездатність у складних умовах та протистояти депресивним і тривожним станам [3]. Дослідження, проведене серед студентів-першокурсників у Китаї, які проходили обов'язкову військову підготовку, показало, що участь у військових тренуваннях сприяє підвищенню рівня психологічної резильєнтності та зниженню депресивних симптомів [2]. Автори пов'язують цей ефект із поєднанням фізичних вправ, дисципліни та колективної взаємодії, що створює умови для розвитку адаптивних психологічних механізмів. Водночас наголошується, що позитивний ефект військової підготовки на психологічний стан не є однаковим для всіх учасників. Особи з високим рівнем початкової депресії або з досвідом психологічних травм демонструють меншу динаміку покращення, що вказує на необхідність поєднання військової підготовки з іншими формами психологічної підтримки [2].

Сучасні дослідження дедалі чіткіше вказують на обмеженість універсальних підходів до початкової військової підготовки. Аналіз базової бойової підготовки у ВМС Китаю показав, що однакові за інтенсивністю тренування можуть мати протилежний психологічний ефект залежно від рівня фізичної підготовленості новобранців [7; 9]. Для одних військовослужбовців тренування виконують роль чинника стабілізації настрою, тоді як для інших – стають джерелом додаткового психологічного навантаження. Подібні висновки простежуються і в дослідженнях, присвячених базовій військовій підготовці курсантів [7]. Виявлено, що особи з нижчим початковим рів-

нем фізичної форми демонструють іншу динаміку змін настрою порівняно з фізично підготовленішими учасниками, що потребує комплексного врахування як фізичних, так і психологічних параметрів підготовки [1]. Окремий напрям сучасних досліджень стосується фізіологічних механізмів, через які військова підготовка впливає на психічний стан. Дослідження індонезійських військових курсантів засвідчило, що різні режими фізичних тренувань по-різному впливають на рівень тривожності та нейробіологічні показники, зокрема рівень ендорфінів [5]. Автори підкреслюють, що фізичні навантаження можуть виступати чинником регуляції емоційного стану, проте ефективність цього процесу залежить від характеру та інтенсивності тренувань. Таким чином, фізична підготовка у межах початкової загальновійськової підготовки поступово набуває функції не лише тренування тіла, а й опосередкованого впливу на психічне здоров'я особового складу.

Поряд із потенціалом початкової загальновійськової підготовки як інструменту підвищення готовності особового складу, сучасні дослідження фіксують наявність об'єктивних обмежень адаптаційних можливостей людини. В умовах інтенсивних багатофакторних тренувальних програм, які поєднують фізичні навантаження, обмеження відновлення, дефіцит сну та тривалий стрес, військова підготовка може виходити за межі компенсаторних ресурсів організму. Метааналіз, присвячений наслідкам операційної військової підготовки, показує, що після завершення інтенсивних тренувальних циклів часто спостерігається зниження окремих показників фізичної працездатності, зокрема м'язової витривалості та вибухової сили [6]. Автори наголошують, що такі зміни є типовою реакцією на поєднання високих фізичних навантажень і недостатнього часу для відновлення, а не результатом випадкових або методичних помилок. Таким чином, зниження фізичних показників розглядається як індикатор граничного напруження функціональних систем організму. Водночас А. Мюррей та ін. звертають увагу на те, що подібні фізіологічні зрушення можуть мати практичні наслідки для безпеки та ефективності військової діяльності [6]. Тимчасове зниження силових і витривалих характеристик підвищує ризик травм і обмежує здатність особового складу виконувати складні фізичні завдання одразу після завершення інтенсивних тренувальних фаз. У цьому сенсі перевантаження виступає не лише медичною, а й організаційною проблемою вій-

ськової підготовки. Психологічні аспекти перевантаження мають власну специфіку. Дослідження базової бойової підготовки новобранців демонструють, що в умовах накопиченої втоми фізичне навантаження може втрачати тренувальний ефект і перетворюватися на фактор емоційної дестабілізації. Зокрема, зафіксовано погіршення окремих компонентів настрою, таких як зростання роздратованості або напруження, що пов'язується не з самою наявністю підготовки, а з перевищенням індивідуальних меж витривалості [1]. Подібні висновки підтверджуються і результатами дослідження Ю. Руан та ін., у якому показано, що за умов інтенсивної базової підготовки частина новобранців демонструє зростання суб'єктивного відчуття втоми та погіршення емоційного стану [9]. Автори інтерпретують ці результати як прояв дисбалансу між тренувальним навантаженням і можливостями фізіологічного та психологічного відновлення, що вказує на існування чітких меж адаптації навіть у формально здорових осіб. Особливої уваги заслуговує питання тривалості та кумулятивного ефекту перевантаження. Операційна військова підготовка часто передбачає багаторазове накладання стресових факторів без достатніх пауз для відновлення. А. Мюррей та ін. підкреслюють, що саме поєднання фізичної активності, сну недостатньої тривалості та обмеженого енергетичного забезпечення створює умови для накопичення функціонального виснаження. У таких умовах навіть добре підготовлений організм демонструє зниження адаптивних можливостей [6]. З позицій національної безпеки ці дані мають принципове значення. Перевантаження у процесі початкової загальновійськової підготовки може призводити до короткострокового зниження боєздатності та підвищення ймовірності небоевих втрат. Отже, межі адаптації виступають не абстрактним фізіологічним поняттям, а реальним обмежувальним чинником ефективності військової системи. Таким чином, аналіз сучасних досліджень свідчить, що ризики перевантаження є невід'ємним супутником інтенсивної військової підготовки. Усвідомлення та науково обґрунтований облік меж адаптації дозволяють мінімізувати негативні наслідки тренувального процесу й забезпечити більш стійке функціонування людського ресурсу як ключового елементу національної безпеки.

Узагальнюючи результати проаналізованих досліджень, можна стверджувати, що початкова загальновійськова підготовка є бага-

товимірним чинником національної безпеки. Вона формує не лише фізично підготовлений, а й психологічно стійкий людський ресурс, здатний функціонувати в умовах тривалого стресу та невизначеності. Поступова еволюція підходів – від орієнтації виключно на фізичні нормативи до інтеграції психологічної витривалості – відображає зміну уявлень про сучасну війну та роль особистості в системі оборони. Досвід інших країн свідчить, що ефективна початкова підготовка має враховувати індивідуальні відмінності, психофізіологічні ресурси та межі адаптації військовослужбовців [6; 7; 10]. Початкова загальновійськова підготовка зазнала суттєвої трансформації, перетворившись із суто фізичного етапу підготовки на комплексний процес формування психологічної витривалості. Сучасні дослідження демонструють, що саме поєднання фізичних тренувань, дисципліни, колективної взаємодії та адаптивних підходів створює передумови для зміцнення людського потенціалу як ключового елемента національної безпеки. Таким чином, еволюція початкової військової підготовки відображає загальну тенденцію переходу від кількісних показників сили й витривалості до якісних характеристик стійкості, адаптивності та психологічної готовності, що є критично важливими в умовах сучасних безпекових викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ahn H., Kim Y., Jeong J., So Y. Physical fitness level and mood state changes in basic military training. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17, no. 23. Article 9115. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph17239115> (date of access: 20.01.2026).
2. Guo R., Sun M., Zhang C., Fan Z., Liu Z., Tao H. The role of military training in improving psychological resilience and reducing depression among college freshmen. *Frontiers in Psychiatry*. 2021. Vol. 12. Article 641396. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.641396> (date of access: 20.01.2026).
3. Khraban T. Cadets' psychological well-being during training period at military institutions of higher education. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. Vol. 52, no. 3. P. 146–155. URL: <https://doi.org/10.23856/5219> (date of access: 20.01.2026).

4. Khraban T. Combat and military-professional stress: the influence of emotions and emotional states on the choice of coping strategies. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*. 2022. Vol. 8. P. 71–86. URL: <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2022-8-6> (date of access: 20.01.2026).

5. Marlina L., Purba A., Pandia V., Adiwinata M. R., Harahap N. S., Womsiwor D. Differences interval training and continuous training on endorphin level and anxiety degrees in SECABA Rindam III Siliwangi student soldiers with moderate anxiety. *Medical Archives*. 2023. Vol. 77, no. 2. P. 127–131. URL: <https://doi.org/10.5455/medarh.2023.77.127-131> (date of access: 20.01.2026).

6. Murray A., Fraser J. J., Bazett-Jones D. M., et al. Changes in physical performance following operational military training: a meta-analysis. *Sports Medicine – Open*. 2025. Vol. 11. Article 16. URL: <https://doi.org/10.1186/s40798-025-00815-y> (date of access: 20.01.2026).

7. Ojanen T., Häkkinen K., Vasankari T., Kyröläinen H. Changes in physical performance during 21 d of military field training in warfighters. *Military Medicine*. 2018. Vol. 183, no. 5–6. P. e174–e181. URL: <https://doi.org/10.1093/milmed/usx049> (date of access: 20.01.2026).

8. Pihlainen K., Santtila M., Nindl B. C., et al. Changes in physical performance, body composition and physical training during military operations: systematic review and meta-analysis. *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13. Article 21455. URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-023-48712-2> (date of access: 20.01.2026).

9. Ruan Y., Song S. J., Yin Z. F., Wang X., Zou B., Wang H., Gu W., Ling C. Q. Opposite effect of basic combat training on mood state of recruits with different physical fitness: a study from the perspective of fatigue. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Article 961351. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.961351> (date of access: 20.01.2026).

10. Zueger R., Niederhauser M., Utzinger C., Annen H., Ehlert U. Effects of resilience training on mental, emotional, and physical stress outcomes in military officer cadets. *Military Psychology*. 2023. Vol. 35, no. 6. P. 566–576. URL: <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2139948> (date of access: 20.01.2026).

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ТА РЕКРЕАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СПОСІБ ПОКРАЩЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗМУ

Здоров'я населення в Україні зазнає суттєвого негативного впливу внаслідок бойових дій, спричинених війною. Це посилює вимоги до організації реабілітаційних заходів, які б могли повернути людину до здорового життя, або принаймні до активного повсякденного функціонування. Одним зі способів відновлення ідентичності та рухової незалежності постраждалих є залучення їх до занять фізичною культурою і спортом, оскільки вони мають доведений рекреаційний та відновлювальний потенціал. Саме тому дослідження рекреаційних та реабілітаційних технологій у фізичній культурі та спорті і способів покращення функціонування організму через їх застосування є актуальним завданням. Проблема полягає у тому, щоб визначити ефективні методи та стратегії, які дозволяють досягти оптимального стану здоров'я, психічного благополуччя та оптимальної фізичної форми, особливо після полону, різноманітних вогнепальних поранень, травм, захворювань або оперативних втручань [1].

Рекреаційні технології спрямовані на забезпечення оптимального рівня фізичної активності у повсякденному житті людини, а особливо у ветеранів війни. Це включає в себе різноманітні способи активного відпочинку та розваг у формі фізичних вправ із застосуванням гігієнічних і природних чинників, які сприяють підтримці здорового стану організму, активізації особистих сил та енергії, отриманню задоволення, покращенню психічних і фізичних здібностей відновленню та зміцненню здоров'я. Фізична рекреація, яка є важливою для задоволення потреб людини в активному відпочинку та приносить радість від рухової діяльності, може бути розглянута як самостійна форма функціонування фізичної культури. Це є особливо актуальним у складних економічних та військово-політичних умовах, коли люди стикаються з психоемо-

ційними перевантаженнями, гіподинамією, ампутацією кінцівок та втратою соціальних орієнтирів, або, навпаки, із системними психофізичними травмами, що негативно впливає на їхнє самопочуття та психічний стан. Фізична рекреація змінює погляди на види активності та дозвілля, розглядаючи їх як складову об'єктивної реальності, спосіб відновлення сил після праці та засіб реалізації життєвих цінностей. Сучасний підхід до фізичної рекреації відображається у кількох методологічних аспектах: як засіб відпочинку та дозвілля, як метод відновлення енергії після полону, служби, праці, а також як засіб для втілення життєвих цінностей. Аналіз показує, що усі ці підходи не суперечать один одному, а взаємодоповнюються. Фізична рекреація, визначена як відновлення сил та задоволення через добровільні заняття, включає в себе рухову активність, вправи, які здійснюються у вільний або спеціально визначений час, а також має культурно-ціннісні аспекти, інтелектуальні та емоційні компоненти. Це є важливим інструментом для забезпечення здоров'я та психічного благополуччя людей у сучасному суспільстві [1, 3].

Реабілітаційні технології використовуються для відновлення фізичних функцій після полону, травм, ампутацій або захворювань, а також для покращення роботи органів та систем організму. Застосування різноманітних фізіотерапевтичних процедур та масажу сприяє відновленню м'язового тону, покращенню кровообігу та зменшенню болю. Спеціальні вправи та комплекси, розроблені фахівцями з фізичної реабілітації, допомагають відновлювати рухові функції та покращувати координацію рухів. Фізична реабілітація є системою заходів та комплексом вправ, спрямованих на відновлення рухливості тіла, покращення координації та зміцнення м'язів, кісток, зв'язок та суглобів. Вона враховує потреби, інтереси, традиції та стандарти найближчого соціального оточення людини. Рекомендується на різних етапах лікування та відновлення пацієнтів і може сприяти розвитку нових можливостей та навичок організму, а також відновленню після травм, вогнепальних поранень, ампутацій чи оперативних втручань. Сучасні методи фізичної реабілітації відіграють важливу роль у відновленні пацієнтів після захворювань опорно-рухового апарату та нервової системи. Рекомендовані вправи спрямовані на повернення колишнього стану та профілактику хвороб [2].

Рекреаційні та реабілітаційні технології у контексті фізичної культури та спорту відіграють важливу роль у покращенні функціонування організму, забезпеченні здоров'я та активного способу життя. Рекреаційні технології включають в себе широкий спектр активностей, спрямованих на забезпечення відпочинку, розваг та оздоровлення через фізичні вправи та спортивні заходи. Ці технології дозволяють людям насолоджуватися активним відпочинком, зберігати та підтримувати фізичну форму, покращувати настрій та психоемоційний стан. З іншого боку, реабілітаційні технології спрямовані на відновлення функцій організму після травм, вогнепальних поранень, ампутацій чи оперативних втручань. Ці технології включають в себе комплексні підходи до лікування та відновлення, які враховують індивідуальні потреби кожного пацієнта. Вони дозволяють поліпшувати моторику, координацію рухів, зміцнювати м'язи та зв'язки, а також покращувати загальний стан здоров'я. Враховуючи важливість цих технологій для здоров'я та благополуччя людини, розвиток і вдосконалення їхніх методів та практик є актуальним завданням для сучасної медицини та фізичної культури. Такий підхід сприяє підтримці та зміцненню здоров'я, покращенню якості життя та підвищенню загального рівня фізичної активності серед всього населення [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гакман А. В. Теорія та методика фізичної рекреації: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 264 с.
2. Жара Г. І. Організація комплексної реабілітації в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. *Медична реабілітація в Україні: сучасний стан та напрями розвитку, проблеми та перспективи: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Полтава, 8 верес. 2023 р.* Полтава: ПДМУ, 2023. С. 9–14.
3. Олексієнко Я. І., Гунько П. М. Теорія, види та технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності: навч.-метод. посіб. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2018. 260 с.
4. Попелюшко Р. П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр.* 2015. Т. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198–207.

ЩОДО СТВОРЕННЯ СУДУ ІР: ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Відповідно до ч. 2 ст. 20 ГПК України «Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи щодо прав інтелектуальної власності, зокрема:

1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування;

2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марки добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань» [1].

Як бачимо, до юрисдикції означеного спеціалізованого суду належить вирішення практично всіх спорів у сфері інтелектуальної власності. Такий законодавчий підхід спрямований на формування сталої системи правового захисту ІР.

У той же час, на сьогоднішній день Вищий суд з питань інтелектуальної власності не став реальністю [2].

Тому є багато факторів: політичних, організаційних, фінансово-економічних тощо.

Цілком зрозуміло, що в питанні запуску Суду ІР внесла корективи і війна, як значно ускладнила реалізацію судової реформи 2016–2017 рр. У той же час запуск Суду ІР має велике значення для побудови системи правового захисту права інтелектуальної власності, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення країни, коли існує необхідність в оновленні технологічної бази, що є неможливим без інститутів охорони та захисту права ІР.

Поруч із тим створення та запуск спеціалізованого суду щодо сфери інтелектуальної власності узгоджуються і з планом реформування українського правосуддя 2025–2030 рр. [3].

На наш погляд, в рамках означеної реформи (Стратегії Стратегія розвитку системи правосуддя на 2025–2030 роки), варто вирішувати питання не тільки щодо організаційної сфери, а і питання модернізації процесуального законодавства.

В аспекті сказаного, варто говорити про широке застосування цифрових технологій в сфері правосуддя, як це у розвинутих країнах [4].

Сьогодні ставить і питання щодо захисту прав ІР у військовій сфері. Тут існує комплекс питань і щодо підсудності даної категорії справ, і щодо процесуального порядку вирішення таких спорів.

Отже, зазначене свідчить про необхідність більш глибокого дослідження створення та запуску Вищого суду з питань інтелектуальної власності як на теоретичному, так і практичному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

2. Шабалін А. В. Чи бути суду ІР? *VI Міжнародна науково-практична конференція ІНТЕРНЕТ-МІСТ «КИЇВ – ДНІПРО» «Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності: сучасні виклики і тенденції розвитку», 21-22 березня 2025 року.* С. 921–927.

3. Стратегія розвитку системи правосуддя на 2025-2030 роки стане єдиним документом для його реформування. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3921385-strategia-rozvitku-pravosudda-20252030-stane-edinim-dokumentom-reformuvanna-pravosudda-mudra.html> (дата звернення: 20.01.2026).

4. Шабалін А. В. Особливості застосування цифрових технологій в цивільному судочинстві США. *Приватне право і підприємництво*. 2025. № 25. С. 197-202.

ОБРАЗ СИНА-ДОБРОВОЛЬЦЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МАЛІЙ ПРОЗІ

(на прикладі книги Олени Чернінької «Лемберг: мамцю, ну не плач»)

Мистецьке слово стало важливим інструментом осмислення цієї трагедії, засобом збереження пам'яті про подвиги, втрати, людяність і героїзм. Художня, документальна та мемуарна література, присвячена війні, відображає реалії сучасних подій через різні призми, передаючи відчай, надію, страх і силу.

Якщо художня література розкриває тему війни через призму людських емоцій і переживань, то мемуарна література (спогади, щоденники, листи) дає можливість ознайомитися з особистими переживаннями та рефлексіями людей, які безпосередньо брали участь у війні, або чії родичі воюють. Це спогади воїнів, воїнів-добровольців, волонтерів, лікарів та інших учасників подій, що пропонують особистий, погляд на війну через призму індивідуального досвіду. Мемуари стають не лише документом епохи, але й способом осмислення власної участі у війні, боротьби зі страхом і спробою знайти себе у новій реальності.

Тема війни та долі людини у війні привертає щораз більшу увагу літературознавців, бо література, породжена війною, цікава своєю тематикою й проблематикою, жанрово-стильовим розмаїттям (Марина Рябченко [2], Наталя Мочернюк [1], Ольга Шелюх [4] та ін.)

Якщо говорити про мемуарну літературу періоду російсько-української війни, то особливе місце відведемо книжкам, що їх написали матері про своїх дітей. Так, письменниця Олена Чернінька у 2024 році видала книжку «Лемберг: мамцю, ну не плач» (Видавництво Старого Лева) про свого сина Михайла, який пішов на війну добровольцем і якого, на жаль, протягом двох років уважали зниклим безвісти. Стільки ж часу в душі матері жила надія, що син не загинув, що він повернеться...

На більше ніж на 200 сторінках тексту, що складається з окремих частин, які є то спогадами матері, друзів, побратимів, то щоденниковими записами, то листами, авторка-мати з боєм, сумом,

сльозами, розповідає про горе, що випало на її долю та долю її сина, який не повернувся з Бахмута.

Водночас у книжці звучать ноти не суголосні з горем: тут рядки про гордість за сина, що виявив героїзм у боях російсько-української війни, про його особливий характер, помітний ще з дитинства, коли він дивував дорослих своїм упертим бажанням брати на себе роль дорослого чоловіка. *«Мама виховувала воїна, а не сучку!»* [3, с. 7), – це його слова, і вони виведені як епіграф до книжки. Тому коли загроза повномасштабного вторгнення російської армії стала видимо неминучою, молодий айтивець, бізнес-аналітик, почав активно готуватися до війни: навчився стріляти, придбав зброю, зробив операцію на очі, аби бути готовим до виконання бойових завдань. Далі – тероборона й захист Києва, переведення з власної волі до Збройних сил. Набував досвід у боях на півдні України, після цього приєднався до захисників Бахмута, так само добровільно. Як бачимо, шлях доволі промовистий.

За словами Олени, на початку війни Михайло мав позивний «Львів», а згодом, коли перевівся у свою останню бригаду, там була позиція під назвою Львів. І щоб не плутати, йому побратими дали новий позивний – «Лемберг».

Книжка має одну важливу композиційну особливість – авторський текст, який є чи то спогадом, чи то щоденниковим записом, часто переплітається з коментарями й спогадами Михайлових побратимів, друзів, співробітників, учителів. Загалом синтез елементів малих жанрів в одному тексті є цікавою практикою сучасної малої прози про війну, що, очевидно, дає ширші можливості автору поєднувати художнє, документальне й публіцистичне письмо.

Наприклад, командир кулеметного підрозділу 206 батальйону тероборони Оз (Олексій) характеризує свого підлеглого як безвідмовного і завжди готового до виконання будь-яких завдань: *«Не було такого, щоб він від чогось відмовлявся... Він завжди рвався до бою, аж мені інколи здавалось, що він щось чи то комусь, чи собі хотів довести»* [3, 207–208]. Не менш виразним є спогад командира підрозділу аеророзвідки Роя, який водночас був приятелем Олени: *«Коли я побачив Мішу вже на позиціях біля Лавини, [...] Це був невисокий пухкий гіпстер зі щічками і вкладе-ним назад волоссям та з гвинтівкою. Все це так не пасувало одне до одного, що само собою народжувало жарти і мему. Та одразу*

впало в око, що хлопчина має характер, стрижень чи як там воно зветься. Це враження контрастувало з його зовнішнім виглядом, точніше, з моїм першим враженням про нього. Найбільше дисо-нували дві його риси: чудове почуття гумору і правильний оптимізм. Гумор був широкого діапазону, від тонкого до чорнушного. А його оптимізм засновувався на реальному і тверезому погляді на явища і речі, що дозволяло ніколи не жалітися. Він і не жалівся. Тоді Міша вперше мене здивував» [3, 130].

Намір командира (Роя) дати цьому маминому синочкові понюхати пороху і той зрозуміє, що не створений для війни був нейтралізований, бо не на того натрапили. Зі спогаду бачимо, що Михайло *«має характер, стрижень чи як там воно зветься»*, був вмотивованим і морально готовим до діла: *«Цей засранець, замурзаний, наче поросся, був щасливий! Йому все подобалось! На відміну від інших, цей горів війною... Морально він був готовий, а це дивно для цивіла» [3, 130–131].*

З епістолярію, який наведено в книзі, знаємо, що Михайло був старанним у навчанні й сильний характером (з листа вчительки української мови і літератури [3, 213], тому легко набувши нових навичок і досвіду, піхотинець-розвідник-мінометник з позивним Лемберг, був вишколений настільки, що його, за словами Роя, *«хотів би мати в себе кожен командир» [3, 131]*, на початку 2023 року перевівся туди, де була найбільша потреба й небезпека – у Бахмут.

На самому початку книжки Олена Чернінька подає Лембергів текст «Про Бахмут», написаний 11 березня 2023 року. В одному з абзаців, свідомо чи не свідомо використовуючи антитезу, воїн називає Бахмут місцем страху, а в наступному – місцем хоробрости. Коментар до цієї антитези такий: *«Хто би що не казав, але хоробрість – це не відсутність страху. Хоробрість – це розуміння того, що є речі, важливіші за твій власний страх» [3, 10]*

Саме це останнє речення є дуже вагомим, бо містить вичерпне пояснення мотивації таких молодих хлопців, як Лемберг і його найближчих побратимів – Бананчика та Махна. Тут прочитується аналогія зі славетними Енеєм, Низом та Евріалом, для яких обов'язок важливіший за власне благо.

На завершення зазначу, що сучасна мала проза є своєрідною лабораторією жанрів, що дає можливість авторам у найбільш вдалий спосіб висвітлити особливості сучасної доби, яку наше суспі-

льство проживає в часі великої війни, показати мужність і героїзм наших захисників, материнську силу в любові й пам'яті про синів, що втратили свою весну на полі болю.

І публіцистичне... Саме зараз, коли на папір лягають ці рядки, у Львові, у Гарнізонному храмі, прощаються із Михайлом-«Лембергом», який повернувся додому на щиті, визначивши межі свого земного життя цифрою після тире. І просяться слова з анотації до книжки: «Він – той, хто символізує собою покоління. Розумний, талановитий, сміливий. Цим хлопцем можна пишатися. Лемберг є представником нового покоління українців, для яких Україна – не просто слово, моральні цінності – не порожній звук, а життєвий принцип. І заради цього можна зважитись ризикнути життям. Це зробив Лемберг, це зробили хлопці й дівчата, які замість улюбленої роботи взяли до рук зброю, а родиною їм стали бойові побратими. Ті, хто пішли на війну добровольцями, схожі між собою. Тому хтось упізнає в цій книжці свого сина, чоловіка, брата...»

ЛІТЕРАТУРА

1. Мочернюк Н. Структурно-нарративна специфіка жанру літературного репортажу (на матеріалі репортажистики про російсько-українську війну). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*, 2025. 24, С. 125–131.

2. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 63.

3. Чернінька О. Лемберг: мамцю, ну не плач : коротка проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 224 с.

4. Шелюх О. Особливості сучасної літератури про російсько-українську війну. *Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. Pp. 812–818. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-100>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Біла Світлана – доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Білокопитова Марія – старший викладач кафедри іноземних мов Університету імені Альфреда Нобеля

Бойчин Роман – аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бородійчук Микола-Мирослав – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Вавженчук Сергій – доктор юридичних наук, професор, в.о. директора з наукової роботи НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Винниченко Ігор – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Галик Олеса – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Галів Микола – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Горбачик Оксана – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гриник Ліля – доктор філософії, заступник директора Дрогобицького наукового ліцею імені Богдана Лепкого, старша наукова співробітниця, докторанка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гриценко Галина – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гук Назарій – аспірант кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гук Орест – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дашинич Іван – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дрогобицька Оксана – кандидат історичних наук, магістр психології, доцент кафедри етнології і археології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Дрогобицький Ігор – кандидат історичних наук, викладач кафедра теорії та методики навчання Івано-Франківського обласного інституту післяди-пломної педагогічної освіти

Думич Володимир – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Жогло Ольга – викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Козій Микола – магістр кафедри джазу і популярної музики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка

Корсак Роман – магістр спеціальності «Фізкультура і спорт», доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Коханевич Ірена – викладачка кафедри іноземних мов Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Красільнікова Олена – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету

Крохмаль Наталія – доцент кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету

Куцька Олесь – начальник кафедри історії інституту психологічної підтримки персоналу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Лех Галина – кандидат економічних наук, доцент кафедри права та інформаційної діяльності Національного лісотехнічного університету України

Лебедєва Юлія – кандидатка історичних наук, старша дослідниця, вчена секретар Національного музею «Київська картинна галерея»

Литовченко Юлія – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Лозко Галина – доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Лозко Галина, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка.

Лоскорич Роман – здобувач спеціальності 014 «Середня освіта. Історія та громадянська освіта» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Максюта Анастасія – здобувачка спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Маліновська Мирослава – старший викладач кафедри права та інформаційної діяльності Національного лісотехнічного університету України

Медвідь Оксана – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Мицавка Юрій – аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Мохнар Людмила – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Найдич Віталій – аспірант кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ніколаєв Святослав – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Новописьменний Анатолій – аспірант кафедри педагогічної майстерності та менеджменту ім. І. А. Зязюна Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Новосад Валентина – старша викладачка кафедри права та інформаційної діяльності Національного лісотехнічного університету України

Нос Володимир – аспірант факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Онищак В'ячеслав – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Отрошко Любов – молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Пашук Юрій – доцент кафедри іноземних мов Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, кандидат технічних наук, доцент

Петришин Ярослав – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Петрів Оксана – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пиж Марія – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Погорецька Ольга – викладач фізичної культури ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Проць Олександра – доцентка кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пушій Оксана – викладачка Вищого професійного училища № 19 м. Дрогобича

Свястин Іван – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ситник Юлія – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету

Скибіцька Діана – викладач кафедри політології та журналістики Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Стецик Юрій – доктор історичних наук, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стецик Юрій – студент національного університету «Львівська політехніка»

Столяренко Ольга – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут».

Телегуз Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та етнології України Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Телегуз Ірина – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії та етнології України Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Трачук Олексій – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Турияця Сергій – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фігурний Юрій – кандидат історичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Фурт Альбіна – здобувачка спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Харук Андрій – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії інституту психологічної підтримки персоналу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Храбан Михайло – науковий співробітник наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Храбан Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут»

Ченчак Дмитро – аспірант кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Черненко Олександр – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Шабалін Андрій – кандидат юридичних наук, ст. дослідник, завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук ТНУ імені В.І. Вернадського, адвокат

Шелюх Ольга – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Шептицька Любов – кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права та інформаційної діяльності Національного лісотехнічного університету України

Шинкарик Юліана – молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Яцула Єлизавета-Параскевія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКА І ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Том IV

**За редакцією:
Василь Ільницький, Микола Галів**

Макетування та верстка – Наталія Кузнєцова

*Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст,
достовірність інформації та точність цитувань
відповідальності не несе.*

При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.

Здано до набору 10.03.2026 р. Підписано до друку 30.03.2026 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 15,4. Зам. № 0325-073
Наклад 150 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.